

عرفان

مجله تحقیقی، ادبی، تربیتی و اجتماعی

سال نود و ششم دور دوم ماه دلو، شماره مسلسل ۵۸۵، سال ۱۳۹۶ هجری شمسی

- میتود تدریس فعال و نقش...
- گلدوزند
- دروغگویی در کودکان...

استادان گرامی!

اطفال آینده سازان کشور اند، در تربیت و آموزش شان کوشش نهائی خود را به خرج دهید

د پوهنې وزارت
د عامه اړیکو او پوهاوي ریاست
کابل - افغانستان

عرفان

د پوهنې وزارت

مجله تحقیقی، ادبی، تربیتی و اجتماعی

دلو سال ۱۳۹۶ هجری شمسی

Erfan

Research, Cultural & Social Magazine

February - 2018

نظم او د سپلین په روزنیز نظام کې د زده کړې اساس او بنسټ جوړوي

Directorate of Publication & Information
Ministry of Education
Islamic Republic of Afghanistan

E-mail: magazineerfan@gmail.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مسوول مدير

محمد ابراهيم ستانكزى
مهتمم: صادق سپين غر

مسلكي غړى

عبدالواسع سعادت

انځور

محمد ادريس نوري

كمپوز چارې

احمد شعيب ورسجى

ډيزاين

بريالى رحمانزى

د دفتر شميره

۰۷۲۹۸۱۹۰۳۵

كتنپلاوي

پوهنيار محمد كبير حقمل
معراج زمانى

استاد گل رحمان رحمان

سرمحقق محمد آصف گلزاد
د سرمؤلف مرستيال عنايت الله عادل
محمد اكرم وفادار
عبدالصبور غفراني
محمد نسيم عياد

۱.....	سرمقاله
۳.....	میتود تدریس فعال و نقش...
۱۱.....	سره الا عظم یا د بلخ مولانا
۱۲.....	عوامل موثر دریادگیری
۲۸.....	د فخر افغان تلپاتې نظریې
۳۵.....	د روغ کویی در کود کان...
۴۵.....	گډ ژوند
۵۷.....	عطفي بر نصاب تعلیمی ...
۶۳.....	واده
۷۰.....	حمورایی و اولین قانون...
۷۹.....	معاملات
۸۴.....	نادره بیگم شاعر فرزانه زبان دری...
۹۲.....	امام اعظم ابوحنیفه رح...
۱۰۰.....	منار جام

د عرفان مجله د مطالبو په اړه پټ کي خپلواکه ده، راغلي ليکنې له عرفان سره پاتې کېږي.
د عرفان مجله د ليکوال د ليکنې ننگه نه کوي، هر ليکوال ته ښايي،
چې د خپلې ليکنې ننگه په خپله وکړي

د پوهنې وزارت

خپرنيزه، ادبي، ښوونيزه، روزنيزه او ټولنيزه مجله

سلواغه ۱۳۹۲ هجري لمريز کال

سر مقاله:

افغانانو د شورويانو پوځي فورمولونه او نقشي غلطې ثابتې کړې

د ۱۳۵۸ لمريز کال د جدي ۶ مه نېټه د جمعې په شپه شاوخوا لس بجې وې، چې د دارالامان په سرک د ټانکونو او زغره والو وسايطو غبرونه راپورته شول، خو شپې لا تېرې نه وې چې د دارالامان د مانۍ چېرته چې د وخت د رژيم مشر حفيظ الله امين اوسيده له شاوخوا څخه د ضربه توپونو ډزو د کابل د ښار چوپټيا ماته کړه، د مانۍ شاوخوا چتر لرونکو فيشنگونو روښانه کړي وو، کوربه چې زه ورسره مېلمه وم را ته وويل چې ښايي مجاهدينو بريد کړی وي ما ورته وويل: همدا اوس چې دلته کومه وسله استعماليري زموږ له اردو سره هم نشته (ضربه توپونه، چتر لرونکي فيشنگونه...) خبره بله ده.

هوکې! سبا مو وليدل چې د شورويانو ټانگونه د ښار په ځينو ځايونو کې ولاړ وو روسان له ټانگونو راوتلي وو او ماشومان يې شاوخوا ته ولاړ وو، افغان ماشومانو په يرغلگرو او يرغلگري په ماشومانو ملنډې وهلې که څه هم يو د بل په ژبه نه پوهېدل، خو د اهتزا آميزه خنداوو څخه هر څه په ډاگه کېدل، دا په داسې حال کې و چې د غربيانو «د قطبي خرس په قفس کې اچولو» هيله هم چې لا دمخه يې د شورويانو د مهار کولو لپاره درې پوځي ټپرونه، ناټو، سټيو او سينټو جوړ کړي وو پوره شوې وه. «قطبي خرس په قفس کې ولوبده»

شورويانو په خلکو د خپل تپل شوي رژيم منلو لپاره ۸ کاله جگړه وکړه چې په دې جگړه کې زموږ د هيواد يو نيم ميليون هيوادوال شهيدان په زرهاوو ټپيان او په سلونو کلي او بانډې وړانې شوې او دغه شان د هيواد ټول سياسي، اقتصادي، فرهنگي بنسټونه، پوهنيز او اداري نظام وړان، لويې لارې، سرکونه، بندونه، ويالې، دولتي اماکن، کرنيز او روغتيايي مرکونه له منځه لاړل، کرنيزې ځمکې شاړې شوې، په ميليونونو کسان هيواد پرېښودو ته مجبور شول او هر څه په تپه ودرېدل، امريکايانو او غربيانو ته چې يو وخت يې د شورويانو د حملې له هېته د شپې خوب نشو کولای د دې موقع په لاس ورغله چې خپل حريف د جگړې په ډگر کې د افغانانو په وسيله په گوندو کړي، شپاړس نيم زره کسان يې ووژل شول او په سلهاوو زره نور يې ټپيان او په رواني ناروغيو اخته شول دغه شان په زرگونو، زرگونو ټانگونه، نقليه زغره وال وسايط، پوځي الوتکې يې له منځه لاړې او دومره اقتصادي زيان ور واوښت چې نه يوازې د نورو سوسياليستي هيوادونو له ادارې عاجز پاتې شول، بلکې شوروي جمهوريتونه يې هم خوشې او آزاد کړل، شورويانو ته په دې جگړه کې نه شوروي جمهوريتونه پاتې شول او نه هم په مدارونو کې سپورمې، په پای کې شوروي سوسيالستي نظام ړنگ او پر ځای يې شيطاني او مافيايي کړۍ حاکمې شوې، په رښتيا چې د الله تعالی فيصلې له الله سره وي او الله تعالی د هر کبرجن او مغروره لپاره يو موسی پيدا کوي، افغانانو په ايماني قوت او ځواک د شورويانو د کبر او غرور کاسه نسکوره کړه او هر جابر او ستمگر ته يې د بد گرځېدو نتيجه په لاس ورکړه، شورويان له سختې ماتې وروسته په ژينو کې خائنه د خټو پزه جوړه کړه او د ۱۳۶۷ لمريز کال د سلواغې د مياشتې په ۲۶ مه نېټه يې زموږ له پاکې خاورې خپلې پښې سپکې کړې او د ډېرو کلونو لپاره يې بيا د دريدو توان پيدا نه کړ او په دې توگه د نړۍ يو قطب او د هغه نظامي تړون «وارسا» له منځه لاړ او هغه پوځي فورمولونه او نقشې يې چې د آزادو ولسونو د ايل کولو لپاره جوړې کړې وې غلطې ثابتې شوې، ځکه چې د ځمکې د نظام واک او اختيار له الله تعالی سره دې او بنديگان ټول د الله تعالی رحمت او پيرزوينې ته اړتيا لري.

میتود تدریس فعال و نقش آن در پروژه یادگیری شاگردان

بخش اول:

کلمه میتود method یک واژه لاتینی می باشد که در لغت معنای آن در زبان دری روش و نظم را افاده میکند، و در اصطلاح راه انجام دادن هر کاری را میتود گویند. میتود تدریس نیز عبارت از روش منظم، باقاعده و منطقی برای ارایه درس است. (۱: ۱۱۳، ۱۱۱)

هرچند در بین میتودهای جدید، میتودی مانند سخنرانی (لکچر)، سابقه تاریخی دارد، ولی تا اکنون در اکثر نظامهای جهانی تعلیم و تربیه متداول است و با میتودهای کاملاً جدید آمیخته شده اند و جزء میتودهای جدید بحساب می آید. میتودهای جدید عبارت انداز: میتود سخنرانی، میتود توضیحی، میتود اکتشافی، میتود حل مسئله، میتود بحث در صنف، میتود سوال و جواب، میتود پروژه یا واحد کار، میتود تدریس در حد تسلط، میتود آزمایشی یا تجربی، میتود سیر علمی، میتود فعال (شاگرد محوری) و... می باشند.

پروژه تدریس و یادگیری شاگرد محور (تدریس با متود فعال) و نتایج مثبت آن در نتیجه آزمایشها و تحقیقاتی که در عرصه تدریس و یادگیری انجام شده به دست آمده است. البته این نتایج مثبت طی سالیان متمادی در عرصه اکتشافات میتودهای تدریس، پلان درسی، معلمان مسلکی،

مدیریت علمی تدریس و یادگیری که در مؤسسات تعلیمی و تربیتی انجام شده است میباشد. به اساس تجربه ضمن مواردی که یادشد دو موضوع پایدار و مهم در یادگیری را نیز یاد آورمی شویم:

- نخست نقش اساسی سایر افراد مانند: همصنفان، سایر شاگردان مکتب، اعضای کادر تدریسی، والدین و محیط خانواده ... در زندگی شاگرد می باشد و این افراد ویژگی هایی را برای محیط یادگیری ایجاد می نمایند که قوت و ماهیت انگیزشی و تعاملات آنها برای یادگیری و تغییر را فراهم می کند.

- دوم شدت تلاش شاگردان و تعامل آنها با مؤسسات تحصیلی و غیر تحصیلی غرض یادگیری نهادهایی است که در آن حضوری یابند. به هر اندازه و میزانی که شاگرد مکتب یا محصل تلاش شخصی بیشتر بکنند به احتمال قوی که از همه نتایج تحصیلات خود بیشتر بهره مند میگردند. (۲):

(۳۳)

چنانچه قبلاً اشاره شد که این نتایج مسؤلیت استادان و معلمان را در ایجاد محیط یادگیری برانگیزنده براساس تعامل و انمود میسازد. همچنین مسؤلیت شاگردان و محصلان را برای مشارکت فعال در آن محیط نشان می دهد. اگرچه در مکاتب و تحصیلات عالی کشور ما پروسه یاددهی- یادگیری شیوه سنتی معلم محور بعد از سال ۱۳۸۶ به شاگردمحور یا میتود فعال تغییر یافته است. اما شاگردان و محصلان طوریکه لازم است در یادگیری و سایر مسایل مرتبط به یادگیری خود کمکهای متقابل و تلاش را ندارند. اگرچه کتب درسی جدید مبنای تدریس آن با میتود فعال استواری باشد ولی تعمیم آن در مکاتب کشور بنا بر عوامل مختلف زمان گیر است.

تدریس و یادگیری شاگرد محور اولاً، اصطلاحی وسیعی است که برای توصیف شیوه هایی از تفکر در باره تدریس و یادگیری به کار می رود که بر فعالیت و مسؤلیت شاگرد بیش از آنچه استادان باید انجام دهند تأکید میکند. ثانیاً این اصطلاح در برابر تدریس معلم محوری که بیشترین فعالیت را معلم یا استاد در پروسه تدریس و یادگیری به خود اختصاص میدهد قرار دارد. ثالثاً این اصطلاح مسئولیت و فعالیت تدریس و یادگیری شاگرد محوری را در قلب خود دارد.

تدریس و یادگیری شاگردانی که بر اساس تدریس متود فعال انجام می یابد، در این روش هدف طوریت که شاگردان در پروسه آموزش، فعال و پرجنب و جوش باشند، اما نمی توانیم هیچ روشی را غیر فعال تلقی نما ییم. به طور مثال، در میتود تدریس لکچر، معلم فعال و شاگردان ظاهراً غیر فعالند، اما در حقیقت به طور ذهنی فعالند، زیرا به سخنان معلم گوش می دهند و در باره مطالب آن می اندیشند و یادداشت می کنند اما بیشترین فعالیت را ندارند. با وجود این، امروز بسیاری از معلمان مکاتب کشورها از آموزش غیر فعال به یاددهی- یادگیری فعال رومی آورند تا روشهای بهتر برای فعال کردن شاگردان در پروسه یادگیری بیابند. مثالهایی که ارایه میشود پروسه آموختن فعال را نشان می دهد:

۱ - گفتگو با خود و ديگران،

۲ - تجربه: مشاهده کردن و انجام دادن.

اين مثال نشان ميدهد که فعاليتهاي يادگيري مستلزم نوعي گفتگو، مشاهده و تجربه است. دونوع گفتگوي اصلي عبارت انداز: «گفتگو با خود» و «گفتگو با ديگران». دونوع تجربه نيز به تجارب «مشاهده کردن» و «انجام دادن» دلالت دارند:

۱ - گفتگو با خود: اين گفتگو هنگامي صورت مي گيرد که شاگردان در باره موضوع درسي مي انديشند يعني چه احساسی در باره موضوع دارند. در حقيقت، گفتگو با خود يعني تفکر در باره چگونگي انديشيدن يادگيري خويش است.

۲ - گفتگو با ديگران: اين گفتگو با اشکال مختلف انجام مي شود. در آموزش سنتي هنگامي که شاگردان يک کتاب درسي را مي خوانند يا به لکچرمعلم گوش مي دهند، در حقيقت به شخصي ديگر (معلم يا مؤلف کتاب) گوش فرا مي دهند که اين ارتباط يکجانبه است و تبادل نظر صورت نمي گيرد. شکل فعال تر گفتگو زماني پديد مي آيد که امکان گفتگو با ديگران وجود داشته باشد. به طور مثال، معلم از روش مباحثه و يادگيري مشارکتی در گروههاي کوچک استفاده يا امکان گفتگو برقراري ارتباط با افراد خارج از مکتب، مانند متخصصان و صاحب نظران را فراهم ميکند اين گفتگو ميتواند به صورت حضوري يا با استفاده از تکنالوژي جديد مانند پست الکترونيکی، انترنت، فيسبوک و... باشد.

۳ - تجربه مشاهده کردن: مشاهده هنگامي صورت مي گيرد که شاگرد فعاليت شاگرد ديگر را که درباره موضوع يادگيري است مشاهده کند، مانند مشاهده روش کار لابراتواري، شيوه نقد کردن داستان و يا هرفعاليتي درسي ديگر، همچنان مشاهده پديده هاي طبيعي، اجتماعي يا فرهنگي. مشاهده مي تواند واقعي يا غيرواقعي باشد.

۴ - تجربه انجام دادن: تجربه انجام دادن، شامل هرنوع فعاليتي است که شاگرد براي يادگيري بدان مي پردازد، مانند ترسيم نقشه جغرافيايي، طراحي و انجام دادن يک آزمائش در لابراتوار، نقد يک مطلب ادبي و بررسي يک موضوع تاريخي و بالاخره در مضامين مختلف درسي آغاز از صنف اول الي صنف دوازدهم مکاتب کشور که بر مبناي ميتود فعال تأليف شده است، فعاليتهاي متنوع تجربه و تعامل متنوع وجود دارد که بايد انجام شود. (۳: ۴۰۹)

میتودهای تدریس سنتی و شاگرد محور با روش فعال از هم دیگر تفاوت‌های زیاد دارند که به شرح ذیل ارایه می شود:

تدریس سنتی	یادگیری شاگرد محور
شاگردان اکثراً منفعل هستند، در صنف می نشینند و نقشی در طراحی یادگیری ندارند	شاگردان در طراحی یادگیری خود، تعامل با استادان و شاگردان، تحقیق و ارزیابی، مسئولیت و نقش فعال دارند.
اکثر تصمیم ها توسط استاد گرفته می شود.	شاگردان درباره چگونگی یادگیری و محتوای مطالب قدرت انتخاب دارند.
تأکید فقد بالای یادگیری موضوع مورد بحث است.	تأکید بالای یادگیری باهم مرتبط و تنیده در خلال پلان درسی است.
تأکید بر یادگیری معلومات کتب درسی است.	تأکید بالای فعالیت های تحقیقی است.
استاد به منزله فرد توضیح کننده و مجرب دانش و کنترل کننده فعالیت ها ست.	استاد یا معلم به عنوان راهنما، مشاور و تسهیل کننده یادگیری محسوب می شود.
تأکید بر انگزش برونی (نمرات، تمجید استاد از شاگردان) است.	تأکید بر انگیزش درونی یا ذاتی (علاقه، کنجکاوی، مسئولیت) است.
یادگیری بصورت انفرادی و رقابت بین شاگردان می باشد.	تمرکز بر یادگیری همکارانه می باشد.
یادگیری به محل های ثابت تدریس محدود می شود (صنف درسی، صنف لکچرهای عمومی، کتاب خانه، لابراتوارها).	یادگیری همه جا می تواند اتفاق افتد، بشمول خود آموزی.
نظم و ترتیب پلان شده نسبتاً غیر قابل انعطاف است.	انعطاف پذیری بیشتری در یادگیری و یاددهی وجود دارد.
ارزیابی، با تأکید زیاد بالای امتحان، مسئولیت استاد محسوب میشود.	انعطاف پذیری بیشتری در ارزیابی با حرکت به سمت متداول کردن خود ارزیابی و همکار ارزیابی (مشوره شاگردان) مشاهده می شود.
بر یادگیری کوتاه مدت و تکمیل وظایف درسی و یادگیری برای امتحان تأکید میشود.	بر یادگیری بلند مدت و یادگیری مادام العمر تأکید می شود.

همچنين صنف درسي معلم محور با صنف درسي شاگردمحور قرار آتی مقایسه می شود:

صنف درسي سنتي يا معلم محور.	صنف درسي شاگردمحور.
از پلان درسي ثابت جانب داري می کند.	پلان های درسي متنوع و متناسب با نیاز های شاگردان در زمان و مکان خاص وجود دارد.
در فعاليت های پلان درسي، بشدت بر کتابهای درسي و کتابچه های کار خانگی تأکید میشود.	در فعاليت های پلان درسي، بشدت بر منابع اساسی و نتایج و مواد قابل پردازش يابه خاطر سپردن (بازشناسی، بازخوانی، يادآوری، استدلال منطقی، تفکر خلاق و انتقادی و...) تأکید میشود.
ذهن شاگردان را لوح سفیدی تلقی میکنند که معلومات معلم بالای آن نقش می بندد.	شاگردان را به مثابه متفکرانی بشمار می آورد که نظريه پردازان آینده خواهند بود.
معلمان به طور معمول به شیوه معلم مآبانه (معلم سالاری) واریه کننده، رفتار میکنند.	معلمان بطور معمول به شیوه تعاملی و مشارکتی رفتار و محیط را برای یادگیری مهیا میکنند.
معلمان به دنبال پاسخ های صحیح برای سنجش یادگیری های شاگردان هستند.	معلمان دیدگاه های شاگردان را بمنظور درک مفاهیم فعلی جویا میشوند تا آنها را برای درسهای بعدی آماده کنند.
سنجش و ارزیابی یادگیری شاگردان را از تدریس مجزا می داند و امتحان باروش سنتی صورت می گیرد، یعنی یادگیری برای امتحان.	سنجش و ارزیابی یادگیری را باتدریس درهم می آمیزد و با مشاهدات معلم و بکارگیری روشها و ابزار جدید روانشناسی تدریس و یادگیری صورت می گیرد.
شاگردان اساساً به طور فردی فعالیت می کنند.	شاگردان اساساً به طور گروهی و مشارکتی کار می کنند.

برای درک بهتر از چگونگی مقایسهٔ آرایهٔ میتود پروسهٔ تدریس و یادگیری شاگرد محور، میتود تدریس معلم محور را با میتود تدریس شاگرد محور به شرح ذیل به مقایسه می گیریم:

میتود تدریس معلم محور یا غیرفعال	میتود تدریس شاگرد محور یا فعال
شاگردان مفاهیم، تجارب و قوانین رامی خوانند و تلاش دارند سطحی حفظ شود.	شاگردان ضمن انجام فعالیتهای و باکسب تجربه، در تولید و معنادار ساختن مفاهیم شرکت دارند و به طور مستقیم نتایج هر موضوع درسی را به اساس تجربه بدست می آورند.
شاگردان مطالب درسی را به طور امانت، در ذهن خود می سپارند، هنگام امتحان اندوخته های امانت را پس می دهند و مسترد می کنند.	شاگردان با همصنفیان و... به بحث و گفتگویی پردازند، باهم کار می کنند، نظریات و افکار خود را با یک دیگر مقایسه و به تصحیح اشتباهات خود می پردازند و به فراگیری دانش و معلومات معنادار در جستجو هستند.
معلم اکثر آسخران است و نقش حل مسایل درسی را به عهده می گیرد. مرین می دهد، به حل تمرینها کمک می کند و با آرایهٔ مثال مفاهیم را توجیه می کند.	معلم راهنمای یادگیری است و به جای جوابهای مستقیم به پرسشها، تلاش می ورزد تا با پرسشهای متعدد از شاگردان، آنها را به جوابهای صحیح هدایت و به اندیشمندی ترغیب کند.
معلم اکثر آسایل جزئیات را مطرح می کند، مطالب کتاب را خلاصه می کند و شاگردان را به سوی استفاده از کتاب سوق می دهد.	معلمان مسایل کلیشه ای را به شاگردان مطرح نمی کند، پرسشهایی را مطرح می کند که قابل بحث باشد و فرصت گفتگو را برای شاگردان ایجاد می کند.
معلم برای شاگردان درس را آرایه می دهد و کار خانگی سفارش می دهد و شاگردان خاموش و ساکت می باشند.	معلم، هر شاگرد خود را تشویق می کند که از همصنفیان خود کمک بگیرد، برای نظریه و فکر خود در مورد درس جدید کمک بگیرد، برای نظریه و فکر خود راجع به درس جدید وسایل و ابزار فراهم می کند، تجربه می کند و نتیجه را گزارش می دهد.
معلم، مسؤولیت گرفتن حاضری صنف را خود تحت کنترل دارد.	حاضری مربوط به گفتان یا صنف مشر (نماینده) است و معلم نظارت می کند.

معلم درپروسة تدریس کاملاًفعال و شاگردان خاموش می باشند.	شاگردان درپروسة تدریس فعالیت می کنند و معلم راهنمای فعالیت آنهاست.
معلم تدریس می کند، تمرین می دهد، تمرینهارا حل می کند، جواب سوالات را می دهد و رفع مشکل می کند.	دارین شیوه شاگردان بین خود بحث می کنند و معلم در صورت لزوم آنها را به جوابهای صحیح هدایت و راهنمایی می کند.
هدف، یاد دادن (تدریس) است و اتکا بر محفوظات و کسب دانستنی های ضروری و غیر ضروری.	هدف یادگیری است، شاگردان باید به یادگیرنده های مادام العمر تبدیل شوند.
بیشتر وظایف درسی: خواندن، نوشتن، کارخانگی و حفظ کردن سطح پایین یادگیری است.	بیشتر وظایف درسی، جمع آوری معلومات و معنادار ساختن آن در حافظه طویل المدت می باشد.
محل یادگیری تنها صنف درسی می باشد.	یادگیری می تواند در همه جا اتفاق افتد.

رویکرد انتقالی و نتیجه محور (تدریس با میتود معلم محوری) در نگرش معلمان و خانواده ها به صورت فرهنگ درآمده است، بنابراین می توان اذعان داشت که تغییر تدریس و یادگیری معلم محور به شاگرد محور (رویکرد اکتشافی و پروسه محور)، نیازمند تغییر فرهنگ تدریس و یادگیری در مکاتب کشور می باشد و این موضوع نیازمند فرهنگ سازی از سوی همه رسانه ها، بخصوص رادیو تلویزیون ملی و رادیو تلویزیون تعلیمی و تربیتی وزارت محترم معارف، شورای اولیای شاگردان و معلمان و سایر نهادهای ذیربط است. زیرا عوامل فرهنگی بسیار پایدار اند و بدون همکاری های جمعی به آسانی قابل تغییر نمی باشند. (۴: ۱۴۵-۱۴۷)

یکی از مهمترین اصول روانشناسی تدریس و یادگیری شاگرد محور این است که استادان و معلمان نمی توانند تنها به شاگردان آگاهی بدهند. شاگردان باید آگاهی را بر مبنای تلاش و جستجو در ذهن خودشان بسازند. معلم می تواند با تدریس به شیوه که معلومات را معنادار ساخته و آن را به شاگردان مربوط کند، با دادن فرصتهایی به شاگردان برای پی بردن به مفاهیم یا به کاربردن آنها که از شیوه ها و مهارتهای آنها برای یادگیری آگاه باشند و آنها را هشیارانه به کار برند و این پروسه را تسهیل کند. معلمان می توانند زینه را در اختیار شاگردان قرار دهند که به درک عالیتر منجر میشود، اما شاگردان خود شان باید از پله های زینه بالا بروند.

نظريات يادگيري مبتنی براین عقیده، نظریه های یادگیری ساختن گرا نیز نامیده می شوند که مترادف با نظریه شاگرد محوری است. اساس نظریه ساختن گرا این است که اگر شاگردان بخواهند معلومات پیچیده را متعلق به خود شان کنند، باید شخصاً براساس تلاش و کنجکاوی به آن پی ببرند. نظریه ساختن گرا شاگردان را طوری در نظر می گیرد که همواره معلومات جدید را باقواعد قدیمی یا سنتی مقایسه می کنند و بعد در صورتی که این قواعد دیگر مفید نباشند آنها را اصلاح می نمایند. این دیدگاه اشارات عمیقی برای تدریس و یادگیری شاگرد محور دارد، زیرا اعلام می دارد که شاگردان در اکثر صنوف با میتود فعال یا ساختن گرا، نقش بسیار فعالتری در یاد گیری، خود شان دارند. راهبردهای ساختن گرا به خاطر تأکید برشاگردان به عنوان شاگردان فعال، معمولاً تدریس شاگرد محور نامیده می شوند. در صنف شاگرد محور، معلم به جای «تدریس معلم محوری»، به مثابه «راهنما درحاشیه» می شود که به جای سخنرانی کردن وکنترول نمودن تمام فعالیت های صنف، به شاگردان کمک می کند تا معنای مفاهیم درس را خود شان کشف کنند. یاددهی-یادگیری ساختن گرا از نظریه ژان پیاژه و ویگوتسکی وسایر دانشمندان کمک زیادی گرفته است که تأکید دارند تغییرشناختی (تفکر یا مهارتهای مطالعه ویادگیری) فقط زمانی صورت می گیرد که برداشتهای درس قبلی در برابر معلومات درس جدید، دستخوش پروسه عدم تعادل شوند. (۵: انترنت)

د سرمؤلف مرستياله فروزان خاموش

سراله الاعظم يا د بلخ مولانا

دهغه سترنابغه او نادر انسان د درناوي په خاطر چې ملگرو ملتونو د یونسکو تعلیمي او فرهنګي ادارې ۲۰۰۷ میلادي کال دده په لور نامه نومولی او آثار یې دنړۍ په بیلابیلو ژبو ژباړلي دي. مولانا جلال الدین محمد بلخي چې په مولوي، مولانا روم، ملای روم، سراله الاعظم، خاموش او نورو لقبونو یې شهرت درلود. د مولویه دسلسلې بنسټ ایښودونکی دی. دمولانا جلال الدین پلار بهاءالدین بن حسین بن احمد خطیبي وو چې په بهاولد مشهور وو او د سلطان العلماء لقب ورکړل شوی وو.

دمولانا مولد دبلخ ښکلی ښار وو چې ۶۰۴ قمري کال دربيع الاول په شپږمه زیږیدلی او په رومي باندې دده شهرت له هغې استوګنې څخه ده چې دقونیې په ښار کې اوسیدلی او هم هلته ښخ شوی دی. د رضي الدین نیشاپوري په قول چې ددوی په محضر کې اوسېده د بهاءالدین مور دخورزم شاهیانو له کورنۍ څخه وه، خو دا معلومه نه ده چې دکوم یوه سلطان له کورنۍ سره یې اړیکې درلودې. د مولانا پلار بهاولد له لویو صوفیانو څخه وو. د خپل وعظ لپاره یې مسافرتونه کول، دده وعظ صوفیانه رنگ درلود چې اکثراً دقرآن سماع او دتوبې تلقین ورسره وو.

دحق دلارې مریدان ورځینې چاپېر وو، خاص مجلسونه به یې جوړول او داسې ورځ به نه وه چې له مجلس نه یې دجانبازانو یوه جنازه نه وتله. ښايي دغه جوش او خروش به د ځینو عالمانو ناخوښي او فرمانروایانو بدګماني راپارولې وي. دبهاء ولد ډېره حساسه طبعه دعوامو دزیاتې توجه له مخې دده غرور دحکامو او امرانو په نظر نامطبوع ښکارېده، په خاصه توګه هغو علماوو ته چې دده دسلطان

العلماء لقب يي نه مانه. نو دحج په بهانه يې دعراق او حجاز لار ونيوه او په ۶۱۷ قمري کال کې يې له خپلې کورنۍ سره خپل وطن پرېښود.

مولانا وروسته له حج څخه شام اوله هغه ځايه آسيای صغير ته ولاړ او بيا يې په (لارنده) کې اووه کاله تېر کړل. په دغه ځای کې يې مور مومنه خاتون هم وفات شوه، چې همدلته ښځه شوې ده. په همدې ښار کې يې دخپلې مور له خپلوانو څخه دخواجه شرف الدين لالای سمرقندي لور گوهرخاتون خپل زوی جلال الدين ته واده کړه.

په همدغو وختونو کې دسلطان روم او علاءالدين قباد ددعوت او اصرار له مخې بهأولد قونيې ته راغی. علماء او حتی په خپله سلطان په ډېر شور او ګرمۍ استقبال او بدرګه کړ او سلطان وړاندې مخې ته ورغی او دهغه په رپرېدللو لاسونو ورټپت شواو مريدانه يې په سترګو وسولول، سلطان دده په افتخار ډېره لويه او شانداره مېلمستيا جوړه کړه.

مولانا وروسته بيا هغې مدرسې ته مخه کړه چې سلطان دده په نامه جوړه کړې وه. مولانا دسلطان له دعوت سره سره دهغه سرای او حرم ته مخه نه کړه او له مدرسې سره يې مينه وښوده چې په دې کار سره يې دخلکو په نظر کې لاعزت او حشمت وموند.

مولانا بهأولد په ۶۲۸ قمري کال دربيع الاخر په مياشت کې د ۸۳ کلنۍ په عمر وفات شو قونيه يې په درد او غم اخته کړه، حتی سلطان ډېر دردناکه وژړل او يوه هفته يې رسمي عزا اعلان کړه. په دغه وخت کې مولانا جلال الدين ۲۴ کلن وو، دپلار په وصيت د سلطان علاوالدين په غوښتنه او دمريدانو په ټينګار دپلار په ځای کېښاست او د وعظ ياران يې راټول او ديوه کال په اوږدو کې له طريقت څخه لرې دشريعت مفتي شو. څه موده وروسته يې د ارشاد او دستګيرۍ اجازه ترلاسه کړه، نو شپه او ورځ به په تدريس لګيا او د مدرسې په قيل وقال کې ډوب وو.

دهغو ټولو صوفيانو او زاهدانو له ډلو څخه چې له سمرقند اوبلخ نه تر دمشق او قونيې پورې سيمو کې اوسېدل او دخپل وعظ او ارشاد په دعاګانو يې خلک مسخر کړي وو، دهېڅ يوه ژوند د مولانا په څېر ډک له اسرارو، سرشار له انساني او روحاني جذبو او دسماع له شور اومستی څخه نه وو.

دمولانا دوعظ مجلسونه چې مجالس سبعة يې ډېر ښه مثال دی، په داسې معتدل صوفيانه، اخلاقي او روحاني جذبو يې تاوده ساتل، چې په ډېرو مسألو کې به يې د آيتونو او حديثونو انوارو تجلا کوله. مولانا په فقې کې لوی تبحر درلود دمسايلو دبيان په صراحت او فصاحت کې يې ځانته يو طرز، رابښکون او استعداد درلود. همدارنګه دوجد او سماع بساطونه يې دداسې مشتاقانو په تودو هنگامو او جذبو تاوده کړي وو چې نه يوازې دخپل وخت ډېرو معظمو امامدارانو او مريدانو ورته د ارادت سرونه ټيټ کړي وو بلکې لنگرونه يې تراوسه هم تاوده ساتل کيږي. دمولانا دفکر پوخوالی او ژوروالی دده د دروني او روحاني مينې په مستی کې ډېر ښه څرګند شوی دی هغه جادويي اثر او جذبه چې دی يې محسوس کړی دبهترينو آثارو دالهام وسيله ګرځېدلې ده. دغه آثار چې ځينې يې

دخپلې مينې د طغيان او ځينې برخې يې هم دېلتانه په وخت کې ويلي ځانته يوه عجيبه، مايوسه او له ټولو څخه لرې دنياکي جوړوي. ددغو حالاتو انځور يې دومره ښکلی په کې راوړی چې دمولانا په شان ديوه مجذوب مريد فنا دخپل محبوب په مينه کې ښيي، لکه په دې بيتونو کې:

ای توبه ام شکسته از تو کجا گریزم ای دردم نشسته از تو کجا گریزم

گریبدم این بصر را و بسکلم نظر را ازل نه ای گسسته از تو کجا گریزم

مولانا په دې خپلې جوړې شوې او يا وړانې دنياکي کې دخلکو لحن، طعن او نور څه نه اوري فقد دهغه عشق په هيله دی چې نور هرڅه يې ورځينې وړي دي.

مولانا په فيه مافيه کې ليکلي:

"يو پادشاه دمجنون له حاله خبر شو را وې غوښت ورته يې وويل: په تاڅه شوي دي؟ ځان دې ولې داسې رسوا کړی دی؟ لिला څه شی ده او څه ښه والی لري؟ راشه زه تاته داسې نجونې درکړم چې لिला دې هېره شي! مجنون سربښکته اچولی وو. پادشاه ورته وويل سردې هسک کړه او وگوره! مجنون وويل: وېرېم دليلا مينې توره رايستلې ده که سر پورته کړم نو غوڅ به يې کړي." مولانا دخپل محبوب په مينې کې لکه مجنون داسې ډوب وو چې پرته له هغه يې بل څه نه ليدل، خو هغه څه يې چې په خپل محبوب کې ليدلي وو دی يې دې حالت ته راکشاه. مولانا له ځانه خبر نه وو، چې دمينې لمر او دحقيقت شمس دده په روح باندې داسې نور وځلاوه او تابناکه يې کړ، چې سترگې ورته خيره او عقل يې له ادراکه عاجز پاتې شو. کومه پېښه چې د مولانا دژوند په تاريخ کې يې نوی له اسرارو ډک فصل پرانيست دشمس الدين ليدنه ده دی په خپله وايي:

مرده بودم زنده شدم گريه بودم خنده شدم دولت عشق آمد ومن دولت پاينده شدم

مولانا شمس الدين محمد بن علي بن ملکزاد دتبرېز له خلکو څخه وو. ځينې وايي چې شمس تبرېز د رکن الدين سجاسي په لاس روزل شوی مريد وو. مخکې د مولانا ترلېدنې په ښارونو گرځېده، دبزرگانو له خدمت سره يې مينه درلوده څوارلس مياشتې يې د حلب ښار دمدرسې په حجره کې عبادت او رياضت کاوه، تور ليمڅی به يې اغوسته او دطريقو پيروانو به ورته کامل تبريزي ويل. شمس تندخويه او له خلکو څخه په انزوا کې يو مجذوب دروېش وو. دده دوجود معنی دتذکرو او آثارو په ويلو نه څرگندېږي. مولانا دده په باب ويلي دي:

"شمس تبريزه! يوازې عشق تا پيژني نه عقل"

شمس دمولانا دلېدنې کتنې په وخت کې تر شپيتو کالو زيات عمر درلود او دغه ليدنه کتنه يې د ۶۴۲ قمري کال دجمادی الاخر ۲۶ نيټه دشنبې ورځ دقونې په ښار کې وه.

ددغه ناپژندل شوي او عجيب انسان يعنی شمس ليدنه او رسيدنه له يوه نابغه او نادر انسان سره لکه مولانا يوه مجهوله او له اسرارو ډکه پېښه ده خلک نه پوهېږي چې په دې ديدار کې څه تېر شوي دي، خو هرڅه چې وو دمولانا خاموالی يې په پوخ والي او سوختگي، ماشوم توب يې په بلوغ، عقل

بې په عشق او فلسفه يې په عرفان بدله کړه . همدغه طوفان وو چې دغه آرامه اوقيانوس يې متلاطمه او خپانده کړ او دده د فکر او اندېښنې کښتۍ يې د حيرت گرداب ته ورتيل وه.

دشمس ظاهري او بدني ښکلا ددې شور او هيجان انگېزه نه وه او نه يې داسې کوم اثر درلود چې له يوه ملنګ، شپېته کلن دروېش څخه به د يوه څلوېښت کلن ملا په زړه او روح کې دومره اغېز او ژوروالی ولري .

دمولانا زوی سلطان ولد په خپل کتاب (ولدنامه) کې دخپل پلار په هکله راوړي دي:
 "دمولانا عشق له شمس سره لکه د خضر غوښتنه او لټون ده چې موسی کوله او پرې دښوت، رسالت او دکليم الهی رتبې ته ورسېده او بيا يې هم دخداى دوستان (مردان خدا) لټول. مولانا هم په خپلو ټولو کمالاتو او جلالت دخپل کامل په لټه کې وو، ترڅو يې لاس ته راوړ مريد يې شو او خپل سربې دهغه په قدمونو کې کېښود او دهغه دوجود په انوارو کې فاني شو.
 مولانا له دې ديدار څخه وروسته له مدرسې څخه پښه ونيوه، وعظ او خطابه يې پرېښوده، زاهدانه وقار يې ترشا کړ او له مخې يې سترگې دشمس په سترگو او غوړونه يې دهغه اشارت ته پاتې شول لکه چې دى وايي:

قافيه انديشيدم ودلدار من گويدم مه انديش جز يار من

دمولانا دغه کار دمريدانو او يارانو رخه او حسد وپاراوه او دخپل تياره ضمير او تورو زړونو له مخې يې ورڅخه انکار وکړ او دغه لکه لمر روښانه شوى روح يې دخپلو سترگو په خبرگۍ کې ونه شو لېدلای. دوى به ويل: داشمس څوک دى چې زمونږ مولانا يې له مونږ څخه بېل کړى او موږ يې دهغه له مجلس او موعظې څخه محروم کړي يو؟

دغو حالاتو شمس دې ته اړ کړ چې قونيه پرېږدي او په ۶۴۳ قمري کال کې دمشق ته لاړ شي همدا وختونه دي، چې دقونيه له شيخ او شيخ زاده څخه يوازې يو محذوب، مجنون، او ناکراره دروېش پاتې کيږي، ده هغه څه چې دېهأولداو برهان الدين دکتابونو په پاڼو او دمدرسو په رواقو کې نه وو موندلي، دشمس په وجود او دهغه له طريقه يې په ځان کې پيدا کړل او خپل ټول وجود يې دشمس عرفاني او روحاني مينې ته وقف کړ وایي:

زاهدبودم ترانه گويم کردي سرفتنه بزم و باده جويم کردی

مولانا په لومړيو وختونو کې يو فلسفي سړى وو، ذهن يې د فلسفې او کلام له اصولو څخه ډک وو، خو وروسته چې شمس څه رازونه دده د روح په غوږ کې ويلي وو هغه يې د شعر په ژبه وويل او دده له اسرارو ډکې درونې څخه يې دده له ارادې نه اشعار راخوټېدل.

دمولانا په آثارو کې نظم او نثر دواړه موجود دي خو منشور آثار يې دنظم په اندازې ارزښت نه لري نثري مهم اثر يې فيه مافيه دى او په مثنوي کې دمقالاتو په نامه ياد شوى. فيه مافيه داسې يوه

مجموعه ده، چې مولانا دمجلسيانو پوښتنو ته ځوابونه ورکړي دي، ډېر عرفاني او اخلاقي ټکي لري. روان او محاوروي بيانونو کې يې ښکلي حکايتونه راوړي دي.

دشمس په ديوان کې چې هرڅه شتون لري هغه دده دباطن ظهور دی. هغه شور او مستي او جنون چې دمولانا په باطن کې شتون درلود پټ نه دي پاتې شوي، دشمس په ديوان کې هغه آزاده روح موجود ده چې دقافې په زندان کې کړيږي مولانا په رښتينولي سره وايي چې دغه معنی دهغو کلمواو دغه جامونه دهغې بادې لپاره چې دده روح ترې خمار دی ډېر په تنگ دی او هغه توازن چې دده په روح کې وو، اجازه يې نه ورکوله چې په نثر کې د زړه غږ وښيي.

مولانا په اشعارو کې داسې حال لري، چې ځان او جهان ترې هېر دی، پرته له دې چې دی وغواړي دده اندېښنه دخيال له پردې څخه بهر شي، دشرع او غزل رنگ نيسي، خپله مخکې ځي، وزن اوقافيه په ځان پسې کشوي، لکه سېل چې مخکې ځي او هرشی له ځانه سره وړي، عزت، منزلت، سنت، فصاحت، وقار، متانت او هرڅه چې دده په لار او زړه کې وو، په عشق، درد او معرفت يې منځي، له دې امله يې غزلې بې مانده، ژورې، تودې له شور او نا کرارۍ څخه ډکې دي او هغه شادمانه روح په کې چلیدلای شي چې د ډېرو نورو شاعرانو په اشعارو کې نه لیدل کيږي همدا وجه ده، چې د سعدي له لطيف بيانه او دحافظ له خواړه کلام څخه يې ممتاز گرځولی دي.

دی شيخ با چراغ همی گشت گرد شهر کز دیو ودد ملولم وانسانم آرزوست

در نور یاد صورت خوبان همی نمود دیدار یار و دیدن ایشانم آرزوست

زین همهان سست عناصر دلم گرفت شیرخدا و رستم داستانم آرزوست

دمولانا منظوم آثار: مثنوی معنوي، دشمس تبریز غزلیات، رباعیات چې شمېره يې ۱۹۸۳ ته رسيږي، دشمس تبریز کلیات، دیوان کبیر، دیوان شمس او نور چې دده ټول اشعار له ۷۰۰۰۰ بیتونو څخه زیات دي او دژوند په وروستیو دېرشو کلونو کې يې ويلي دي. مولانا بالاخره دیکشنې په ورځ دجمادی الاخر پنځمه په ۶۷۲ قمري کال کې سترگې له دې فاني نړۍ څخه پټې کړې او په باغ سلطان کې خاوروته وسپارل شو.

اخځلیکونه

۱. بلخي، مولانا جلال الدین محمد. مثنوی معنوي مطابق نسخه تصحيح شده. رينوارنيکلسون.
۲. بلخي، مولانا جلال الدین محمد. فیه ما فيه. ژباړونکی: جیب هوسا، نازنین حليم. محمد آصف احمدزی او میرویس فضلي. دچاپ کال: ۱۳۸۶، کابل: داطلاعاتو او فرهنگ وزارت.
۳. بلخي، جلال الدین محمد. دیوان شمس تبریزی. جلداول مطابق نسخه تصحيح شده. استاد فروزان فر. چاپ چهارم. ۱۳۸۶

عوامل موثر در یادگیری

چنانچه برهمگان هویدا است انسان از بدو پیدایش تا آخر عمر در حال یادگیری است. نوزادان از طریق لمس کردن نشانه های حسی را یاد میگیرند؛ کودک از طریق اسباب بازی هایش چیزی را فرامیگیرد. بزرگ سالان از طریق سیر و سیاحت و سایر مجاری علمی و آموزشی کسب دانش کرده می آموزند و یادگیری صورت می گیرد. یعنی یادگیری اساس فهم و رفتار است.

انکشاف و توافق انسان در مراحل مختلف زنده گی مفهوم و اهمیت یادگیری را به وضاحت نشان میدهد. اگر به انکشاف جسمی و روانی فرد از زمان تولد الی جوانی و کهولت دقت شود. فهمیده میشود که پایه های اساسی وی در ساحه های مختلف حیات اجتماعی بر پایه یادگیری استوار است.

کلمه یادگیری بسیار عام و جامع است اعمال و رفتارهای بی شماری را دربر دارد. طفل درس یادمیگیرد مردم توسط مطالعه، مراد و مشاهده از اشیا و پدیده ها یادمیگیرند. یاد گرفتن زبان، نواختن آلات موسیقی، آماده گی برای امتحان، حتی اعمال را که ما بدون تفکر و آگاهی انجام میدهیم با مانند: رانندگی، بایسکل سواری و غیره محصول و نتیجه یادگیری است و همه اعمال انسان رابطه به یادگیری دارد. بعضی یادگیری ها بسیار ساده و سهل بوده؛ ولی بعضی ها مشکل میباشد و تعداد محدودی اشخاص میتوانند آنها را فراگیرد پس کلمه یادگیری را میتوان به انواع گوناگون تعریف کرد.

کسب اطلاعات و انديشه های تازه، عادت های مختلف، مهارت های متنوع و راه های مختلف حل کردن مسایل را یادگیری گویند؛ همچنین یادگیری را میتوان به صورت کسب رفتار و اعمال پسندیده و یا حتی کسب رفتار و اعمال ناپسندیده نیز تعریف کرد؛ پس لازم است که با تعریف یادگیری به شکل مفصل آشنا شویم. اینکه یادگیری چیست؟ چطور یادگیریم؟ به کدام شیوه ها بیاموزیم؟

معروف ترین تعریف که به وسیله کیمبل (Kimbal) مطرح شده است. یادگیری به عملیه ایجاد تغییر نسبتاً پایدار در رفتار یا توان رفتاری که حاصل تجربه است گفته می شود و نمیتوان آن را به حالت های موقتی بدن مانند آنچه بر اثر بیماری، خستگی، با داروها می آید نسبت داد؛ ولی ویژه گی های مهم این تعریف عبارت اند از:

- ۱- تغییر
- ۲- تغییر نسبتاً پایدار
- ۳- تغییر نسبتاً پایدار در توان رفتاری
- ۴- تغییر نسبتاً پایدار در توان رفتاری بر اثر تجربه

۱- **براساس تعریف داده شده، یادگیری به تغییر می انجامد:** یعنی بعد از کسب تجربه یادگیری موجود زنده از جمله انسان، از حالت قبل از کسب تجربه به یک حالت جدید تغییر می یابد. این یادگیری چه پیچیده باشد چه ساده؛ مثلاً: یادگیری یک شماره تلفون یا نام یک شخص، در هر حالت یادگیرنده پس از کسب مهارت یا اطلاع تازه در نحوه برخوردش با رویداد ها، در مقایسه با زمان پیش از یادگیری تغییر می کند کودکی که بایسکل سواری یادگرفته اعمال و رفتارش در مقایسه با قبل از آموزش این مهارت آشکار تغییر کرده است؛ همچنین شخصی که یک شماره تلفون را یادمیگیرد، در مقایسه با قبل از یادگیری تغییر می کند و این تغییر ممکن است خیلی جزیی به نظر آید وقتی شخص شماره تلفون دوست خود را یادگرفته قادر است هروقت که اراده کند با او تماس برقرار می کند که این خود نوعی تغییر است؛ پس یادگیری چه ساده باشد چه پیچیده، در شخص منجر به تغییر میشود.

انسانها همیشه بر اثر تجارب در حال یادگیری هستند و آنچه پیش از هر عامل دیگر سبب دگرگونی و تغییر افراد در طول زنده گی میشود تجارب یادگیری است. به همین دلیل افرادی که فرصت های یادگیری و کسب تجربه های بیشتری دارند از کسانی که دارای فرصت های کم یادگیری هستند و زنده گی یکنواختی را می گذارند بیشتر تغییر می

کند. زنده گي انسانها مانند رود خروشان است که همواره در حال تغيير است و اين تغيير از برکت کسب تجربه و يادگيري است.

۲- تغيير نسبتاً پايدار: بسياري تغييرات که ناشی از عوامل انگيزش و هيجانی، خستگی، انطباق حسی، و ازین قبیل می باشند و به سرعت ازبين میروند و در ردیف يادگيري ها قرار ندارند؛ به طور مثال: شخصی که ساعت های اول صبح به سرعت و دقت به انجام کاری مشغول است، پس از مدت زمانی، به سبب خستگی، هم از سرعت و هم از دقت او کاسته میشود. يعنی به گونه يی تغيير می يابد؛ اما اين تغيير موقتي و گذرا است، زیرا پس از اندکی استراحت برطرف می شود؛ پس اين تغيير يادگيري به حساب نمی آيد. درست است که يادگيري ايجاد تغيير است، اما اين تغيير بايد نسبتاً پايدار باشد تا آن را يادگيري بناميم.

۳- ايجاد تغيير نسبتاً پايدار در توان رفتاری: تغيير نسبتاً پايداري که ما نام يادگيري به آن می دهيم بايد در توان رفتاری ما ايجاد شود و اين ويژه گي تعريف يادگيري بيشتر از ويژه گي های ديگر آن نیاز به توضيح دارد. توان رفتاری حاکی از آن است که يادگيري در يادگيرنده نوعی توانايی ايجاد می کند، يعنی تغيير حاصل در يادگيرنده تغيير در توانايی های اوست نه صرفاً تغيير در رفتار ظاهري او ما با ملاحظه تغييرات حال در اعمال و رفتار آشکار فرد به تغييرات ايجاد شده در توانايی و مهارت او پی می بریم ما وقتی ميتوانيم يادگيري شخص را به شکل ظاهري ببينيم که فرد يادگيري خویش را به نمايش بگذارد؛ به طور مثال: یک محصل رواشناسی تمام مطالب تدريس را آموخته باشد ولی تا فرصت تدريس برایش داده نشود تغييری در رفتارش ديده نمی شود پس يادگيري نوعی توانايی است که در فرد ايجاد میشود و تنها از طريق مراجعه به رفتار آشکار فرد می توان از آن اطلاع حاصل کرد.

۴- تغيير نسبتاً پايدار در توان رفتار بر اثر تجربه: آيا به غير از تجربه عوامل ديگري سبب ايجاد تغيير در فرد می شود يا خير؟ جواب اين سوال مثبت است علاوه بر يادگيري و عوامل ديگري نیز در يادگيري مهم است. مگر عوامل انگيزش، انطباق حسی، خستگی و استعمال داروها، چندین عامل ديگر که منجر به تغيير رفتار می شود حاصل تجربه يادگيري نيستند و يادگيري گفته نمی شود. بايد گفت رشد کودکان، بالغ شدن و پيرشدن از جمله عوامل هستند. که منجر به تغيير می شود؛ اما تغييرات حاصل از اين عوامل يادگيري نيستند چون از تجربه ناشی نمی شود هر محرکی چه بيرونی باشد چه درونی که

تأثير بالای رفتار فرد داشته باشد، یادگیری به حساب می آید؛ به طور مثال: وقتی طفلی را یاد میدهیم چگونه از سرک عمومی بگذرد و اگر توانست خودش بدون محرک از سرک بگذرد یادگیری صورت گرفته است.

مقایسه یادگیری با آموزش

واژه آموزش معادل کلمه یی (Instiuction) بوده و به معنای تحکیم است و به آن آموختن، آگاه شدن و رهانیدن میگویند و در اصطلاح عبارت از تلاش و کوشش است که معلم برای انتقال دانش و اطلاعات به شاگردان انجام میدهد و به عباره دیگر، آموزش آغاز تدابیری برای انتقال دانش ها، مهارت ها و باورهای است که ضمن تجارب گذشته مردم به اثبات رسیده باشد. آموزش و پرورش دوباره ساختن یا سازمان دادن تجربه است، به منظور اینکه معنای تجربه گسترش پیدا کند و برای هدایت و کنترل تجربیات بعدی فرد را بهتر قادر سازد. آموزش آنگاه به کار می آید که زمینه یی برای پدید آمدن تغییری در نوآموز وجود داشته باشد؛ چنانچه او را به انجام دادن کارها، توانا سازد و بر دایره ی امکانات او اضافه شود و زمینه یی برای پرورش و تربیت باشد، آموزش نه فقط انتقال اطلاعات جزئی و پراکنده است؛ بلکه باید برای توانایی فهمیدن به کار آید از مقایسه آموزش و یادگیری به این نتیجه می رسیم که اینها دو فرایند معادل هستند یادگیری همیشه معطوف به یادگیرنده است؛ اما آموزش مستلزم فعالیت متقابل بین حداقل دو نفر یعنی معلم و دیگر یادگیرنده است؛ اما این بدان معنی نیست که یادگیری و آموزش دو فرایند نامنظم هستند، در واقع آموزش و یادگیری همیشه باهم وابسته اند یادگیری هدف است و آموزش وسیله رسیدن به این هدف اما آموزش همیشه به یادگیری نمی انجامد آموزش فعالیتی است که از سوی معلم به قصد تسهیل یادگیری در یادگیرندگان انجام می گیرد؛ اما یادگیری فعالیتی است که از سوی یادگیرنده انجام میشود؛ بنابراین، اگر یادگیرنده بخواهد از کمک ها و امکاناتی که معلم برای او فراهم می آورد استفاده کند و در جهت یادگرفتن فعالیت نماید در او یادگیری ایجاد خواهد شد و در فعالیت آموزش معلم متمرکز خواهد بود؛ چنانچه یادگیرنده در جهت یادگرفتن فعالیت نکند و نخواهد از کمک های معلم استفاده نماید در او یادگیری وجود نخواهد آمد و در چنین حالت آموزش به یادگیری نخواهد انجامید این بدان معنی است که معلم دانش خویش را از طریق فعالیت های مختلف برای شاگرد انتقال میدهد؛ ولی اگر شاگرد قصد یادگیری را نداشته باشد هیچ وقت یادگیری صورت نخواهد گرفت.

پس آموزش ابزاری است در دست معلم برای کمک به شاگردان و محصلان به منظور یادگیری بهتر و بیشتر، از اینرو هدف معلم، مکتب یا هر نظام آموزشی آسان ساختن یادگیری در یادگیرنده گان است آنها تلاش میکنند تا شرایط و امکانات را فراهم آورند که به کمک آنها فرایند یادگیری بهتر جریان پیدا کند؛ اما در نهایت این یادگیرنده است که یاد میگیرد بدین معنی که آموزش تنها شرایط بیرونی را طوری ترتیب می دهد که یادگیری را به عنوان یک فرایند درونی تسجیل کند آموزش قادر نسبت یادگیری را ایجاد کند؛ بلکه تنها میتواند مسیر رسیدن به یادگیری را هموار نماید؛ پس به طور خلاصه گفته میتوانیم که آموزش و یادگیری مفاهیمی هستند که طور نزدیک در ارتباط می باشند این دو مفهوم گاهی اوقات باهم اشتباه گرفته می شود و یا بجای یکدیگر به کار می روند.

آموزش، فرد را در راه رسیدن به یک وضعیت مطلوب هدایت میکند وقتی فرد تحت آموزش قرار گیرد، هدف اصلی نتایجی است که فرد باید به آنها دست یابد و یادگیری مرحله است که در آن یک شخص در کارهای که کسب دانش و مهارت انجام گرفته اند، فعالیت می کند تکرار تجارب و انجام کارها تا حدی زیادی بر یادگیری فرد موثر است.

سبک های یادگیری

همه پیشرفت ها و سیر صعودی بشر امروز به نحوی به یادگیری مربوط می شود این بدان معنی است که انسان از طریق یادگیری، رشد فکری می یابد و یادگیری بالای رشد فکری تأثیر زیادی دارد و یا به عباره دیگر میتوان چنین گفت: که پیشرفت های بشری مدیون رویدادی به نام یادگیری است و عوامل تأثیرگذار بر یادگیری سبک های یادگیری می باشد و سبک های یادگیری به چگونگی یادگیری یادگیرنده اشاره میکند نه اینکه او چگونه از عهده یادگیری برمی آید. سبک های یادگیری ترجیحات فرد است نه توانایی های او به همین سبب است که به این ویژه گی های افراد سبک های یادگیری گفته می شود نه توانایی های یادگیری، شاگردان و محصلان دارای سبک های مختلف یادگیری هستند و این سبک های مختلف بر یادگیری و پیشرفت تحصیلی آنان تأثیر می گذارد.

تعریف: بسیاری معتقدند که سبک های یادگیری بر خود یادگیری تأثیر می گذارد اگرچه اصطلاح سبک های یادگیری تعاریف گوناگون دارد و تعریف که همه بر آن تاکید می ورزند این است که سبک های یادگیری شامل باورها، اعتقادات و رفتار های می باشد که افراد به کار می برند تا در یک موقعیت معینی به یادگیری خود کمک کنند.

پیرس (سبک های یادگیری را به عنوان روش که شاگردان و محصلان در یادگیری مطالب درسی خود بر روش های دیگر ترجیح می دهند) تعریف کرده است. این بدان معنی است

که هر فرد به اشکال مختلف یاد می گیرد، بعضی افراد زودتر مطالب را یادگیری میگیرند و بعضی افراد به طور آهسته و تاملی، تحقیقات نشان داده که روش آموزش و امکانات لازم نیز تأثیرات بالای یادگیری دارد که افراد در توانایی یادگیری سریع و یا آهسته یاد میگیرند. چون سبک های یادگیری از نظر دکتر سیف همان ترجیحات فرد است بنابر این او هم سبک یادگیری یا ترجیح یادگیری به صورت معادل استفاده میکند. استراتیژی هر فرد برای کسب دانش یا شیوه های خاص افراد دریافت معلومات و نگهداری، یادآوری آموخته ها متفاوت است سبک های یادگیری به این نکته اشاره میکند که یادگیرنده چگونه یادمیگیرد. یادگیری انواع مختلف دارد به شرح زیر:

انواع سبک های یادگیری

سبک های یادگیری دارای انواع مختلفی هستند به طور کلی می توان آنها را به سه دسته شناختی، عاطفی و فیزیولوژیکی دسته بندی کرد. سبک های یادگیری شناختی بنابر طریقی که شخص موضوع ها را ادراک می کند، اطلاعات را به خاطر می سپارد، درباره مطالب می اندیشد و مسایل را حل میکند سبک های یادگیری عاطفی در برگیرنده ویژه گی های شخصی و هیجانی یادگیرنده مانند: پشتکار تنها کار کردن یا با دیگران کار کردن و پذیرش یا رد تقویت کننده های بیرونی است سبک های یادگیری فیزیولوژیکی جنبه زیست شناختی دارند و در گیرنده واکنش فرد به محیط فیزیکی موثر بر یادگیری می باشد مانند: ترجیح دادن مطالعه در شب یا در روز یا ترجیح دادن مطالعه در محیط های گرم یا سرد و بعضی از یادگیرنده گان گوش دادن به یک سخنرانی و یا گوش دادن به درس معلم را از خواندن متن ترجیح می دهند در حال که بعضی دیگر خواندن مطالب بیشتر می پسندند و بعضی دیگر از انجام کارهای علمی و دستکاری آلات و ابزار ها یاد میگیرند از میان همه سبک های یادگیری سبک های یادگیری شناختی از اهمیت بشری برخوردار است. که به تفصیل مورد توضیح قرار میدهیم. سبک های یادگیری شناختی انواع مختلف دارند که عبارت اند از:

- ۱- سبک های وابسته به زمینه و ناپسته به زمینه
- ۲- سبک های تکانش و تاملی
- ۳- سبک های همگرا و واگرا

۱- **سبک های وابسته به زمینه و ناپسته به زمینه:** افراد که وابسته به زمینه هستند جذب دیگران می شوند و شغل های که در ارتباط با دیگران است انتخاب می کنند

مانند: معلمي و موضوعات علوم اجتماعي که بيشتر با مردم سرکار دارند می پسندند؛ اما افراد نابسته به زمینه مشاغل را که نیاز چندانى به تعامل اجتماعي ندارند انتخاب می کنند؛ مانند: ستاره شناسي، مهندسي و رياضي و تاکيد چندان بر امور انسانها ندارند. اشخاص وابسته به زمینه در يادگيري مطالب اجتماعي موفق تر استند؛ اما برخلاف اشخاص نابسته به زمینه در يادگيري مطالب اجتماعي پيروي بيشترى ندارند. يادگيرنده گان نابسته به زمینه ترجيح می دهند تنها کار کنند و دوست دارند هدف های شان را خود شان تعيين کنند و از سوی ديگر يادگيرنده گان وابسته به زمینه ترجيح می دهند که در گروه کارکنند با معلم تعامل بيشترى داشته باشد و با تکاليف سازمان يافته و تقويت بيروني بيشتر نيازمند اند. افراد وابسته به زمینه از لحاظ ادراک ها و عقايد شديدتاً تحت تأثير ديگران قرار دارند در حالی که افراد نابسته به زمینه بيشتر با ديگران می آميزند و از اين رو ديگران نيز آنان را دوست دارند در مقابل افراد نابسته به زمینه بيشتر مستقل عمل می کنند و با ديگران هم نوا نمی شوند و لهذا ديگران آنها را سرد و خود پسند تصور می نمايند.

۲- سبک های تکانشی و تاملی: يادگيرنده گان تکانشی سريع کار می کنند اما اشتباهات زيادی را مرتکب می شوند برعکس يادگيرنده گان تاملی کند کاری می کنند؛ اما اشتباهات کمتری را مرتکب می شوند يا به عباره ديگر يادگيرنده گان تکانشی سوال های که از آنان پرسیده می شود با اولين جوابی که به ذهن شان می رسد پاسخ می دهند و تنها چیزی که برای شان مهم است سريع جواب دادن است؛ اما در مقابل يادگيرنده گان تاملی پيش از حرف زده فکر می کنند و در عوض سريع جواب دادن ترجيح میدهند خوب فکر کنند و جواب درست را بدهند سبک های يادگيري تکانشی و تاملی عمدتاً در محيط خانه شکل ميگيرد؛ اما تحقيقات نشان داده که مکتب نيز در آن موثر است و هيچ يک از اين سبک بر ديگری برتری ندارد.

۳- سبک های همگرا و اگرا: يادگيرنده گان همگرا شيوه يادگيري آنان مفهوم سازی انتزاعي و آمايشگرای است، از تجارب خاص می آموزند با ديگران ارتباط برقرار می کنند و نسبت به احساس خود و افراد ديگر حساس است در کار برد علمي انديشه قوی دارد، افراد غير هيچانی هستند در امور کاری خويش طرح ريزی نظامند را به کار می بندد و با توجه به درک و فهم انديشه مندانه در امور عمل می کنند با اشيا زيادتر ياد ميگيرند؛ اما يادگيرنده گان و اگر در توانای تخيل قوی است به مردم علاقمندی زيادی دارند. انديشه های شان متنوع است و به جمع آوری اطلاعات علاقه زياد دارند در بخش های فرهنگي و

هنري متخصص استند افراد که دب بخش علوم انسانی و هنر های زیبا درس میخوانند دارای این گونه سبک یادگیری هستند.

هر فرد برای یادگیری از سبک های خاص استفاده می کنند و همه باید بدانند که از کدام سبک برای یادگرفتن موضوعات درسی و مطالعه وی استفاده میکنند.

۱- **سبک یادگیری دیداری:** ۶۵ در صد افراد ازین سبک استفاده میکند که خصوصیات این نوع افراد قرار زیر است:

- ❖ با مشاهده و ترکیب تصاویر با اطلاعات، اطلاعات را به خاطر می سپارند.
- ❖ معمولاً برای به خاطر آوردن مطلبی چشمان خود را برای تجسم آن در ذهن خود می بندند.
- ❖ معمولاً افراد مرتب و منظم می باشند.
- ❖ اینگونه افراد در تجسم اشیاء، طرح ها و نتایج در ذهن خود توانا هستند.
- ❖ معمولاً در صنف در صف های اول می نیشینند.
- ❖ علاقمندی زیادی به یادداشت های مفصل و با جزئیات دارند.
- ❖ جذب کتاب های مصور میگردند.
- ❖ در به خاطر آوردن لطیفه ها مشکل دارند.
- ❖ برای روشن ساختن نکات کلیدی از قلم های روشن استفاده می کنند.

۲- **سبک یادگیری شنیداری:**

- ❖ ۳۰ در صد افراد ازین سبک استفاده میکند و خصوصیات این نوع افراد قرار زیر است.
- ❖ تمایل دارند با موسیقی سروکار داشته باشند.
- ❖ در تشخیص ریتم و تن صدا مهارت دارند.
- ❖ بیشتر از طریق گوش دادن یاد میگیرند.
- ❖ در محیط های بر سرصدا تمرکز خویش را از دست میدهند.
- ❖ تمایلی به یادداشت برداری ندارند.
- ❖ برای بخاطر سپردن مطالب دروس خود را با صدای بلند تکرار روخوانی می کند.
- ۳- **سبک یادگیری جنبشی**

۵ در صد افراد از این سبک استفاده میکند خصوصیات این گروه قرار زیر است:

- ❖ برای یادگیری و به خاطر سپردن اطلاعات از جسم و حس لامسه خود بهره می گیرند.
- ❖ به فعالیت های بدنی و ورزشی علاقه مند اند.

- ❖ در هنگام گفتگو به تکرار دست های خود را تکان میدهند.
- ❖ از حرکات جسمانی در هنگام صحبت استفاده میکنند.
- ❖ برای یادگیری بهتر و به خاطر سپردن به تحریک و تمرینات عملی نیازمندند.
- ❖ هنگام مرور مطالب درسی راه میروند و نکات کلیدی را با صدای بلند تکرار میکنند.

روش های یادگیری حتی از قومیت، جنسیت، سن و نحوه یی تدریس اساتید نیز تأثیر می پذیرد، برای مثال افراد ساکن در امریکای شمالی و یا آسیای شرقی عموماً روش یادگیری دیداری دارند و در مقابل، عرب ها اغلب روش یادگیری شنیداری دارند. نکته قابل توجه که یادگیری پسران عمدتاً به روش دیداری و تعادلی است؛ ولی دختران بیشتر شنیداری است به همین دلیل است که دختران بیشتر تمایل دارند مطالب درسی را از طریق شرکت در صنف ها بیاموزند در ضمن از نگاه روانشناسی دختران بیشتر از طریق ذهن کوتاه مدت یاد میگیرند و در میخانیک کردن موضوعات درسی مهارت خاص دارند؛ اما برعکس پسران بیشتر موضوعات درسی را به شکل مفهومی و تحلیلی یاد می گیرند.

شرایط موثر بر یادگیری

- ۱- **انگیزه یادگیری:** یادگیری معلول انگیزه های متفاوت است. یکی ازین انگیزه ها که نقش مهمی در جریان یادگیری دارد علاقه مندی به آموختن است. علاقه مندی هر فرد نیروی فعالیت وی را افزایش میدهد. هر فعالیت انسان دشوار است؛ اما اگر با شوق و علاقه مندی همراه باشد احساس دشوار از بین رفته و با علاقه مندی دنبال می شود. انگیزه دانش آموزان را به سمت یادگیری سوق میدهد، عشق و علاقه مندی او را در برابر درس بیشتر میسازد؛ مسولیت پذیری را در او ایجاد میکند؛ همچنان فعالیت ها و تلاش های وی شکل و جهت پیدا میکند. برای اینکه دانش آموزان در حین یادگیری فعال باشند، باید نسبت به موضوعی که می خواهد یاد بگیرد علاقه مند باشند؛ بنابر این باید مفاهیم و موضوعات درسی براساس نیاز و احتیاجات دانش آموزان، به شکل مناسب و مطلوب تدوین و تنظیم شده باشد، تا رغبت و آماده گی لازم را در آنها ایجاد کند.
- ۲- **تجارب گذشته:** فرد زمانی می تواند از مفاهیم و اصطلاحات جدید درک درست داشته باشد که با تجارب گذشته اش ارتباط داشته باشد؛ یادگیری هم معلول چنین حرف است. یک دانش آموز می تواند مفهوم را واقعاً یاد بگیرد که پایه و ریشه در تجارب گذشته اش داشته باشد؛ بنابر این معلمان باید فعالیت های آموزشی خویش را

طوری عیار سازند که با تجارب گذشته دانش آموزان متناسب باشند و دانش آموز وقتی بهتر یاد میگیرد که موضوعات درسی شان ریشه در تجارب گذشته اش داشته باشد و معلمان فعال قبل از تدریس زمینه ها و تجارب گذشته دانش آموزان را بررسی میکند و از توانایی ذهنی و عقلی آنها برای درک موضوعات جدید آگاهی حاصل میکند و سپس مفاهیم را بر اساس سطح دانش و آگاهی آنها ارائه می دهد. تجربیات گذشته دانش آموز در مکتب طبقه اساسی موفقیت در کارهای تربیتی است. برای اینکه یادگیری بهتر صورت گیرد موضوع مورد بحث در صنف ذهن نشین شاگردان گردد و دانش آموزان به زودی درس را یاد بگیرند باید در مورد مطلب تحت تدریس اطلاعات که در گذشته دانش آموز داشته جمع آوری و بررسی گردد درین صورت است که موضوع قابل فهم شده و یادگیری سیر طبیعی خویش را ادامه داده و مطلب تازه برای دانش آموزان کاملاً قابل مهم خواهد بود در تجربیات قبلی دانش آموزان اختلافات وجود نخواهد داشت. بعضی خانواده های که سواد دارند مجله، کتاب و منابع علمی فراوان در دست مادر و پدر وجود دارد وقت کافی خویش را به مطالعه سپری می کند؛ اما دانش آموزانی هم وجود دارند که خانواده های شان از سواد محروم اند به دلیل بی سوادی، اشتغال و مشکلات خانواده گی نمی توانند با آنها کمک کنند، روی این مسئله معلم نباید مطالب و مفاهیم درس جدید را بدون در نظر گرفتن تجربیات قبلی دانش آموزان تدریس کند.

اختلاف سطح تجربیات دانش آموزان را می توان از طریق توضیح چند نکته اساسی و کلی و یا به وسیله شرکت دادن آنها در فعالیت های متنوع از میان برد در هر صورت مطالب درسی باید به نحوی با تجربیات فعلی هر یک از دانش آموزان ارتباط پیدا کند و گر نه وقت معلم و دانش آموز تلف میشود و دانش آموز پیشرفت تعلیمی نخواهد کرد و باید تجربیات گذشته دانش آموز با دانش که در حال یادگیری است وقت داده شود و ارتباط دادن تجربیات گذشته دانش آموز با درس که در حال یادگیری است کمک میکند تا دانش آموزان بیشتر یاد بگیرند.

موقعیت و محیط یادگیری: موقعیت و محیط یادگیری از عوامل بسیار موثر در یادگیری است. محیط؛ مانند: نور، هوا تجهیزات و امکانات آموزشی.

طبیعی است که هر قدر امکانات آموزشی برای یک فرد بیشتر فراهم شود یادگیری بهتر صورت خواهد گرفت رابطه معلم با دانش آموز رابطه دانش آموز با هم و رابطه والدین در میزان یادگیری دانش آموز موثر اند. موقعیت آموزشی منظم همراه با محبت و احترام متقابل، نسبت به محیط های خنک و تهی از عواطف تأثیری بیشتری در یادگیری دارد.

عاطفه به عنوان عامل بسیار موثر، می تواند در جربان یادگیری عمل کند افکار مزاحم، ترس، اضطراب، ناامیدی، تردید و مانند آنها می توانند در فعالیت های یادگیری دانش آموزان تأثیر گذاشته و مانع یادگیری شوند البته محیط و موقعیت یادگیری باید متناسب با آمادگی، استعداد و گرایش دانش آموزان باشد اگر مجموعه عوامل موجود در محیط برای دانش آموز فراهم نباشد یادگیری صورت نمی گیرد.

برهر حال امکانات محیط آموزشی، اعم از نیروی انسانی و تجهیزات وضع اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی خانواده نگرش والدین و اساتید نسبت به تحصیل و آموزشگاه و هزاران عامل مثبت محیطی دیگر می تواند بر کیفیت و کمیت یادگیری شاگردان موثر تمام شود.

تمرین و تکرار: تمرین و تکرار تأثیری زیادی بالای یادگیری دارد. وقتی شاگردی درس را می آموزد اگر تمرین و تکرار نکند درس از حافظه وی فرار نموده و یادگیری صورت نمیگیرد تأثیر تمرین و تکرار در کل تمام مراحل یادگیری و حیطه های مختلف آن به ویژه در حیطه روانی حرکی انکار ناپذیر است. به گفته یی بزرگان اگر میخواهی شوی خوش نویس بنویس و بنویس شاید باز روی یخ یا راننده گی را دیده باشید که فقد در نتیجه تکرار و تمرین یادگرفته میشود و اگر تکرار نشود دیر یا زود به فراموشی سپرده خواهد شد؛ ولی به این نکته باید توجه شود که کیفیت اجرای تمرین، مقدار و زمان بسیار مهمی در تسبیت یا عدم تسبیت رفتار دارد؛ چنانچه آزمایش های متعدد نشان داده است، اجرای تمرین در زمان غیر متمرکز اثر یادگیری بیشتری نسبت به اجرای تمرین در زمان متمرکز دارد. به طور مثال شاگرد موضوع مورد یادگیری را در دو تمرین بیست دقیقه یی، زود تر از یک تمرین چهل دقیقه یی یاد میگیرد از همین رو تمرین و تکرار موثر باید شرایط و ویژه گی خاصی داشته باشد از جمله اینکه باید منظم و مرتب و طول دوره های مناسب باشد و در شرایط واقعی و طبیعی انجام پذیرد.

اگر شاگرد در اوضاع نامناسب و خستگی غیر طبیعی تمرین کند یادگیری نتیجه خوبی برایش ندارد تمرین نباید از حد طولانی و خسته کننده باشد. هرگاه عملی به سریع و متوالی تکرار شود موجب کاهش کاردی تمرین می شود. بدین معنی که شخص در انجام دادن آن عمل به تدریج کند ضعیف تر می شود تا اینکه سر انجام از انجام دادن آن سرباز می زند در واقع خستگی یادگیری را کاهش می دهد.

پس میتوان گفت: اگر کسی پیشرفت زیادی در یادگیری نمی کند، ممکن است یادگیری او اشتباه باشد. بدین معنی که، او مطابق روش که برای او مناسب است یاد نمی گیرد. به طور کلی چهار روش یادگیری شناخته شده است. این روش های یادگیری در ارتباط با اندام های حسی هستند. این روش ها سمعی، بصری، ارتباطی، و حرکتی هستند. در نوع

سمعی آن چیزی را یاد می گیرند که بهتر می شنوند. به عنوان مثال، آنها آهنگ ها را می توانند خوب به یاد داشته باشند. در هنگام مطالعه آنها با خود حرف می زنند؛ و با بلند خواندن کلمات آنها را می آموزند. این روش خودگویی است. در نوع بصری آن چیزی را بهتر می آموزد که می ببیند. برای او خواندن اطلاعات مهم است. او هنگام مطالعه یادداشت های زیادی بر می دارد. او همچنین دوست دارد برای یادگیری از تصاویر، جداول و کارت های عکس دار هم استفاده کند. در این نوع یاد گیری آنها بسیار مطالعه نموده و در یک محیط خوب به بهترین وجه یاد می گیرند. در نوع ارتباطی ترجیح با گفتگو و بحث است. آنها نیاز به تعامل، و گفت و گو با یکدیگر دارند. آنها در کلاس سئوالات زیادی را مطرح می کنند و به صورت گروهی خوب یاد می گیرند. در نوع حرکتی یادگیری از طریق حرکت انجام می شود. آنها روش یادگیری از طریق عمل کردن ترجیح می دهند و می خواهند همه چیز را امتحان کنند. آنها فعالیت بدنی و یا جویدن هنگام مطالعه را دوست دارند. آنها ثغوری را دوست ندارند، و فقط تجربه برایشان مهم است. ولی باید دانست که هر کس ترکیبی از این چهار روش را برای یادگیری به کار می برد. لذا، هیچ کس وجود ندارد که از یک نوع روش یادگیری استفاده کند. به همین دلیل، اگر از تمام اندام های حسی خود استفاده کنیم بهتر یاد می گیریم. و مغز ما به طرق مختلف فعال می شود و مطالب جدید را به خوبی ذخیره می کند. مطالعه کنید، در مورد آن بحث کنید، و به آن گوش دهید! و سپس به ورزش بپردازید.

منابع و مآخذ

- ۱- سیف، علی اکبر (۱۳۷۸): روانشناسی پرورشی، چاپ بیست یکم، آگاه: تهران.
- ۲- شریعتمداری، علی (۱۳۹۰): روانشناسی تربیتی، چاپ بیست یکم، امیر کبیر: تهران.
- ۳- شعبانی، حسن (۱۳۷۸): مهارت های آموزش و پرورشی، چاپ نهم، سمت: تهران.
- ۴- میرلوحی، دکتر سید حسن (۱۳۸۲): کلیات علم تدریس، چاپ دوم، هاشمیون: تهران.

د فخر افغان تلياتي نظريې

د هند د نيمې وچې د عدم تشدد د ملي آزادۍ ښوونکي غورځنگ بنسټگر او د پښتنو د آزادۍ غوښتونکو مبارزو لوی لارښودر خان عبدالغفار خان په ۱۸۹۰م. کال د پېښور د اشغرف د اتمانزو د خان بهرام خان محمدي په کور کې زيږيدلی او د پښتنو د آزادۍ په موخه يې د ۱۹۸۸م. کال د جنورۍ تر شلمې نېټې پورې (۳۰) کاله د انگرېزانو او د پنجابيانو زندانونه تېر کړي دي او لکه چې پخپله باچا خان ليکي: ((ما پنځلس کاله د انگرېزانو په زندان او پنځلس کاله مې د پاکستان د جوړېدو په لومړنيو اتلسو کلونو کې په بند کې تېر کړل)) (۲۲۶:۱) باچا خان وړاندې زياتوي: ((که څه هم موږ کوم جرم نه و ترسره کړی، خو هغه ټولې سزاګانې چې را ته له پيله د پاکستان حکومت راکړې، د هغو رنځونو او کړاوونو په پرتله چې د بهرنيو کافرانو (انگرېزانو) تر واکمنۍ لاندې مو وليدل، ډېرې ظالمانه او غير عادلانه وې. انگرېزانو هېڅ کله هم زموږ کورونه لوټ نه کړل، خوا پاکستان اسلامي حکومت دا کار وکړ)). (۲۲۷:۱)

بې له شکه پاکستان هغه ملک او نظام دی، چې په وروستيو څلوېښتو کلونو کې يې د افغانستان له خلکو سره تر ټولو ستره دښمني وکړه او لا دې دښمنۍ ته دوام ورکوي. د ضيالحق دغه خبره چې ويل يې: ((يو افغان چې پاتې وي، مرمۍ ورکړي چې خپله ځان ووژني)) ډېره د درد او عبرت وړ ده، خو افغانان هم وايي؛ چې يو افغان هم پاتې وي د پنجابيانو دښمني به هېره نه کړي او يو وخت به غچ ترې واخلي، ځکه هغوی نه يوازې د

عدم تشدد لوی لارښود فخر افغان کړاولی و، بلکې په وروستيو کلونو کې يې نه يوازې افغانان وکړاول او ووژل، حتی افغانستان يې په کنډواله بدل کړ، افغانان يې سره ووېشل او لا تراوسه يې د يو بل پر ضد جنگوي.

انگريز ليکوال کارو د ده د شخصيت په اړه ليکي، چې ده همېشه کالي اغوستل، د زاړه مکتب پيرو و او د يوه کليوال پښتون په شان يې ژوند کاوه. په انگريزي ژبه پوهېده، خو خبرې يې نه پرې کولې. تل يې موسکا په شونډو او حتی ځوان ښکارېده، هوبنيار و او څير کې سترگې يې درلودې. نه يوازې خلک، بلکې خپل مخالفين يې هم ځانته تابع کول. دا د يوه واقعي پښتون غوره خصلت دی. (۶۴۴:۲-۶۴۵)

لند جانسن ليکي: په ۱۹۲۰م. کال يو محمدي ځوان (خان عبدالغفار خان) د سرحد ايالت (پښتونخوا) په سياست کې د يوه مشهور شخص په توگه را ميدان ته شو، چې له خپلواکۍ نه مخکې د هند په سياست او د پاکستان له جوړېدو نه وروسته د پاکستان په سياست کې ترې غښتلی شخصيت جوړ شو. د هغه په ويناوو، ليکنو او فعاليتونو کې څلور غوره نظريې ليدل کېږي او هغه دا دي (۵۹-۵۷:۳):

- پښتون نېشناليزم
- اخلاقي او ټولنيز ريفورم
- عدم تشدد
- اسلام

غفار خان نه يوازې د پښتنو لپاره آزادي غوښته، بلکې د هند د نيمې وچې لپاره يې آزادي غوښته او ده د پښتون کلمه په ډېر پراخ مفهوم سره کاروله او داسې ليکي: ((موږ يو لوی هېواد يو چې له آمو درياڼه تر پنجاب پراته يو. کوم څوک کولای شي پر موږ باندې تېری وکړي؟ که څوک مو په وړاندې د جگړې کولو فکر ولري، نو له خپل هېواده به د خپل سر په بيه دفاع وکړو)). (۱۵۲-۱۵۱)

فخر افغان وړاندې زياتوي، که چېرې د تاريخ پاڼو ته يو څه ژوره کتنه وکړو، نو څرگنده به شي چې دا د پښتنو کور چې د افغانستان يا پښتونستان په نوم يادېده د بشریت د يوې خورا لويې کورنۍ زانگو ده. تاريخ پوهانو داسې شواهد موندلي چې آريايي نژاد د ورځې لومړنۍ رڼا د دې هېواد د آمو سيند پر غاړه ليدلې او همدا خاوره ده چې د هغوی لوړ کلتور په کې غوړېدلی دی. آريايي نژاده ولس پخپله اصلي خاوره (آريانا ويجه) کې چې اوس افغانستان او پښتونستان دي، هستوگنه کوله، يوه شريکه ژبه يې درلوده، چې اوس ورته د آريايي ژبې فرضي نوم ورکړل شوی دی. (۹-۸)

غفار خان پر خپل هېواد د برتانوي استعماري واک ته اشاره کوي اوليکي: ملک خو زموږ دی، خو اختيار يې د بل دی او دغه وجه ده چې زموږ بچي وږي، تيري او برنډ دي او مزې پرې نور خلک کوي.

غلامي د خدای لعنت دی او موږ له د دې لعنت نه ځان خلاصول پکار دي او دا به هله وشي چې په موږ کې قامولي، ورورولي، اتفاق، مينه او محبت پيدا شي. (۵-۴:۶)

باچا خان تر هر څه وړاندې ځان ته د يوه اخلاقي او ټولنيز اصلاح غوښتونکي په سترگه کتل او خپل تحريک يې يو اخلاقي او معنوي تحريک گڼه او ويل يې، چې سياسي قدرت نه غواړي، خو يوزانی هدف يې د پښتنو آزادي او د پښتني ټولنې د رنځونو، بې وزلی او د ظلم د ټولو ډولونو له منځه وړل دي. دی په دې عقیده و، چې دا کار د اخلاقي لوړتيا، د پوهنې د راوچولو، د خپل منځي تربگنيو د له منځه وړلو او له برتانوي استعمار څخه د نجات په پايله کې سرته رسېدای شي. (۳:۶۰)

باچا خان خپل لوی ارمان داسې بيانوي: ((زه غواړم چې دا باوقاره، زړور او هېوادپاله خلک د هغو بهرنيانو له ظلم څخه وژغورم، کومو چې ورته په سپکه سترگه کتلي دي. زه غواړم دوی ته يوه آزاده نړۍ جوړه کړم، چېرې چې وکولای شي په خدا او خوشالي سره ژوند وکړي. زه غواړم هغه خاوره ښکل کړم چې يو وخت د دوی کورونه هماغلته وو او لا د پرديو وحشيانو له خوا نه وو وران شوي، زه غواړم جaro واخلم او د دوی لارې او کوڅې پاکې کړم. زه غواړم د دوی کورونه په خپلو لاسونه پاک کړم. زه غواړم د دوی له جامو څخه د وينو داغونه پرې مينځم. زه غواړم نړۍ ته وښيم چې دا د غرو خلک څومره ښايسته دي او له هغې وروسته غواړم ټولو ته په ښکاره توگه اعلان وکړم: (کولای شۍ هغه څوک راوښۍ چې له دې خلکو نه زيات باوقاره، ډېر بادبه او د لوړ کلتور خاوند وي؟)) (۱-۱۳۳:۱۳۴)

سراولف کارو د انگرېزانو د استعماري واکمنۍ پر مهال د صوبه سرحد والي پاتې شوی او د پښتنو د کرکټر په اړه داسې ليکي: (دوی په آزادی مين او خپلو دوستانو ته وفادار دي. پر خپلو کشرانو باندې مهربان دي، مېلمه پال دي، زړور دي، خوارېکښ او زيار ايستونکي دي، رښتيا ويونکي دي، دوی نسبت خپلو گاونډيو ملتونو ته لږ ټکي او غلطۍ لري). (۲:۴۱۷)

فخر افغان د افغانانو نفاق غندلی او ليکي: افغانانو لوی لوی حکومتونه جوړ کړل، خو وېې نه ساتلی شول، ځکه په دوی کې اجتماعي ژوند، قوميت او اتفاق نه وو. (۴:۹)

باچا خان په کلکه د افغانانو آزادي، قوميت او اتفاق غوښت او په دې عقیده و، چې افغانان يوازې د يواوالي، اتفاق او گډ کار له لارې يوه آزاده او عادلانه ټولنه جوړولی شي او د نفاق زيانونه او خطرونه داسې بيانوي: (زما يقين دی چې کوم قوم کې نفاق او ډلې وي

هغه خپل منزل ته رسېدی نه شي او نن چې موږ غلامان یو د دې وجه نفاق دی او پرې جنبې دي. زما د ډله بازو او نفاق نه ډېره کرکه کېږي. (۴۴۷:۴)

فخر افغان د پښتنو بد خوښه غندلي او په دې اړه داسې لیکي: که چېرې یو پښتون ته د پیسو ډک موی وربښکاره کړې، نو هغه به خپل هېواد، دین او ټولنه بلې خوا ته وغورځوي او هېڅ معنی به هم ورته ونه لري. هغه (پښتون) به ووايي، چې دا ټول مړه کېږي، خو پیسې د تل لپاره پاتې کېږي. (۲۰۲:۱) دغه راز باچا خان پښتانه په دې دلیل غندي، چې خپلې ژبې ته خدمت نه کوي، په نورو ژبو زده کړه او خبرې کوي. دی وایي: کوم قوم ته چې خپله ژبه سپکه شي، نو هغه سپک شي او چې خپله ژبه ترې ورکه شي نو هغه ورکه شي. په دنیا کې هېڅ قوم بغیر له خپلې ژبې نه ترقي کولای شي او نه په هغوی کې علوم او فنون پیدا کېدای شي. (۲۴-۲۰:۵)

په لوی افغانستان کې د عدم تشدد د غورځنګ لومړنی مشر غفار خان د عدم تشدد په اړه وایي: ((زما په څېر پښتون یا مسلمان لپاره د عدم تشدد د فلسفې خپلول کومه د حیرانتیا خبره نه ده. دغه خو یوه نوې عقیده نه ده. دا خو څوارلس سوه کاله پخوا د پیغمبر (ص) له خوا تل په مکه معظمه کې پلي شوې او د هغه وخت څخه را په دې خوا د هغو ټولو له خوا په کار اچول شوې ده، چې ځان د ظلم څخه خلاص کړي. خو موږ هېره کړې وه او کله چې گاندي جی زموږ مخې ته واچوله، موږ فکر کوو چې دغه یوه نوې عقیده ده.)) (۳:۵)

باچا خان وړاندې زیاتوي، چې اوس د پښتنو لپاره د ټوپک ضرورت نه شته، بلکې د قلم ضرورت دی. د ملک آزادي به په ټوپک نه وي، بلکې په قلم به وي. (۲۴:۵) دا رښتیا خبره ده او په اوس وخت کې ضروري ده چې پښتانه او ټول افغانان قلم او د عدم تشدد سیاست ته مخه کړي. د هر هېواد رښتیني آزادي او ترقي د قلم له څوکې سره تړلې ده او لکه چې پوهان وایي: قلم یوازې رنګ نه دی؛ قلم یو عالم او فرهنگ دی.

باچا خان نه یوازې د عدم تشدد او د خدایي خدمتګار د غورځنګ بنسټګر و، بلکې هغه د ځان او قوم لپاره د جمهوریت غوښتنه درلوده او لکه چې وایي: موږ پاچایان جوړول نه غواړو، موږ یو مشر غواړو، خو د قوم په رایه او مشوره یې غواړو. موږ داسې حکومت جوړوو چې په هغه کې مساوات وي او د ټولو خلکو یو شان خیر او ګټه په کې وي او د قوم د جرګې په خوښه به صدر ټاکل کېږي. (۵۲۸:۴)

د فخر افغان په مشرۍ په خدایي خدمتګار غورځنګ کې په زرګونو ښځو غړیتوب درلود او دی په دې اړه داسې لیکي: په لوند خوږ کې د ښځو جلسه وشوه او په زرګونه ښځې ورته راغلې وې او ما له یې سپاسنامه هم راکړه او تقریرونه یې وکړل. په دې زه خوشال شوم ولې چې بغیر د ښځو یو قوم هم ترقي نه شي کولای، ځکه زموږ د کور او بچو ټول

پرورش د هغوی په لاس کې دی. زموږ د گډاي چې کومې دوې پاپې دي، نو يو سړی دی او بله ښځه ده او که يوه پايه پنجر وي نو گډای به څنگه ولاړ شي؟ دوی ما ته په سپاسنامه کې دا مصرع لیکلې وه:

(که د زلمو نه پوره نه شوه فخر افغانه جينکی به دې گټينه). (۴۵۷-۴۵۶:۴)

باچا خان وړاندې زياتوي، چې په اسلام کې د ښځې او نارينه لويي په عمل ده. که ښځه بااخلاقه، نیکه او پاکه وي، نو هغه لويه ده او که دغه شان نارينه هم وي لوی دی. ملک او وطن هم د ښځو او هم د سړو دی او يو شان حصه په کې لري، ښځه او سړی د گډاي دوه پاپې دي که يوه پنجر شي نو گډای مخکې تلې نه شي. (۴:۵۳۰)

باچا خان په خپله کورنۍ کې هم نجونو او ښځو ته په درنه سترگه کتل، زده کړې يې ورباندې کړې وې او خپل اولاد يې د ولور او دولت په مقابل کې نه ورکاوه، بلکې د شرافت، قابليت او لياقت په بدل کې يې د دوی د خوښې پر بنسټ يو چا ته ورکاوه. (-۲:۴)

(۳)

باچا خان وړاندې زياتوي: موږ په قوم کې دا يوه ډېره د نقص خبره ده، چې جينکۍ په وړوکوالي ورکوي او موقع نه ورکوي چې هغوی په خپله خوښه واده وکړي. د دې متعلق زما دا رايه ده چې دغه رسم او رواج پرېښودل شي او هغو له په کار ده چې د ټولو نه اول خپلو بچو له تعليم ورکړي او د هغوي د اخلاقي تعليم او تربيت خاص خيال وساتي او څه وخت چې له سبق نه فارغه شي، د هغوي له خوښې سره سم په معاملاتو کې له هغوی سره هر قسم امداد وکړي. (۵:۵۴)

شوروي ليکوال گيرس ليکي: هغه وخت چې استعمارچيانو د غفار خان په وطنوالو تېری او ظلم کاوه او څوک يې غونډو او ميټنگونو ته نه پرېښودل، ده د تعليم او روزنې لار غوره کړه او د ده په عقیده هغه وخت داد کين فعاليت يوازينی قانوني او ممکنه لار وه، د قومونو ترمنځ د دښمنۍ د لرې کولو او د ولس د پوهولو او تئورولو په موخه يې په ۱۹۲۱م. کې د (انجمن اصلاح افغانه) ټولنه جوړه کړه او دې ټولنې ټول (۸۷) مرکزونه جوړ کړل، چې تر ټولو مشهور يې د اتمانزيو د کلي آزاد ښوونځی و. غفار خان او د ده ملگرو د استعمار پر ضد له دغو مرکزونو څخه کار اخيست او لکه چې يوه برتانوي افسر غفار خان ته ويلي و: (تاسې آرزو لرئ، چې پښتانه تعليم يافته کړئ او د دوی د تنوير او بيدارۍ قوي هيله په زړه کې گرځوئ، خو موږ ته کومه گرانتي راکولای شئ، چې دوی به له تحصيل نه وروسته زموږ پر ضد نه راپورته کېږي). (۹۶-۹۵:۶) د افسر اندېښنه پر ځای وه، ځکه په دغو مرکزونو او ښوونځيو کې د پښتنو د آزادۍ لپاره د سرتيرو نوی نسل روزل کېده، زيات

منورين، ادبي او سياسي شخصيتونه په کې وروزل شول، لکه عبدالاکبر، محمد خان مير هلالی، ماسټر عبدالکریم او سعادت خان جليل او نور.

غفار خان پخپله په دې اړه ليکي: ما هم د خپلو ملگرو په مرسته هڅه کوله چې د لوړو زده کړو آسانتياوې برابرې کړم. د ۱۹۲۱م. کال په بهير کې زموږ هڅې بريالۍ شوې او په اتمانزيو کې مو آزادي عالي لېسه جوړه کړه. په دې لېسه کې زما سره قاضي صاحب عطاء الله، ميا احمد شاه، حاجي عبدالغفار خان، حاجي محمد عباس خان، عبدالاکبر خان، تاج محمد خان، عبدالله شاه او خادم محمد اکبر خان ملگري وو.

انگرېزانو زموږ له ښوونځي څخه کرکه درلوده. کله به مو چې نوي ښوونکي وگمارل، نو هڅه به يې کوله چې ورته گواښ وکړي او ويې ويروي. که چېرې به يې گواښ بې اغېزې شو، نو بيا به يې هغوی د ښو تنخواگانو په ورکولو له موږ څخه بېلول. هر کله به چې خوار کې مقصود خان اتمانزيو ته راغی، د پوليسو له خوا ځورول کېده. (۵۳-۵۲:۱)

غفار خان د اتمانزيو د ښوونځي له پرانيستلو وروسته درې کاله د انگرېزانو په زندان کې تېر کړل او له زندان نه له خلاصېدو وروسته د ده په حضور کې د ښوونځي کليزه په شاندارو مراسمو سره ونمانځل شوه، په زرگونو مينه والو برخه په کې واخيسته، ويناوې او شعرونه وويل شول او د خلکو له خوا پر يوه سوغات سربېره باچاخان ته د (فخر افغان) لقب هم ورکړل شو. (۸۷-۸۶:۱)

د عدم تشدد د فلسفې بنسټگر غفار خان په ۱۹۲۰م. کال کې د خلافت د غورځنگ غړی او په ۱۹۲۱م. کال کې د (انجمن اصلاح الافغانه) ټولنې موسس، په ۱۹۲۷م. کې د (پښتون جرگه) لارښود، په ۱۹۲۸م. کې يې د (پښتون اخبار) راوويست، په ۱۹۲۹م. کې يې د (خدایي خدمتگار) تنظيم جوړ کړ او د عدم تشدد پر بنسټ يې خپلې ملي آزادي ښوونکې مبارزې ته دوام ورکړ.

نېرو د فخر افغان او سرحد گاندي په مشرۍ د خدایي خدمتگارانو مبارزې په دې ډول ستايي: د ۱۹۳۰م. کال په اپريل کې انگرېزانو د پېښور په سوله ييزو مظاهرو باندې وسله وال برید وکړ، خو د سرحد خلکو له ځانه کلک مقاومت وښود. دغه کار ځکه د اهميت وړ و چې د سرحد خلک ډېر جنگيالي او نا آرامه خلک دي او د کوچني تحريک په وسيله تاو تريخوالي ته لاس اچوي، خو دمبارزې په ټول دوران کې يې د کنگرس او گاندي د عدم تشدد له سياست څخه پلوي وکړه او متقابل تاوتریخوالي ته يې مخه نه کړه. په رښتيا هم د پښتنو دغه عمل او صبر د تعجب او ستاينې وړ دی، دوی د مبارزې په لومړۍ ليکه کې ودرېدل او زړور رول يې ولوباوه. (۷:۱۴۰۸)

هو! باچا خان تر مرگه د پښتنو د آزادۍ لپاره جد او جهد وکړ او د مرگ پر پوله يې خپل وروستی وصيت داو:

ما په غلامه خاوره کې مه ښخوئ، جلال آباد ته مې يو سئ د افغانستان د خپلواکۍ د اتل غازي امان الله خان تر څنگ مې خاورو ته وسپارئ. د فخر افغان هدف ښکاره دی او هغه دا چې تر خاورې لاندې هم پنجاينانو ته د غلامۍ سر نه ټيټوي. د الله (ج) څخه ورته جنت غواړو او روح دې يې ښاد وي!

اخځليکونه

- ۱- ک.ب. نرگ، زما ژوند او مبارزه، د بريالي حکيمي ژباړه، کابل، د کابل پوهنتون د څېړنو او پاليسۍ ملي مرکز، ۱۳۹۵.
- ۲- سراولف کارو، پښتانه، د الحاج سېر محمد کريمي، ژباړه، پېښور: دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۷۸.
- ۳- ارلند جانس، هند، پاکستان که پښتونستان؟ د عبدالريم رحيم ژباړه، کابل: د علومو اکاډمي د سيمه ييزو چارو مرکز او د ختيځ بيارغونې موسسه، ۱۳۸۹.
- ۴- عبدالغفار، زما ژوند او جد او جهد، کابل: دولتي مطبعه، ۱۳۶۲.
- ۵- زموږ د باچا خبرې، د يحيی وردک ټولونه، بن - جرمني: ۱۳۶۲.
- ۶- م.ف. گيرس، د مېړني ولس ادبيات، د محمد اکبر معتمد شينواري ژباړه، کابل: د قومونو او قبايلو وزارت خپرونه، دولتي مطبعه، ۱۳۶۴.
- ۷- جواهر لعل نهرو، نگاهی به تاريخ جهان، بخش سوم، ترجمه محمود تفضلي، تهران: موسسه انتشارات امير کبير، ۱۳۸۳.

دروغگوۍ در کودکان، علل و راه های جلوگیری از آن

بخش اول:

دروغ یکی از قدیمی ترین مسایل اجتماعی در جوامع و یکی از متداول ترین پدیده غیر اخلاقی است که در طول ادوار تاریخ دامنگیر جامعه بشری بوده و باعث ناهنجاری ها در هر جامعه گردیده است، چنانچه: ما داستان چوپان دروغگو و عواقب آن را شنیده و یا خوانده ایم که صفت بارز چوپان دروغگو یعنی دروغگوۍ فقط منحصر به زمان چوپان دروغگو نبوده بلکه در تمام دوره ها و عصر ها دیده شده است که باعث وجود بسیاری از بدی ها و پستی ها میگردد. بدیهی است اگر در جامعه که دروغ در آن رایج و متداول باشد آن جامعه صالح و سالم نبوده، بلکه سازمانها و نهاد های اجتماعی آن نیز در نا به سامانی و ناآمنی به سر برده در سراسیمگی سقوط قرار میگیرند و ملتی در حال ترقی و پیشرفت است که صداقت و راستی در آن استوار و پا برجا باشد. زیرا دروغ سبب دشمنی، کینه ورزی و بی اعتمادی در بین مردم شده آنها را از همدیگر دور ساخته و هر نوع همبستگی، همکاری، الفت و محبت را در بین شان از بین برده که سرانجام بذر دروغ در سر زمین جان و روح آنان رشد یافته به درختی تنومندی تبدیل و میوه های تلخ را به بار میاورد. (۱)

بدین منظور دین مبین اسلام نیز کذب را یکی از گناه های کبیره شمرده و در آیه مبارک می

فرماید:

ترجمه: "قطعاً خداوند کسی را (به راه نجات و راستگاری) رهنمود نمی سازد که تجاوز کار و دروغ پرداز باشد." (۲)

ترجمه: "سپس دست دعا به سوی خدا بر می داریم و نفرین خدا را بر دروغ گویان تمنا می نمایم." (۳)

پس با در نظر داشت گفته های فوق میتوان دروغ را چنین تعریف نمود:

"دروغ در لغت به معنی پنهان نمودن واقعیت، سخنران است و گفتاری که حقیقت نداشته باشد آمده (۴) و در اصطلاح دروغ عبارت از بیان نمودن سخن و مطلبی است که مطابق به حقیقت نبوده و معمولاً کسی که دروغ میگوید آگاهانه به پنهان نمودن حقیقت می پردازد و یا به عباره دیگر دروغ عملی است که فرد کم و بیش به طور قصدی سعی می نماید تا گفتار یا اعمال نادرست خود را در ذهن دیگران درست و حقیقی جلوه بدهد." (۵). دروغگوی کسی است که سخنان دروغ میگوید یا مینویسد و یا مطالب بی حقیقت را با آب و تاب بیان میکند. (۶) و هدف از دروغ گفتن عبارت از پوشاندن ضعف ها و گمراه کردن جانب مقابل است تا از این طریق به هدف و مقصد که مورد نظر دارد برسد. کسی که دروغ میگوید قصد دارد به اثر آن (دروغ) به اغفال و فریب دیگران بپردازد تا آنها به واقعیت نرسند و دست او (دروغگو) را تا رسیدن به مقصد باز گذارند که دروغ به منظور هدف یا اهداف گوناگون و متعدد گفته می شود، مثلاً برای نجات از مجازات، کسب در یافت منافع مورد نظر، جلب نظر دیگران و غیره. (۷)

این صفت ناپسند نه تنها دامنگیر افراد بزرگسال است، بلکه شیوع این رفتار غیر اخلاقی را می توان در کودکان نیز مشاهده نمود. کودکانی که در خانواده های دروغگو بزرگ می شوند آنان از کودکی به دروغگوی عادت نموده و گاهی چنان به این عادت ناپسند انس میگیرند که از دروغ گفتن لذت برده و از اینکه دیگران را با گفته های نادرست و غیر واقعی خود جذب و یا گمراه نموده اند شاد میگردند.

نباید فراموش کرد که دروغگوی در کودکان بدون علت و انگیزه نیست، بلکه ریشه در تربیت خانواده گی و محیط بیرونی مانند کودکستان، مکتب دارد. (۸)

علما و صاحب نظران به این باور اند که تاثیر تربیتی خانواده در بروز دروغگویی در کودکان غیر قابل انکار است. زیرا خانواده اولین و مهمترین نهادی است که کودکان را پرورش می دهد و از این طریق جامعه سالم را به وجود می آورد.

اگر تاریخچه خانواده گی کودکانی را که دروغ میگویند مطالعه کنیم دیده می شود که والدین خود الگوی تربیتی برای آموزش و رشد دروغ در کودکان بوده اند، پس نباید فراموش کرد که کودکان در چند سال نخست بعد از تولد، تمایل شدیدی به الگوبرداری از پدر، مادر و سایر اعضای خانواده دارند. بناءً ممکن علت دروغگویی فرزندان در گفتار و اعمال نامناسب والدین جستجو گردد، چنانچه والدین خود به همدیگر دروغ میگویند و یا کودک را مجبور می نماید تا دروغ بگوید در واقع به کودک می آموزانند که تو نیز میتوانی این کار را (دروغ گفتن) انجام بدهی. به طور مثال شنیدن

دروغ های افراد بزرگ سال به هنگام صحبت در تلفون و یا اینکه به همسایه بگو، پدرم خانه نیست، نمونه های از آموزش دروغ به کودک است. یعنی هیچ کودکی دروغگو به دنیا نیامده است، بلکه او تمام اعمال خود و دروغگویی را از دیگران می آموزد. درستی یا نادرستی گفتار و اعمال از طریق دیگران به کودک انتقال نموده در ذهن او جا گرفته و سر انجام شخصیت او را شکل میدهد. بنابر این برای آنکه کودک خود را راستگو تربیت کنیم ابتدا باید نسبت به اعمال و گفتار خود و نیز در ارتباط خود با دیگران توجه داشته و الگوی خوبی برای کودک باشیم، تا صداقت و راستگوی را از همان آوان کودکی یعنی قبل از سن مکتب به کودک بیاموزانیم. (۹)

در ضمن پدران و مادران باید بدانند که دروغگویی یک رفتار خطرناک است که ممکن بروز آن از کودکی آغاز و فرد تا پایان عمر به آن مبتلا باشد. بناءً در جلوگیری یا از بین بردن این عادت ناپسند توجه جدی داشته باشند و نباید فراموش کنند که در برابر کودکان خود مسئولیت دارند و به آنان باید راه درست زنده گی کردن را بیاموزانند، زیرا اعمال و گفتار خانواده برای آنان آموزنده است. اما بد بختانه بسیاری از خانواده ها این صفت ناپسند را کوچک و ناچیز تلقی نموده و در جستجوی پیدا کردن علت و جلوگیری از آن نبوده و به آن چندان اهمیت نمیدهند که این خود به عنوان یک معضله بزرگ و مشکل ساز در زنده گی آینده هم برای والدین و هم برای کودک که فردی فردای یک جامعه است خواهد بود. (۱۰)

زیرا آنچه که در دروغ گویی کودکان قابل نگرانی بوده این است که شخصیت واقعی کودک به شخصیت غیر واقعی یا مصنوعی تبدیل شده که در چنین حالت زمینه بروز اختلالات شخصیتی و ناسازگاری های اجتماعی در کودک ایجاد شده و سلامت روانی او را به خطر می اندازد. (۱۱)

در اکثر خانواده ها دیده شده که والدین دارای فرزندی اند که در کل از آن راضی هستند. درس میخواند، کار هایش را به موقع انجام و مشکلات خود را تا حد امکان حل می نماید، در کار های منزل و خارج از منزل به دیگران کمک می کند، با دیگران رفتار خوب و مودبانه دارد، اما آنچه که برای والدین ناراحت کننده بوده و آزار میدهد این است که همان فرزند خوب بعضی اوقات یا همیشه دروغ میگوید، این رفتار نا پسند حتی با توجه و بر طرف کردن همه پرابلم ها و رفع نیاز مندی ها باز هم از بین نرفته بلکه خانواده شاهد افزایش بروز این عادت ناپسند نیز بوده اند. (۱۲)

مشکل در این است که کودکان به مفهوم راستی و دروغ پی نبرده و تنها بزرگ ها است که به مفهوم این کلمه پی برده و میدانند که این رفتار غلط است. کودک آنچه را که باعث خوشی پدر و مادر میشود انجام میدهد. چنانچه پیازه روانشناس فرانسوی نیز به این نظر است که کودکان تا سن چهار سالگی رفتاری را که باعث خشنودی والدین شان گردد انجام میدهد. (یعنی هر چی که پدر و مادر را خوشحال کند خوب است و چیزی که آنها را ناراحت و اعصابی نماید بد است.) بناءً با این

طرز فکر ممکن کودک سه ساله در حالیکه اطراف دهانش با غذای دلخواهش آلوده است، اما باز هم از خوردن غذا انکار نموده و چنان وانمود می نماید که اصلاً از وجود غذا در یخچال و یا جای دیگر خبری نداشته است، و یا گلدان موردعلاقه مادرش را شکستاده و به وی میگوید که آنرا او شکسته است، زیرا او میداند که شکستن گلدان یا خوردن غذا مادرش را عصبانی ساخته و از نظر او رفتار درست نگفتن واقعیتی است که اتفاق افتیده. بنا بر این کودکان برای درک راستی یا حقایق و دروغ به زمان نیاز دارند، پس بر والدین است تا در درک بهتر راستی و دروغ آنها را یاری نمایند. (۱۳)

دروغ گفتن در مراحل سنی در کودکان متفاوت است. چنانچه مطالعات بیانگر آن است که بیست و ۲۰ درصد کودکان دو ساله دروغ میگویند که این میزان در سن سه ۳ سالگی به پنجاه ۵۰ درصد رسیده و در سن چهار سالگی به نود ۹۰ درصد میرسد و پُر دروغ ترین سن در میان کودکان دوازده ۱۲ ساله است که با گذشت زمان در سن شانزده ۱۶ سالگی تمایل به دروغگوی کاهش پیدا کرده و با آغاز بزرگسالی از افراد می آموزند تا دروغ های مصلحتی را که تقریباً همه انسان ها برای جلوگیری از آسیب زدن به احساسات دیگران از آن استفاده می کنند، جاگزین دروغ های دیگر سازند. (۱۴)

باید یاد آور شد که کودکان دختر و پسر به طور مساوی دروغ میگویند، صرف موضوع دروغ در آنان متفاوت است. کودکان دختر به دلیل کسب پاداش، جلب توجه و بهتر جلوه دادن خود دروغ می گویند و کودکان پسر به خاطر لاف زنی، تثبیت جایگاه خود، بلند بردن مقام و منزلت خویش و در بعضی موارد برای جلوگیری از تنبیه دروغ می گویند. پس لازم است دختران خود را همیشه تحسین و تشویق به جاه نموده و برای پسران خود نیز ارزش قایل شده و به آنان احساس اطمینان و آرامش را بدهید، که اگر همه چیز صادقانه پیش برود، ارزش آنها حفظ و از تنبیه شدن در امان خواهد بودند. (۱۵)

علایم دروغ در کودکان

کودکان در هنگام که دروغ می گویند علایم چون رنگ پریده گی، ضربان شدید قلب، خشک شدن دهان به گونه که زبان به زحمت در دهان حرکت می کند، لکنت زبان که قادر به ادای سخن نیست یا برعکس بیان تند و سریع مطالب، پلک زدن زیاد، سعی در فرار از چشم به چشم شدن با دیگران، لرزش در عضلات صورت، بیهوده سخن گفتن (حرفهای بی سروته زدن)، نگاه های حیرت انگیز، پیدایش آثار شرم در چهره، مظلوم نمایی مثل گریه کردن، سوگند خوردن، اضطراب، عصبانیت، ناراحتی و غیره در آنها به مشاهده میرسد. (۱۶)

عوامل دروغ در کودکان

در این جا سوال به میان میاید که چرا کودکان دروغ می گویند؟ در جواب باید گفت که این رفتار ناپسند مانند سایر مسایل دیگر دارای علت و انگیزه های است که باعث بروز و رشد آن میشود که دلایل آن هم از یک، کودک تا کودک دیگر و از یک شرایط تا شرایط دیگر فرق میکند، بناءً در هر

دروغ گفتن انگيزه گفتن آن و نياز های که با انجام دادن آن ارضا ميشود، مشخص گردد که بعضی دلايل آنرا ميتوان چنين تذکر داد:

۱- انتخاب الگوی غلط

يکي از علت های دورغ گوی در کودکان الگوی آموخته شده و آموزش دروغ در کودک است که در محيط خانواده می آموزند يا الگوی برداری میکنند. بناءً در خانواده که راستی و صداقت وجود نداشته باشد و اعضای خانواده به همدیگر دورغ بگویند نمیتوان انتظار داشت که کودک راستگو تربیت شود. به طور مثال پدر به کودک میگوید به همسایه که پشت دروازه است بگو که پدرم خانه نیست که امثال اینگونه رفتار ها خود الگوی است برای آموختن دروغ در کودکان.

۲- ترس از مجازات

ترس از مجازات یکی از عوامل دیگری است که موجب دروغ در کودک ميشود. اگر کودک به سبب راستگویی تنبیه شود او در آینده برای نجات خود و فرار از مجازات به دروغ پناه می برد. یعنی سختگیری های افراطی و برخورد های خشن والدین عامل مهم در دروغگوی کودکان محسوب میگردد. به طور مثال از ترس مجازات کودک شکستن ظروف را به فردی دیگری نسبت میدهد و یا انجام ندادن کار خانگی را به مریضی خود عنوان میکند و غیره

چنانچه پروفیسور ویکتوریا تالوار از دانشگاه مک گیل و دستیارش پروفیسور کانگ لی از دانشگاه تورنتو در مطالعات خود دو گروه از کودکان را که در سنین ۳ و ۴ بودند در شرایط مختلف مقایسه کردند. گروه اول در مکتبی ثبت نام شده بودند که با استفاده از قواعد و مقررات تنبیه اداره میشدند و گروه دوم در مکتب ثبت نام شده بودند که اداره آنها با سیستم آزادتر و مقررات آسانتر بود. در جریان یک آزمایش از این دو گروه خواسته شد زمان که در اتاق تنها هستند به طور دزد دانه به بازیچه ها موجود در داخل اتاق نگاه نکنند. در جریان آزمایش با دور بین های مخفی دیده شد که تعداد زیاد کودکان به بازیچه ها نگاه کردند. در نتایج ارزیابی معلوم شد کودکان که در گروه اول بودند در پاسخ به این سوال که آیا دزدکی بازیچه ها را دیده اند یا نه؟ تقریباً همه گی شان دروغ میگفتند و جواب منفی میدادند. در حالیکه فیصدی کم کودکان گروه دوم در مورد نگاه کردن به اسباب بازی دروغ میگفتند.

برعلاوه معلوم شد که کودکان گروه اول از ترس تنبیه شدن توانستند بار اول دروغ بگویند و در پاسخ به سوالات بعدی در باره جزئیات و مشخصات بازیچه ها نیز پاسخ های غیر صحیح و فریب دهنده دهند تا معلوم نشود که دروغ گفته اند. بناءً بهتر است با کودکان رابطه صمیمی و مهربانانه داشته تا آنها بتوانند مشکلات خود را برای ما بیان نموده و به طرف راستی و صداقت سوق گردند.

(۱۷)

۳- عدم توجه و محبت

عدم توجه و محبت به کودک عاملی دیگری است که زمینه را برای دروغ گفتن در کودکان مساعد می نماید. زمانی که کودک احساس کند که خانواده به خصوص پدر و مادر به او توجه ندارند و یا وقت ندارند که اوقات زیادی را با کودک خود سپری و به او محبت بدهند و یا هم تمام توجه آنها صرف به خواهر و یا برادر دیگر او معطوف است، بناءً او برای اینکه توجه آنها را به خود جلب کند از دروغ استفاده میکند. به طور مثال خواهرش را متهم به پر خاشگری میکند و یا اظهار به بیماری میکند و غیره.

۴- توقع بیش از حد

داشتن انتظار بیش از حد از توان و سن کودک یکی از عاملی دیگری است برای دروغگویی در کودکان. خانواده های که از فرزندان شان همیشه انتظار عملکرد عالی دارند، بیشتر زمینه را برای دروغ گفتن در کودکان مساعد می کنند، زیرا کودک از این طریق (دروغ) می تواند هم از مجازات و هم از تحقیر شدن خود را نجات بدهد. به طور مثال والدین از کودک توقع دارند که در امتحانات صنفی نمرات عالی بگیرد یا اول نمره شود، ناکامی کودک در امتحانات سبب آن میگردد که دلیل آنرا ناموفق بودن معلمین بگوید و یا مریضی که در آن زمان عاید حالش گردیده و غیره. و یا در بعضی موارد خانواده ها وظایف زیادی را به کودک واگذار می کند و او توانایی انجام آنرا ندارد مجبور میشود که به دروغ پردازد، مثلاً مه وقت ندارم، این کار را بلد نیستم و غیره. (۱۸)

۵- انتقام گیری

انتقام گیری عامل دیگر است برای دروغ گفتن در کودکان. زمانی که دیگران به کودک آزار میرسانند و یا او را توهین و تحقیر میکنند او هم تلاش می نماید که با دروغ گفتن به آزار دیگران پرداخته آنها را مضطرب ساخته و حتی در مواردی باعث آبرو ریزی آنها شده انتقام بگیرد.

۶- نشان دادن خود و حفظ غرور

خود نمایی و غرور هم به عنوان یک عامل موجب دروغ گفتن در کودکان میشود. تحقیقات نشان داده که پانزده در صد دروغگویی در کودکان به خاطر خود نمایی و یا حفظ غرور است. برای اینکه کودک خود را در یک جمع دست کم نگیرد و نشان دهد که او هم کسی یا یک شخصیت است به دروغ می پردازد و از این طریق تمایلات درونی خود را ارضا می کند. مثلاً پدرم فلان مقام مهم دارد یا ما دارای چنین مودلی از موتر هستیم و غیره.

۷- وجود حسادت و رقابت

منشاء بعضی از دروغ ها در کودکان حسادت و رقابت است. مثلاً زمانی که او می بیند خواهر یا برادر کوچکش با شریین زبانی محبت پدر و مادر را به دست آورده، برای رقابت کردن و حسادت که نسبت به او دارد به دروغ پرداخته تا از این طریق محبت خانواده را کسب نماید. حتی بعضی اوقات به

دروغ گفتن اکتفاء نکرده به اذیت و آزار جانب مقابل هم از حسادت می پردازد. مثلاً همان خواهر یا برادر را اذیت نموده او را به گریه کردن واداشته و بعد منکر این کار خود هم میشود.

۸- دادن وعده های دروغی

دادن وعده های دروغی به کودکان عاملی دیگری است که آنها را به سوی دروغگویی می کشاند. در بعضی موارد والدین به کودک خود وعده های دروغی میدهند تا به طور مؤقت آنها را ساکت کنند و یا قانع بسازند که بعداً به آن وعده خود عمل نکرده که این خود زمینه را برای آموزش دروغ در کودک مساعد مینماید. مثلاً به کودک میگویند اگر شوخی نکردی یا خواهرت را آزار ندادی برایت چاکلیت میدهم که بعداً به این گفته خود عمل نکرده و برایش چاکلیت نمیدهند و امثال آن.

۹- سوال های پی در پی

سوال های پی در پی کردن از کودک هم سبب دروغگویی در او میگردد. عده یی از خانواده ها زمانی که کودک شان مرتکب کار بدی میشود به عوض آن که او را رهنمایی بهتر کنند از او سوال های پی در پی نموده تا به کارش اعتراف کند، که در چنین حالت کودک ممکن از گفتن حقیقت خجالت کشیده، آنرا پنهان کرده و دروغ میگوید. بناءً بهترین کار آن است که به جای سوال کردن به کودک بگویند من همه چیز را میدانم، مثلاً من میدانم که کتاب خواهرت را تو گرفتی، کار خوبی نکردی، برو کتابش را دوباره بده و از او معذرت خواهی کن، و غیره. (۱۹)

۱۰- از بین بردن اعتماد

از بین بردن اعتماد کودک عاملی است برای دروغ گفتن در کودکان. زمانی که والدین راز های کودک را برملا می سازند و او را بی آبرو نموده حقیر میکنند، کودک تصمیم میگیرد که دروغ بگوید و از حقیقت انکار کند. مثلاً مادری که از روی مصلحتی راز کودک را به پدرش میگوید و پدر هم به تحقیر او پرداخته و آنرا به رخ می کشد، اعتماد کودک را از خود سلب می نماید. بدین منظور کودک از آن به بعد خود را ناگزیر می بیند که حقیقت را به مادر نگوید و به دروغ گفتن متوسل شود.

۱۱- آزمایش والدین

گاهی آزمایش والدین توسط کودک عاملی میشود برای دروغگویی کودک. در بعضی موارد کودک می خواهد عکس العمل والدین را در برابر دروغ خود ببیند بدین لحاظ کاری را که انجام نداده به دیگران اظهار میکند که انجام داده. در این جا اگر پدر و مادر با دروغ او اعتراض نکنند، او به مراد خود رسیده و کاری را که تا پیش از آن انجام نداده به انجام آن اقدام میکند و اگر نی که والدین از شنیدن آن خشمگین شوند، او با لبخند میگوید که شوخی کرده و این کار را انجام نداده و خود را از تنبیه شدن نجات میدهد.

۱۲- وجود تشویق های غلط

در بعضی موارد تشویق های غلط کودک را به سوی دروغ گفتن سوق میدهد. گاه گاهی کودکان به علت شیرین زبانی دوران کودکی دروغ را که از کسی یاد گرفته با زبان کودکانه در حضور پدر و مادر بیان می نمایند و آنها بدون توجه به عواقب ناگوار آن شروع به تشویق و بوسیدن او میکنند، طفل بی خبر از همه مسایل از این رفتار پدر و مادر خوش شده و برای این که در بعد ها محبت بیشتری ببیند دروغ های بزرگتر را گفته که به تدریج دروغ گفتن جز عادت او میشود. (۲۰)

انواع دروغ:

روانشناسان دروغ گوی را در کودکان به چند نوع تقسیم نموده اند که در زیر به بررسی آن می پردازم:

• دروغ ساختگی

در این نوع دروغ گفتن کودکان سعی می نمایند تا خود را از تنبیه، تهدید و توهین پدر و مادر یا بزرگتر ها به خاطر اشتباهات که کرده اند نجات دهند.

• دروغ مصلحتی یا وفادارانه:

معمولاً کودکان این نوع دروغ را برای مراقبت، حفظ و یا نجات یک دوست یا دوستان خود که در یک وضعیت دشوار و مشکل قرار دارد و یا تحت کدام فشار است به کار میبرند.

• دروغ به منظور رسیدن به هدف

این نوع دروغ یک دروغ پلان شده و دقیق بوده که کودکان برای رسیدن به اهداف و یا برای به دست آوردن آنچه را که می خواهند به کار میبرند و با گفتن آن دیگران را میخوانند، اغفال کنند.

• دروغ خیال بافی

نوع دروغ است که کودک از طریق آن می خواهد خواسته ها و نیازها و یا تجارب تلخ خود را به دیگران بگوید. مثلاً در یک قصه میگوید یک دخترک بود که این قسم لباس داشت یا بازیچه داشت یا خواهر و برادر داشت یا مادر خود از دست داده بود و یا پدرش او را دوست نداشت و غیره.

• دروغ عادت

دروغ عادت نوع دروغی است که به خاطر عادت گفته میشود. کودک در این نوع دروغ کدام هدف خاص از گفتن آن ندارد اما از اینکه جز شخصیت و رفتار او شده و از گفتن آن لذت می برد از آن استفاده می نماید.

• دروغ انتقام جویانه

این نوع دروغ گوی جهت آزار و انتقام گرفتن از افرادی به کار میرود که مورد خشم کودک قرار گرفته اند و یا به نحوی او را مورد تنبیه قرار داده اند که کودک خود را مستحق آن نمی داند.

است. يعنې دروغگوي انتقام جويانه از نفرت کودک نسبت به شخص ويا شى مورد نظر ناشى مى شود. (۲۱)

پيامد هاى دروغ:

دروغ گوى نيز مانند ساير رفتار هاى نامطلوب داراى پيامد هاى است که در زير به هر يک از آن مى پردازم:

۱- بى اعتمادى

دروغ سبب بى اعتمادى مى شود. دروغ گفتن اعتماد فرد را سلب نموده و اعتبار شخص را در ابعاد مختلف زندگى خدشه دار مى کند. شخص دروغگو زمانى که اعتماد خود را پيش همه از دست داد، سخنانش ديگر نزد مردم بى ارزش شده خودش نيز بهايى خود را از دست ميدهد.

۲- ايجاد مشكل

دروغ موجب ايجاد مشكل در تمام عرصه هاى زندگى مى شود. فردى که دروغ مى گويد هم خود و هم ديگران را به درد سر انداخته که نه خودش از شر آن در امان مى ماند و نه ديگران.

۳- عدم خودشناسى

دروغ مانع خودشناسى مى شود. چون فرد دروغگو سعى مى کند خود را غير آنچه که است نشان دهد. تکرار دروغ سبب شخصيت کاذبى شده که همى شخصيت کاذب، فرد را در شناخت خودش دچار مشكل نموده و نمى گذارد، فرد آن طور که است خود را بشناسد و نقاط قوت و ضعف خود را ارزايابى کند. (۲۲)

۴- رسوايى و بى آبروى

دروغ سبب رسوايى و بى آبروى فرد دروغگو مى شود، زيرا دروغ هيچ وقت پنهان نمى ماند و يک روز آشکار مى شود. دروغگو هر قدر اطراف و جوانب دروغش را بسنجد باز هم محال است که دروغش کشف نشود. در حالیکه همه مردم به عزت و آبروى خود فکر کرده و در حفظ آن مى کوشند. اما دروغ گو خود را از آن با گفتن دروغ محروم مى سازد.

۵- فراموشى

فراموشى يکى از مشکلات ديگرى است که فرد دروغگو به آن گرفتار ميشود. انسان دروغگو زمانى که دروغ ميگويد کمتر حرفهايش را به ذهن مى سپارد و فراموش مى کند و هنگامى که بار ديگر خواست از آن سخن بگويد به شکلى ديگرى آنرا بيان مى کند که درنتيجه دروغش برملا ميشود.

۶- از بين رفتن شرم و حياء

بر ملا شدن دروغ و بی آبروی های پی در پی، شرم و حیاء را از فرد دروغگو گرفته او را به یک دروغگوی حرفه یی تبدیل می کند. چنین فرد از اینکه دروغش آشکار شود ترسی نداشته و با خود می گوید (آب که از سر گذشت چه یک نیزه، چه صد نیزه.) یعنی زمانی که دروغم بر ملا شد، پنهان ساختن آن سودی برایم نبخشید و رسوایم ساخت، حالا هر چی که میشود بشود.

۷- دروغ، دروغ را به وجود میآورد

دروغ گفتن سبب ایجاد دروغ دیگر میشود. فرد دروغگو برای حفظ دروغ خود مجبور است باز هم دروغ بگوید. یعنی یا باید همان دروغ نخستین را دوباره بگوید و بر آن تاکید کند و یا اینکه دروغ دیگری بگوید که از افشاء شدن دروغ اولش جلوگیری نماید، در هردو صورت فرد در اثر دروغ، دروغ های دیگری می گوید. (۲۳)

انجنير سوله نسيمي سادات

گډ ژوند

لومړۍ برخه:

واده د انسان په ژوند کې يوه مهمه او ټاکونکې پېښه ده. په همدې لړ کې له فطري، عقلي او حتی د مذهبي او ټولن پېژندنې له پلوه د کورنۍ تشکيل د انسان د ژوند له اړتياو څخه گڼل کيږي. د تربيتي علومو نظر خاوندان او ټولن پېژندونکي باوري دي چې د ټولنې سلامتيا او ښکمرغي د واده له صحيح بنياد اېښودنې او د هغه له خيال ساتنې سره تړاو لري. په همدې دليل واده پکار ده چې د داسې صحيح اصولو په بنياد ښه ونيسي چې د ښځې او مېړه د پرمختگ لامل شي او د کورنۍ او ټولنې نفسياتي روغتيا رامنځته کړي.

په سمه توگه د ژوند د ملگري په ټاکلو کې صحيح معيارونو ته نه پاملرنه په کورنۍ کې د گڼ شمېر ستونزو زمينه برابروونکې کېدای شي. نفسياتي ماهران او د کورنۍ سلاکاران د واده په چاره کې يو لړ معيارونه وړاندې کوي چې د نفسيات پېژندنې، اقتصادي، کلتوري او ټولنيزې مسلې پکې شاملې دي. هغوي په دې باوري دي چې هر څومره چې ښځه او نارينه مخکې له واده څخه د يو بل په اړه سم معلومات ولري، نو په ښه ډول د خپل گډ ژوند دکاميابي يا ناکامي په اړه اټکل کولی شي. مطالعې ښودلې ده چې خلک دا خوبوي چې د ځان په شان د ژوند ملگری يا ملگرې غوره کړي د دغه ورته والي ځانگړنې په مهمه توگه ديني اعتقادات، تعليم، کلتور، کورنۍ او اقتصادي او ټولنيز حالت کېدای شي. دا ډول کسان په خپلو کې تقريباً ورته ژوند تعريفوي او د هغوی موخې او خيالات يو بل ته لا ډير نږدې وي.

کلتوري عوامل یو مهم خصوصیت دی چې یوه جوړه یو بل ته نږدې کوي. انسان چې هر څومره د خپل ژوند له ملګري سره د زیاترو کلتوري خپلمنځي اسباب ولري، نو له هغه سره د سازګارۍ لپاره لا زیات چمتو او له ډېرو کمو اختلافاتو سره به مخامخ شي. البته د دې ټکي یادونه اړینه ده چې له خپل ځان سره د زیاتو ورته والو لرونکي ژوند ملګري په ټاکلو کې د دواړو خواو د کونښنونو سربېره بیا هم ښځه او نارینه له یو بل سره زیات توپيرونه لري، نو ځکه هغوي ته پکار دي چې دا زده کړي چې له دغو ټولو توپيرونو سره سره هم ژوند تېر کړي او د اختلافاتو په له منځه وړلو او د ګډ ژوند لپاره تفاهم ته په رسېدو سره د دغې پاکې رشتې په پایله کې دواړه خوشحاله او رضایت لرونکي ژوند ولري.

د مسؤلیت په توګه ځینې خصوصیتونه د ښځې او میره ترمنځ مشترک وي. او د بېلابېلو خصوصیتونو له مخې چې هلک او نجلی په هر څومره اندازه چې یو بل ته نږدې وي هومره د دواړو په ګډ ژوند کې ترکیب لا زیات، ټینګ او ژور وي. دغه خصوصیتونه په اسلامي سرچینو کې د کفویت او یوشان والي په عنوان سره یاد شوي دي چې د ایمان، دیندارۍ، نېکو اخلاقو، کورنۍ ښېګڼو، عقل، هوش، حسن او ښکلا، د عمر تناسب، د دواړو کار او کسب او له نشه یي توکو څخه د لرې والي په شان بېلابېلو اړخونو کې یې یادونه شوې ده. هلک او نجلی چې د ځان او د خپل ژوند د ملګري په پېژندګلوی کې هر څومره زیات معلومات ولري او د ژوند د ملګري د ټاکلو لپاره زیات معقول معیارونه په پام کې ولري نو په خپل ګډ ژوند کې به له ډېرو کمو ستونزو سره مخامخ شي.

د کورنیو مسایلو زیاتره څېړونکي باوري دي چې په واده کې کلتوري عوامل اغیزمن او موثر رول لري. په دین، مذهب، ادابو، دودونو، باورونو او اعتقاداتو کې تناسب د یوه واده په دوام کې مهم رول لري.

ځکه چې هیڅ یو شی د مذهب په اندازه د ښځې او میره د کردار په بېلګه اثر کونکی نه دی. څېړنو ښودلې ده چې د انسان ارزښتونه او عقاید له بل هر یوه عامل نه زیات د انسان په کردار باندې زیاته اغیزه کوي.

د ښځې او میره ترمنځ د مذهبي غږمیتیا او هم فکري نشتوالی د وخت په تېرېدو سره لا زیاتېږي او په دیني ارزښتونو باندې له دواړو خواو څخه د یوې خوا څخه پابندي د هغوی لپاره زیاتې ستونزې رامنځته کوي، ځکه چې دیني عقاید او ایمان د یو اصلي او محوري نظریې په توګه د انسان د شخصیت په ټولو اړخونو باندې اثر کوي.

ایراني نفسیاتي ماهر ډاکټر غلام علي افروز وايي: ((بې له شکه د ارامه ژوند او پابدارې رشتې له ټولو مهمو عواملو څخه د ښځې میره د دیني نظریاتو او اعتقاداتو غږمیتیا او په اخلاقي ارزښتونو باندې د دواړو عملي پابندي ده.)) په همدې بنیاد د پاکې عقیدې او تفکر لرونکي نارینه او ښځې د ژوند د مومن او نېک سیرته ملګري لرلو هیله کوي. د واده په چاره کې دغه ډول گروهنه د انسان د کمال

لټونې له فطرت او پاکې خټې څخه رامنځته شوې ده. له همدې امله دى چې خداى (ج) تر ټولو غوره واده له يوبل سره د پاکانو وصلت بولي او د قرآن کریم په سوره نور په شپږويشم مبارک آيت کې فرمايي: تفسير ((پاکې ښځې پاکو نارينو لره او پاک نارينه پاکو ښځو لره دي.))

پاک انساني خصلتونه چې د انسان ډېرې لويې وجودي پانگې دي په الله باندې له ايمان او تقوا څخه سرچينه اخلي. دغې مهمې چارې ته کمه پاملرنه په سستې او ناپايدارې ځمکې باندې د ژوند د بنيادونو د اېښودو په معنا دي.

بې له شکه د ښځې او ميره لخوا د ديني عقيدو ساتنه او تقويت په ځکه ژوند کې يوه مضبوطه جاذبه رامنځته کوي.

ديني او مذهبي غړمليتيا د ژوند ملگرو ته د رشتې ډېره ښکلې کړۍ ورکوي.

د ژوند د ملگري په غوره کولو کې اخلاقي او کرداري معيارونه ډېره اغيزه کوي. په اخلاقي صفتونو باندې دومره ډېر ټينگار شوى دى چې د واده لپاره يو ضروري شرط گڼل کيږي. څېړنو ښودلې ده چې د حسن خلق، پاکمنۍ، ريښتولۍ او ښېنې په شان اخلاقي صفتونه د واده لپاره د يوې ښې ښځې يا ښه نارينه لپاره ډېر مهم خصوصيتونه دي. په اسلام کې هم په واده کې د ايمان او اخلاقو په مسئله ډېر ټينگار شوى دى او د الله (جل جلاله) گران رسول (صلی الله عليه وسلم) په يوه حديث کې فرمايي: ((هرکله مو د لور د غوښتلو لپاره داسې څوک راشي چې د هغه دين او اخلاق دې خوښ وي، نو د خپلې لور لپاره يې د ميره په توگه غوره کړئ.))

د ښځې او نارينه په ټولنيز او کلتوري غوښتنو کې غړمليتيا د ځکه ژوند د رشتې په دوام کې يو موثره عامل دى. د کلتوري او ټولنيز غړمليتيا نشتوالى د ښځې او ميره ترمنځ په تفاهم کې د يو لړ ستونزو زمينه برابروي شي. البته داسې موارد هم شته چې ښځه او ميره په ټولنيز او اقتصادي طبقه کې د توپېر باوجود د يو بل ترڅنگه نېکمرغه ژوند تېروي. په څرگنده توگه په داسې مواردو کې ايمان او اخلاق يو ټاکلى رول لري. خو څېړنو ښودلې ده چې د ټولنيز او اقتصادي حالت له پلوه د ښځې او نارينه د کورني ځکه ژوند ترمنځ نسبي ورته والى د هغوى ترمنځ د راتلونکي تفاهمو په رامنځته کولو کې يو مهم اصل دى.

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: ښځه د څلورو ځانگړتياوو په لرلو سره په نکاح کړئ دمال په لحاظ، دجمال په لحاظ، د نسب په لحاظ او د دين په لحاظ، خو ددين اړخ ته ترجيح ورکړئ چې له ټولو غوره دى.

همدارنگه ظاهري ښکلا او جذابيت هم د ښځې ميره په ځکه ژوند کې له مطرح شويو معيارونو څخه دى. که په واده کې د دواړو خواو ترمنځ گروهنه او دلچسپي شتون ونه لري، نو د ناراضايي زمينه رامنځته کيږي. اسلام واده کې د نفسيات پېژندنې مسلې ته يعنې يو بل ته د دواړو خواو گروهنې ته پاملرنه کړې ده، ځکه چې دا مسله د ښځې او ميره د رشتې د دوام لامل کيږي.

په واده کې د نفسيات پېژندنې له معيارونو سره په اړيکه کې خپرونکو نسبتاً ورته هوش په سطح له ګډ ژوند څخه د رضامندۍ لپاره ټينګار کړی دی. د ښځې او ميره هوشيارې او د کورنۍ د رضامندۍ د اندازې په اړه څيړنو دا ښودلې ده چې که ښځه يا ميره خپل د ژوند ملګري له ځان څخه کم هوش لرونکې وګڼي، نو په دغو کورنيو کې به رضامندي کمه وي. له دې مسلې وروسته تعليمي اندازه هم په ژوند کې د ښځې او ميره د نظرياتو د نږدېوالي زمينه برابروي شي. که څه هم په يوازې ځان تعليم د کورنۍ د معقولې رابطې تضمينونکې او د نفسياتي سلامتيا تامينونکې نه شي کېدۍ. خو په هر حال ښځه او ميره چې د تعليم له پلوه په يو ډول حالت کې وي، نو د هغوی ترمنځ به د تفاهم پوهيدلو زياته زمينه موجوده وي.

پکار دي چې په دې اړه ښه فکر وکړو چې واده يوه ډېره مهمه او برخليک جوړونکې چاره ده چې په کې کاميابي او ناکامي د انسان په راتلونکي ژوند کې زيات تاثير لري. د مناسب ملګري غوره کول ژوند له ارامتيا او ډاډ څخه ډکوي، او د باطني استعدادونو د روزنې او د پرمختيا او کمال لپاره زمينه برابروي خو د دې برعکس ميره يا ښځې په غوره کولو کې ناکامي، مايوسي، نااميدي او ډير پېشن او حتی د انسان د زر زړښت لامل کيږي او باطني استعدادونه له حرکت او ودې څخه غورځوي.

نو ځکه با عزته هلک او نجلی چې د ژوند د ملګري د غوره کولو په لټه کې وي پکار ده چې ډېر کوشښ وکړي ترڅو د خپل انډول مطابق له شريفو، اصيلو او با عزته کورنيو سره دې خپلوي وکړي او له پستو او ذليلو کورنيو سره له واده څخه دې ډډه وکړي، ځکه چې داسې کورنۍ شته چې له بېلابېلو ستونزو سره لاس او ګريوان دي.

په اصيلو کورنيو کې پلرونه او ميندې کوشښ کوي چې له اخلاقي او کردارې پلوه د خپلو اولادونو لپاره نمونه او بېلګه وي او بې له شکه چې نیکونه مور او پلار له ارثي پلوه هم خپل اولاد ته زياتې ګرانبيې پانګې ليردوي. هغه نجلی او هلک چې په يوې اصيلې کورنۍ کې يې وده کړې وي اخلاقي ارزښتونه له والدينو څخه په وراثت کې حاصلوي او د ژواندانه له سختو او ستونزو سره په مقابله کې هيڅکله له سمې لارې څخه نه وځي. يا په بل عبارت په خپل حيثيت او عزت باندې پابندي هغوی له بې لاريتوب څخه منع کوي.

دا چې زموږ ټولنه د ګڼو ستونزو او ناخوالو له کبله په نسبي ډول وروسته پاتې ګڼل کيږي، نو د ژوند د نورو ټولنيزو ستونزو سره سره د ګډ ژوند په ټاکنه او ټاکلو کې د کورنيو او ځوانانو له خوا يو شمېر نيمګړتياوې او تېروتنې تر سترګو کيږي، چې دغه تېروتنې او نيمګړتياوې د نارينه وو او ښځو تر منځ د ګډ ژوند په لاره کې ديوالونه رامنځ ته کوي، په راتلونکي ژوند کې د ځوانانو او نجونو تر منځ د تاوتریخوالي او د ګډ ژوند تر منځ د غځيدلي تار پرې کېدل او نور خنډونه رامنځته کوي دا هغه څه دي چې د همدې تېروتنو په پايله کې رامنځ ته کيږي.

دلته دا پوښتنه پيدا کيږي چې کومې تېروتنې د دې لامل گرځي چې ځوانان يې د گډې ژوند په ټاکنه کې کوي.

۱- په لومړي سر کې زموږ تر ټولو لويه تېروتنه اسلامي قوانينو او لارښوونو ته پام نه کول دي، په اسلام کې د واده کولو او نکاح لپاره ځانگړې او غوره لارښوونې شته چې ډېر يې له پامه غورځوي. د يو حديث شريف پر بنسټ د واده کولو او نکاح تړون بايد له څلورو شرطونو سره مل وي، داسې چې له نکاح څخه د مخه بايد د مقابل لوري اقتصادي حالت (مال او شتمني)، نسب، ښکلا او دينداري په پام کې وساتل شي، چې د ديندارۍ اصل يې تر ټولو مهم اصل بلل شوی. بايد ووايم چې د دې ليکنې راتلونکې برخه هم د همدغه لارښوونو پر محور راڅرخي.

۲- د گډې ژوند په ټاکنه کې غور او دقت نه کول: ډېر ځوانان چې کله د ځوانۍ په درشل پېښه ږدي، نو تر ډېره حده ځان د خپلو نفسي غوښتنو په دام کې بندي احساسوي، داسې انگيري چې گواکې خامخا بايد له مقابل لوري سره اړيکې ولري او په دې ډول په روحي ډول ځان آرامه کړي، دا هغه وخت وي چې د ډېرو ځوانانو پام د نجونو او پېغلو په لوري وي او د خيال نړۍ يې هم د هغوی لپاره ځانگړې کړي وي، د دوی داسې هڅې له بې غورۍ او بې پروايۍ سره مل وي چې په پای کې د گډې ژوند لپاره د نامناسبې ټاکنې لامل گرځي.

۳- د کورنيو له خوا د خپلو اولادونو د گډې ژوند لپاره بېړنۍ پريکړې: زموږ د هيواد په زياترو سيمو کې چې د خپلو اولادونو لپاره د گډې ژوند د ټاکنې واک د کورنيو په لاس کوي او ډېر وختونه په ناڅاپي او تصادفي ډول د ځوانانو د گډې ژوند لپاره پريکړې کوي، ښايي هلک يا نجلی د عمر له اړخه دې ته چمتو نه وي چې د واده پيوند يې وتړل شي، عمر ته پام نه کول هم يوه لويه تېروتنه ده چې دا کار په لوی لاس د گډې ژوند په برخه کې د بېلا بېلو ستونزو زېږول دي.

۴- بې موخې او گډوډ ژوند کول: ځينې ځوانان د دې پر ځای چې خپل پام زده کړو او لوست ته ځانگړی کړي او يا دا چې د ژوند لپاره يوه غوره موخه ځان ته وټاکي برعکس خپل وخت د فېلمونو په کتلو، د کمپيوټري لوبو په کولو، د فېسبوک په کارولو او يا د ټليفون په واسطه په خبرو کولو تېروي، په دې وخت کې دوی له خپلو موخو کوروالی مومي او بيا هم د ژوند لپاره مناسبه ټاکنه نشي غوره کولی، دوی خپلې راتلونکې ته بې باوره او زړه نازېره وي او نه پوهيږي چې له چا سره او څه ډول گډې ژوند وکړي؟

۵- د گډې ژوند لپاره د معيار نشتون: دا چې د ټولنې ټول وگړي يو له بل سره په توپيري بڼه ژوند کوي، د ژوندانه په هره برخه کې د دوی تر منځ يو لړ توپيرونه شتون لري، نو ځکه خو هره کورنۍ د ژوندانه ځانگړي معيارونه لري، ځينې کورنۍ په بشپړ ډول لوستې وي او ځينې يې په متوسط ډول له سواد څخه برخمنې وي، ځينې خو بيا له يو مخه بې سواده وي، په همدې ډول ځينې کورنۍ له اقتصادي اړخه ځواکمنې، ځينې د متوسط اقتصاد څخه برخمنې او ځينې بيا ډېرې بېوزله وي که په لنډ

ډول ووايم له مادي او معنوي پلوه توپيرونه شته چې له پامه غورځول يې د گډ ژوند په برخه کې ستونزې رامنځته کوي.

دغه پنځه کيلي گانې له تاسو سره مرسته کوي، ترڅو په رښتيا سره د ښکمرغه گډ ژوند د مهمو خزانو احساس وکړئ:

۱ — په هغه چا مين شئ، چې پر تاسو مين وي: د واده ارواپوهنه: مخکې تردې چې يوې بشپړې يو اړخيزې اړيکې ته ورننوځئ، سم فکر وکړئ. دا چې تاسو له يوه نر او يا له يوې ښځې سره د زړه له کومې مينه ولرئ او هغه حتی تاسو ته درگوري هم نه، دا د هوښيارۍ کار نه دی. له هغه چا سره مينه ولرئ، چې هغه هم له تاسو سره مينه وکړي. په هغه چا باندې زړه تړل، چې له يوه بل شخص سره مينه لري، ژمن نه دی او له تاسو څخه بې پروايي کوي، سم کار نه دی او له دا ډول ژوند څخه نه شو کولای، چې د ښکمرغۍ هيله ولرو. که چېرې په دې ډول فرد باندې مين ياستئ يوازې دوه لارې شتون لري: يا هغه هېر کړئ او يا هم داسې څه وکړئ، چې هغه پر تاسو باندې مين شي. يوازې په دې صورت کې چې تاسو دواړه له يو بل سره مينه وکړئ — هغه هم رښتينې مينه — ښکمرغي مو په برخه کيږي.

۲ — د ځان په څېر شخص پيدا کړئ: سمه ده، چې وايي متضاد قطبونه يو بل سره جذبوي، مگر غوره ده پوه شئ، هغه کسان چې ورته ارزښتونه او انگېزې لري په ژوند کې بريالي دي. غوره ده، هغه کس چې د ژوند له پاره يې ټاکئ، بايد له تاسو سره ورته عقیده ولري، حتی ساده مسايل او لېوالتياوې، لکه: رنگ، موسيقي، ټلويزيوني خپرونې او د دوه کسانو ترمنځ يو شان او ورته خوندونه کولای شي، چې يو بل ته د دوی دواړو د لا نږدې کېدو سبب هم شي. يو شان سياسي او ټولنيزې عقيدې او باورونه او د ورته ارزښتونو لرل، د واده اړيکې لاسپې پياوړې کوي.

۳ — د هغه څه په خاطر چې دی، ورسره مينه وکړئ: لومړنی ليدنه کتنه هغه مهال ده، چې دواړه لوري د يو بل د جذبولو هڅه کوي او په غوره بڼه ځان ښيي. مهمه داده، چې ښځه او نر له واقعيتونو څخه ډېر واهن وانخلي. درواغ اړيکې له منځه وږي، کله چې ستاسو مېرمن متوجه شي، چې تاسو ورته درواغ ويلي دي، نور به په تاسو باندې باور ونه کړي. د يوې اړيکې په پيل کې، هغه ډول چې ياستئ، ځان وښايي او له مقابل لوري څخه هم وغواړي، چې رښتينی واوسي او د هغه څه په خاطر چې ده، له خپلې مېرمنې سره مينه وکړي.

۴ — خپل مقابل لوری وپېژنئ: يوازينی وخت دی، چې ښځې او نر ته اجازه ورکوي، يو بل سره وپېژني او د يو بل له ښېگڼو او بدو څخه خبر شي. په خپل ذهن کې مقابل لوري ته ډېر ځای مه ورکوي او له کچې ډېره مينه مه ورسره کوي، ځکه په دې صورت کې ښايي، له يوې مودې وروسته ناهيلي شئ. بل مهم ټکی دا چې په مقابل لوري باندې ډېر فشار مه راوړئ، ترڅو ستاسو له غوښتنو سره سم عمل وکړي.

۵ — له پرتله کولو څخه ډډه وکړئ: ژوند له بدلونونو څخه ډک دی او د ښکمرغۍ معنا هم په همدې دليل بدلون منونکې ده. هېڅکله خپل ميره يا ښځه له بل شخص سره مه پرتله کوئ، هره جوړه خپل ځانگړي قوانين لري او له نورو سره يې پرتله کول ستره تېروتنه ده. ښکمرغي نه يوه موخه ده او نه هم يوه افسانه، په يوه ژوند کې د خوښۍ او خوشالۍ ټولې شېبې ښکمرغۍ جوړونکې دي.

په گڼه ژوند کې د کار وېش: فکر وکړئ، چې له کار ځای څخه سترې او ستومانه کورته را گرځېدلې ياست او آرام ته اړتيا لري، خو د کور د کارونو له يوه ستر حجم سره مخامخ کېږئ، چې بايد ترسره يې کړئ، لکه: خواړه پخول، د لوبښو پرې منځل او نور ... د کور ډېر شمېر کارونه شته، چې ستاسو د پوځياوو له امله د اوونۍ وروستۍ ورځې او يا هم د رخصتۍ ورځو ته پاتې کېږي. طبيعي ده، چې له کور څخه بهر د دندې له ترسره کولو سره سره د يوې مېرمنې لپاره، د دې ټولو چارو ترسره کول سخت او ستونزمن کار دی. همدا ده، چې د کور په کارونو کې له يو بل سره د مشارکت ارزښت مشخص کېږي!

د دنده لرونکو مېرمنو لپاره د حل تر ټولو غوره لار، د کور په کارونو کې مشارکت دی، دې موخې ته د رسېدو لپاره اړينه ده، چې لاندې ټکي په پام کې ونيول شي:

لومړۍ گام: مرستې ته اړتيا لرم: ډېری مېرمنې د دې گومان کوي، چې د کور ټول کارونه بايد په يوازې توگه مېرمنې ترسره کړي. حتما شونې ده، چې له ځان سره فکر وکړي، که چېرې ميره مرسته کولو ته لېوالتيا لرلې، خپله بايد پرته له دې چې زه ورته ووايم، را سره مرسته به يې کړې وای. دا تصور غلط دی! کله مو چې مرستې ته اړتيا درلوده، نو بايد په ډېر درنښت له خپل ميره څخه وغواړئ، چې مرسته درسره وکړي.

دويم گام: د دندو وېش: په خپل منځ کې دندې سره ووېشئ او ترې پيروي وکړئ. غوره ده، چې د دندو له وېش څخه د مخه د کور د کارونو يو بشپړ لېست ترتيب کړئ او خپلې مخې ته يې کيږدئ.

د بېلگې په توگه: مېرمن دې د خوړو پخولو دنده پر غاړه واخلي او ميره بايد له بازار څخه د خوارکي توکو اخيستلو مسووليت ومني. مېرمن دې کور ترتيب او تنظيم کړي او ميره يې بايد له کور څخه بهر د خريدارۍ مسووليت په غاړه واخلي.

که چېرې د کارونو وېش ستاسو له خوښې سره سم ترسره شي، نو په ډېرې لېوالتيا به يې ترسره کړئ، د پورته ياد شوو کارونو څخه د هريوه له ترسره کېدو سره چې مينه لري، مسووليت يې ومنی او په ښه توگه يې ترسره کړئ.

درېم گام: نيوکه کول منع دي: پام مو وي، چې نارينه نه شي کولای، په ښځينه مهارت سره د کور کارونه ترسره کړي. نران خاصې جسمي او خلقي ځانگړتياوې لري، نو که چېرې ومو ليدل، چې کارونه له هغه وخت سره، چې تاسو ترسره کول، توپير لري، نيوکه مه کوئ!

څلورم گام : زغم ولری : د پخوانيو عادتونو پرېښودل او له نوې تگلارې سره مينه څرگندول، چې د دندو د وېش لپاره مو ټاکلې ده، وخت ته اړتيا لري، وبه گوري، چې د څو اوونيو په لړ کې به هر څه عادي شي. اړتيا نه شته، چې خپل ميره ته ور په ياد کړي، چې کوم کارونه بايد ترسره کړي. په ياد ولری، چې ستاسو ميره يو رسېدلی او ځوان انسان دی او په ښه توگه له هغو دندو څخه خبر دی، کومې چې په غاړه يې اخيستې دي.

پنځم گام : انعطاف منونکي واوسی : ښايي له کاري ساعت څخه څو موده وروسته، ستاسو په ميره کې يو ډول بدلون را منځته شي، چې ونه شي کولای، په ځينو چارو کې له تاسو سره مرسته وکړي، لکه د اوونۍ په وروستۍ ورځ کې خريداري کول . د خواشينۍ او بحث پرځای غوره ده، چې پروگرام ته بدلون ورکړی او هغه کار ور وسپاری، چې وکولای شي، په آرامه توگه او هر کله چې وغواړي، ترسره يې کړي.

پر ميره د ښځې حقونه: ښځه په عمومي صورت پر ميره دوه ډوله حقونه لري.

مادي حقونه

معنوي حقونه

مادي حقونه: د ښځې مادي حقونه عبارت دي له نفقې او مهر څخه چې هر يو په لاندې ډول تر خپرنې لاندې نيسو

۱- د مهر حق

د واده له مالي حقوقو څخه د ښځې لپاره د مهر حق دی، دغه حق د واده له عقد سره سم په ميره لازميږي لکه څنگه چې الله (ج) فرمايلي دي (النساء. ۴) ژباړه. او ورکړی ښځو ته يی خپل مهر ونه په خوښۍ سره (چې فرض شوی دی له طرفه د الله (ج) پر تاسو) نو که راضي شوې د ا ښځې تاسی ته (په ښښه) د کوم شي له دې(مهر) څخه په خوشحالی د نفس خپل نو وخورئ تاسې دغه شی په داسې حال کی چې خوندوره، حلاله او بې زیانه وي.

بل ځای يي فرمايلي دي: ژباړه. نو بيا کله چې له هغو څخه د واده ژوند خوند واخلي دهغه په بدل کې ورته په فرضي ډول مهر ورکړی، البته د مهر له قرارداد څخه وروسته که د دواړو خواو په خوښه ستاسې په منځ کې څه کمول زياتول راشي، نو څه باک نلري بيشکه الله (ج) پوه او د حکمت څښتن دی. (النساء. ۲۴)

د اسلام خوږ پيغمبر (ص) فرمايلي دي يعنې مهر بايد واخيستل شي ولو که د وسپنې کومه گوتمه وي.

ښځه کولای شي د مهرد نه ورکړې په صورت کې يی له ميره سره د خوب او له هغه سره د گډ ژوند کولو څخه ممانعت وکړی فقهاوو د مهر لپاره درې شرطونه وړاندې کړي دي.

مهر بايد له فريب څخه پاک وي، مهر بايد معلوم مال وي او مهر بايد له هغه مال څخه وي چې

تصرف يا پلورل يې روا وي.

امام ابو حنيفه (رحمه الله) څلورم شرط هم ور داخلوي چې نکاح بايد سمه وي او فرمايي چې مهر هغه بيه لرونکی معلوم مال دی چې ورکړه يې شونې وي لکه سره زر، سپين زر، څاروي او نور. لڼده داچې مهر د ښځې مسلم، شرعي او قانوني حق بلل کيږي او له هغه څخه د نورو ټولو حقوقو په څير گټه اخيستلی شي.

۲. د نفقې حق

نفقه په لغت کې هغه شي ته ويل کيږي چې انسان يې خپلې کورنۍ لپاره مصرفوي او د شرعې په اصطلاح کې خواړه، د اغوستلو توکي او استوگنې ځای څخه عبارت دي. الله (ج) په قران کریم کې د نفقې په اړه داسې فرمايلي دي: ژباړه. او ده په هغه چا چې زيړول شوی دی ورته (پلار) روزي د دوی (يعنې ميندو) او کالي يا جامې د دوی يعنې د ميندو په معروف رسم له دستور. (البقره. ۲۳۲)

يو روايت دی چې د ابو سفیان ښځه هند پيغمبر (صلی الله عليه وسلم) ته راغله او ورته يې وويل، چې ابو سفیان بخیل سړی دی او زما او زما د زوی نفقه په پوره ډول نه را کوي، پيغمبر (صلی الله عليه وسلم) ورته وويل: هغه ترې واخله چې په معقول او سم ډول ستا او ستا د زوی بسنه کوي: په هر حال د فقهاوو په اتفاق د ښځې نفقه په نارينه فرض ده.

د مدني قانون په ۹۰ ماده کې څرگنده شوې ده چې په سمه او نافذه نکاح کې د ښځې نفقه، ميراث حقوق، د نسب ثبوت او د خپلوی حرمت ترتيبيږي.

ددغه قانون په ۱۱۸ ماده کې داسې راغلي چې د ميرمنې نفقه خواړه، کالي او کور د ميره له وس سره سم درملنه ده.

همدارنگه ددغه قانون ۱۱۹ ماده څرگندوي چې ښځې ته د نفقې د نه ورکړې په صورت کې هغه حق لري، تر څو د با صلاحيت محکمې په مرسته ميره د نفقې په ورکړه مکلف کړي.

د بشر د حقوقونو د اسلامي اعلاميې د ۶ مادې په (ب) جز کې د کورنۍ نفقه او د کورنۍ د ساتنې مسؤليت د نارينه دنده گڼي.

معنوی حقونه: د ښځې معنوی حقونه عبارت دي له:

۱- ښه چلند

الله (ج) په قران کریم کې داسې فرمايلي دي: ژباړه. له خپلو ښځو سره په ښه توگه چلند وکړی او که هغوی نه مو بد راتلل، ځکه ښايي له هغه څه څخه چې ستاسې بد راځي خدای تعالی ستاسو د خوښي او نيکمرغي په همغه کې نغښتي وي. (النساء. ۱۹)

رسول اکرم (صلی الله عليه وسلم) په دی اړه داسې فرمايلي دي: يعنې غوره له تاسو څخه هغه څوک دی چې له ميرمنو سره ښه چلند ولري او زه د کورنۍ په اړه په ښه چلند کې تر تاسو ټولو غوره یم.

۲- د ښځې د حيثيت او شرافت خوندیتوب

پر مېړه لازمه ده چې د خپلې ميرمنې حيثيت، عزت او شرافت څخه ساتنه وکړي.

۳- مېړه بايد خپل پټ او عزت خوندي وساتي

مېړه بايد خپل شرف او عزت خوندي وساتي، تر څو د ښځې د روحي نارامۍ لامل ونه ګرځي او هغې ته وفادار پاتې شي.

۴- د ميرمنې د جنسۍ غريزې پوره کول

د ښځې د جنسي غريزې پوره کول د هغه په مېړه لازمه ده. دليل يې د الله (ج) دا قول دی چې فرمايي: ژباړه: يعنې وروسته له هغې چې ښځې د مياشتنۍ عادت څخه پاکې شي، نو راتګ وکړه ته (جماع ورسره وکړئ) له هغه ځايه چې امر کړي الله تاسې ته. (البقره. ۲۲۲)

همدارنگه کله چې عثمان بن مظعون غوښتل خپل ټول عمر عبادت کولو ته ځانګړی کړي، نو رسول الله (صلي الله عليه وسلم) سپارښتنه ورته وکړه او ويې فرمايل: يعنې کورنۍ او اولادونه دې په تا حق لري.

مردان خدا

مردان خدا پوره پندار دريدند
يعنی همه جا غير خدا هيچ نديدند
هر دست که دادند از آن دست گرفتند
هر نکته که گفتند همان نکته شنيدند
يک طايفه را بهر مکافات سرشتند
يک سلسله را بهر ملاقات گزیدند
يک فرقه به عشرت در کاشانه گشادند
يک زمره به حسرت سرانگشت گزیدند
جمعی به در پير خرابات خرابند
قومی به بر شايخ مناجات مريدند
يک جمع نکوشيده رسيدند به مقصد
يک قوم دويدند و به مقصد نرسيدند
فرياد که در رهگذر آدم خاکی
بس دانه فشاندند و بسی دام تيدند
همه طالب از باطن پيران سحرخيز
زيرا که یکی را ز دو عالم طلبيدند
زنهار مزن دست به دامن گروهی
کز حق بريدند و به باطل گرويدند
چون خلق درآيند به بازار حقيقت
ترسم نفروشدند متاعی که خريدند
کوتاه نظر غافل از آن سرو بلند است
کاین جامه به اندازه هر کس نريدند
مرغان نظر باز سبک سير فروغی
از دامگه خاک بر افلاک پريدند

محمد قدوس زکوخيل

مه شکوه

مه شکوه غوتی د بن تېر به شي وختونه بيا
دې پسې خزان راځي، نه به وي گلونه بيا
مه شکوه غوتی د بن جوړه اوس خدا ته ده
نه به وي موسکي شونډې، نه به ستا خيالونه بيا
گوره! سوځيدلی دی دا ښکلی او شين چمن
نه ورته بلبل راځي، نه ورته خيلونه بيا
بن شولو لمبې لمبې بل پکې اورونه شول
نه پکې گلاب خاندي، نه پکې لا لونه بيا
ولې تل غمجن اوسې وایه زکوخيله ته؟
تېرې به ناخوالي شي نه به وي غمونه بيا

عطفی بر نصاب تعلیمی کاربرد ی و قابلیت روند

۱- نصاب تعلیمی محتوایی (محتوا روند)

۲- نصاب تعلیمی هدف روند (هدف مدار)

۳- نصاب تعلیمی قابلیت روند (کاربردی و پایدار)

ما در ساختار نصاب تعلیمی کشور خود نا گزیریم که از سه نوع برنامه های ملی آموزشی استفاده نماییم بر اساس اصل توازن و وحدت و تلفیق موازی و همگون.

مفهوم اینکه ما نمیتوانیم نصاب تعلیمی محض بر مبنای محتوا داشته باشیم که از قابلیت ها و هدفها مجزا باشد و در شرایط کنونی غلظت محتوا برنامه را مفهوم زده می سازد و اصل توازن در سازماندهی مفردات کتاب درسی و کتاب رهنمای معلم نیز در نظر گرفته می شود و بیشتر از پیش نظر به نیاز ها و خواست جهان معاصر از حجم محتوا کاسته شود و مقداری در آن قابلیت ها و هدفهای خاص و مشترک (اهداف آرمانی) و (اهداف نظام تعلیمی و تربیتی) بر منبج اهداف هر دوره و هر مضمون در آن نمودار باشد و مسلماً همین اهداف عالی تربیتی و آموزشی است که برنامه درسی را کاربردی و پایدار می سازد زیرا اهداف ما تربیت سالم یک انسان مسلمان، متدین با معرفت با تشخصات ملی و بین المللی، انسان مسؤول، مبتکر، مهذب (متخلق به اخلاق و سلوک نیک و ستوده) و تربیت یک فرد علمی و اکادمیک است.

مشکلی که امروز در محیط و ماحول حتی در کشور های جهان از ناحیه روش ناهنجارسلوکی و عادات و اخلاق جاهلی در رفتار و کردار و تحصیلکرده ها و مربیان به وضوح مشاهده میگردد عامل آن نقص و فتور در تربیت است و غیر قابل پذیرش است که یک انسان تربیت یافته و تحصیل کرده دست به عادات و عملکرد های زشت و کریه زده و از معیار های اخلاقی خارج گردد؛ برین بنا بایست مانند اطباء تشخیص علت بیماری روانی و فیزیکی افراد تحت تعلیم از دوره های تعلیمی و تحصیلی را شناسایی کرد و با یک ارزیابی دقیق بر نظام تعلیم و تربیه و نصاب آموزشی و کتب درسی با نظر داشت اصل وسعت و تسلسل محتوا و هدف و قابلیت های سازمان یافته در رفع این نقیصه بکوشیم.

در یک نظر سنجی، ما به دو مشکل جدی تعلیمی و تربیتی مواجه هستیم نه تنها معارف کشور ما، بلکه این پرابلم در اکثر جوامع وجود دارد. یکی مشکل ارائه خدمات و تامینات (یادگیری) و دوم مشکل در نفس یاد گیری. اول بر میگردد بر فضا و جو مناسب تعلیمی و تربیتی از نظر موجودیت مکان امن و تعمیر محلات آموزشی، معیشت معلم، تشویق خانواده ها برای اطفال نو آموز و رفع تهدید و خشونت روانی و فیزیکی از طلاب معارف که این رده نخستین مستلزم بر آموزش و یادگیری فراگیر بوده و تاثیر گذار است.

کمیود معلم و نبود معلمین مسلکی عامل اساسی در تربیت دارد و از همه اولتر معلم باید به مفهوم کلمه مربی و معلم باشد و از صلاحیت دانش مسلکی، مهارت و نگرش و عواطف از همه پیش طراز باشد.

در مرحله دوم ناهنجاری هایی ناشی از تفکر همگانی در امر یادگیری از طریق وسایل ارتباط جمعی و رسانه ها به یک تفکر مثبت و ارزشگرا عوض گردد و افکار عمومی در رابطه به معارف از گرایش منفی به سوی مثبت جلب گردد و رویکرد هایی به کار گرفته شود تا تعلیم و تربیه کارأ، مؤثر، پایدار و مادام العمر محصول آن باشد.

مشکل و چالش دیگر از سوی حجم مضامین و غلظت کتب درسی و ابزار آموزشی بر تارک نظام تعلیمی و تربیتی سیطره افکنده است. مربیان تعلیم و تربیه در چند دهه اخیر به این نتیجه رسیده اند که شکل گیری و دشواری محتوا، محصول آموزشی را به بن بست مواجه ساخته است که یگانه راه بیرون رفت آن ساده سازی و آسان کردن محتوا است. و افزود بر آن رعایت توازن در ارائه مواد آموزشی در محور ماهیت محتوا، هدف ها و قابلیت ها می باشد و مزید بر آن در بخش مهارت ها (قابلیت ها) نیز اعتدال حفظ گردد تا برنامه مهارت زده و بی اثر نگردد، زیرا کلمه نصاب، اصل و مرجعیت یک موضوع را با در نظر داشت حد اعتدال افاده می کند. ما بایست در هر مورد مقدار و اندازه را رعایت کنیم نه به اسراف و افراط برویم و نه سوی نزول و تفریط....

تعليم و تربيه قابليت مدار (يادگيري رفتارگرايانه)

آموزش و پرورش قابليت مدار در روان شناسی رفتارگرا، ریشه دارد (H.H.Mc Ashan) (اچ. اچ. مک اشن) اين گونه آموزش و پرورش را چنين تعريف می کند: «نتايج مطلوب يادگيري که اغلب از آن تحت عنوان قابليت نام برده شده و در واقع معرف مقاصد خاص آموزشی است و همچنين نتايج رفتاری که گاه از آنها بمنزله شاخصهای ارزیابی نیز نام برده می شود.»

آموزش و پرورش قابليت مدار با اين موارد سروکار دارد: قابليت، مشخص ساختن شاخصهای ارزیابی برای تعيين ميزان دستيابی به قابليت‌ها و طراحی نظام مناسب آموزشی.

مک اشن در کتاب آموزش و پرورش قابليت مدار و هدفهای رفتاری (Competency – Based and Behavior objectives) به تبیین منطق حاکم بر اين رویکرد خاص در طراحی برنامه های آموزشی می پردازد. بعض از اين نکات عبارتند از:

۱- جلوگیری از تکرار محتوا: اين امر با بيان کردن هدفهای هر درس و بررسی درسهای مختلف در پایه های مختلف تحصیلی برای دست اندکاران مکتب و مدرسه میسر می شود.

۲- بهبود بخشیدن به جريان آموزش انفرادی از طريق خردکردن برنامه ها به پيمانه های کوچک آموزشی، امکان فراگيري پيمانه های مختلف با سرعت متناسب با خود برای دانش آموزان فراهم می شود. همچنین ميتوان برنامه هایی را عرضه کرد، که در آنها حق انتخاب از میان پيمانه های مختلف برای دانش آموزان وجود داشته باشد. بدین ترتیب ميتوان به انعطاف پذیری برنامه افزود.

۳- بهبود بخشیدن به روش های ارزشیابی و گزارش پیشرفت تحصیلی دانش آموزان با تمسک به روشهایی که از نظام مندی بیشتری برخوردار اند. در آموزش و پرورش قابليت مدار (سی بی ای) کوشش بر اين است تا از طريق تبیین هدفهای روشن آنچه باید آموخته (آموختانده) شود با شفافیت مطرح شود. اين عمل زمینه مساعدی برای ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش آموزان فراهم می آورد. ارزشیابی در (سی بی ای) بر آنچه دانش آموز آموخته است، تاکید دارد. نه بر مقایسه او با دانش آموزان دیگر.

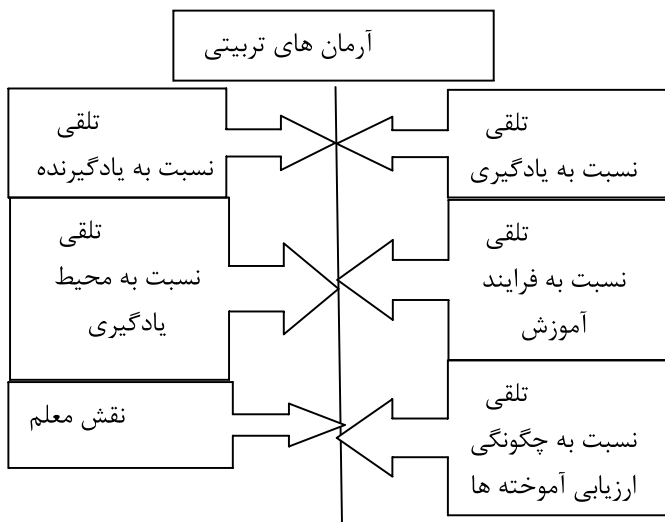
۴- آگاه ساختن مستمر دانش آموزان از پیشرفت شخص خود: برنامه های آموزشی از نوع (سی بی ای) به گونه ای طراحی شده اند که بازخوردی (پيامد) آنی از عملکرد در اختيار دانش آموزان قرار می دهند.

۵- آماده سازی دانش آموزان برای يادگيري در تمام سطوح هدفها به تفکيک شناختی، روانی، حرکتی و عاطفی مطرح شده اند، تا برنامه های آموزشی به تناسب آنها در بخشهای مختلف طراحی گردند.

۶- پاسخگويي بهتر به عموم مردم: اين مسئله يکي از عناصر اساسي در برنامه هاي آموزشي قابليت مدار به حساب مي آيد. با ارزشيابي واضح و روشن از آنچه به دست آمده است، عموم مردم مي توانند به طرز بهتري از عملکرد نهادهاي آموزشي آگاهي يابند.

اين نظريه يادگيري مشخص مي کند، که يادگيري با محرک (خواه دروني و خواه بروني) آغاز شده و تقويت آن منجر به واکنش موجود زنده مي شود. يادگيري از طريق اين فرايند به وقوع مي پيوندد و نظامهاي انگيزشي پيچيده تر شناختي، رواني - حرکتی و عاطفي رشد مي يابند. بنابر اين مي توان گفت هر يادگيري با حساس شدن يادگيرنده نسبت به وجود يک محرک آغاز مي شود.

اين محرکها ممکن است از رهيافتهاي آموزشي به کار گرفته شده به وسيله معلم (يا فعاليت هاي توانايي بخش) نشأت گرفته باشد که بخشي از نظام آموزشي در (سي بي اي) است.

در سطور آتی به تخصص سازمان یافته کتاب نویسی فشرده اشاراتی می شود:

نکات فشرده به ارتباط کتاب نویسی درسی

کتاب نویسی درسی از سه مرحله عبور می نماید:

- ۱- مرحله برنامه ریزی ۲- کتاب نویسی ۳- اعتبار بخشی
- کتاب درسی یک برنامه مکمل آموزشی است. جامعه، رسانه ها، مکتب، خانواده، سازمانها، ارگانها، و نهاد های مختلف در آن نقش دارند تا کتاب درسی جلوه گاهی در بر آوردن اهداف مورد نظر باشد.
- کتاب درسی یک سند ملی است و نقش مهمی در تامین اهداف آموزشی دارد.

- کتاب درسی یکی از ابزارها و مؤلفه های آموزش است که فراگیران را به اهداف از قبل تعیین شده تعلیمی و تربیتی می رساند.
- کتاب درسی شامل بخش های زیر است:
 - ۱- قسمت مقدماتی: شامل پیشگفتار، فهرست، زمانبندی و غیره مسائل تعلیمی و تربیتی.
 - ۲- قسمت میانی: تنظیم واحد یادگیری شامل فصول یا واحدهای یادگیری.
 - ۳- قسمت پایانی: شامل پیوست ها، منابع و مآخذ واژه نامه و...
- سازمان محتوای کتاب درسی: مفاهیم، مهارتها و نگرش ها، تصاویر، جداول، نقشه ها و غیره اند. سازماندهی: مجموعه فعالیت منظم برنامه ریزان (مؤلفان) بمنظور ایجاد وحدت و ارتباط بین اجزاء و عناصر محتوا است.
- سازماندهی عمودی: ایجاد ارتباط بین مفاهیم و دانشها، مهارتها و نگرشها را سازماندهی عمودی گویند. بگونه مثال: مطالب و موضوعات در کتاب درسی طوری چیده شود که درس اول با درس دوم و درس دوم با درس سوم الی اخیر کتاب تسلسل علمی و منطقی داشته باشد و از طرف دیگر، مثلاً: آموخته های قبلی شاگرد در محیط خانواده مبنای صنف اول و صنف اول مبنای صنف دوم و به همین نظام الی صنف دوازدهم و تعلیمات نیمه عالی و دانشگاهی این روند ادامه یابد. بهتر است به این نکته مکث و تعمق شود که: برنامه درسی یک عمل است نه حرف.
- سازماندهی افقی: (موازی) ایجاد ارتباط و انسجام بین مفاهیم، مهارتها و نگرش ها در درس های مختلف در یک صنف در سال تعلیمی. این به آن معناست که مضمون دینی مثلاً با زبان و ریاضیات وسائر مضامین این صنف هم آهنگی و وسعت داشته باشد.
- اصول اساسی سازماندهی محتوا: انسان خود متوالی المحور است و دوره های مختلف زندگی را از بدو پیدایش تا کهولت می پیماید.
- قواعد عمل در سازماندهی محتوا بر اصل توالی (تسلسل) استوار است، مثلاً توالی در سازماندهی عمودی که قبلاً به آن اشاره شد.
- اصل وسعت: مضمون درسی آن دیوارهای آهنین خود را بشکند و وارد درس دیگر شود قلمروهای هر مضمون با هم نزدیک و مرتبط شوند. استقلالیت مضامین را کاسته و یک رشته وارد رشته دیگر به گونه ی موازی گردد.
- رشته مجزا از هم که به نیازهای فرد و جامعه در آن توجه نمی شود باید موازی سازی و چند رشته ای با درنظر گرفتن هدفهای مشترک طراحی شود.

— اصل وحدت: عمل بين درسهای مختلف با یکدیگر و فصل های مختلف و اجزای مختلف در یک واحد درسی وحدت بیاید.

— اصل توازن: در سازماندهی محتوا، هموزن کردن هر درس رعایت گردد اینطور نه شود که یک جای فربه و یک جای لاغر شود بلکه تمام بخشهای محتوا با یکدیگر متوازن باشد.

توازن در وجود خود ما ریشه دارد. برنامه ریز (مؤلف) به این اعتبار بایست انسان شناس باشد. در آتیه موضوعات مرتبط به امر تألیف و تدوین متون درسی و مطالب مرتبط به انتخاب محتوا — محتوا و تناسب آن با رویکرد برنامه درسی، محتوا و اهداف، محتوا و زمان محتوا و سودمندی و قواعد و اصول دیگر بحث خواهیم داشت.

از حوزه های تخصصی و پژوهشی و کار آگاهان نصاب تعلیمی تمنا می شود تا در روش مطالعات و تجارب عملی خود در این خصوص از ابراز نظریات سودمند شان همگان را مستفید سازند.

منابع و ماخذ

۱- نظریه های برنامه درسی (جی. پی. میلر)

ترجمه: محمود مهر (محمدي)

۲- تحقیقات علمی و مطالعات نویسنده

واده

واده د انسانانو د طبيعي اړتياوو د پوره کولو، د يوې سالمې کورنۍ او د متمدنې ټولنې د جوړولو يواځنې لاره ده، د مېړه او ښځې تر منځ ګډ شرعي ژوند ته په پښتو کې واده، په دري کې ورته عروسي او په عربي يا شرعي اصطلاح کې ورته ازدواج يا نکاح وايي. په واده کولو انسان ته جسمي روغتيا او رواني سکون تر لاسه کيږي او په ټولنه کې يې د يوه پاک او حيا لرونکې شخص په توګه ژوند په برخه کيږي.

د الله تعالی د احسانونو او لویو قدرتونو څخه يودا دی چې د انسان د ژوند د پايښت او خوشحالي لپاره يې د ده ملګري يا جوړه پيدا کړې ده، يعنې د نارينه لپاره ښځه او د ښځې لپاره نارينه د هغه جوړه او ملګری دی.

الله پاک د قرآنکریم په لاندې ايت کې په دې اړه داسې ويلي دي: ژباړه: «د الله تعالی له نښانو څخه يوه دا ده چې هغه الله (ج) ستاسو لپاره همدا ستاسو له جنس څخه مېرمنې (جوړې) پيدا کړي دي، د دې لپاره چې تاسو له هغه سره ارام تر لاسه کړئ او ستاسې (د ښځې او څښتن) تر منځ يې مينه او خواخوږي پيدا کړې ده، په رښتينې توګه په دې (پيدايښت) کې د هغه چا لپاره چې فکر کوي پندونه دي.»^۱

انسان د نورو مخلوقاتو په پرتله غوره مخلوق دی، همدا لامل دی چې په فطري توګه کورني ژوند او ټولنيز نظام خوښوي، له اسلام څخه دمخه يا وروسته چې په نړۍ کې هرڅومره انساني ټولنې تېرې شوي دي هغو ټولو د مېړه او مېرمنې د ګډ ژوند (واده) څخه سرچينه اخيستې ده، په نړۍ کې به ډېر لږ

داسې كسان وي چې هغوى ته به د كورني نظام يا د واده كولو اهميت نه وي، نور ټول مذهب او انساني ټولنې د انساني ژوند له پېله واده كولو او د كورني نظام د جوړښت پلويان دي، د ښځو او نارينه و لپاره له واده پرته يوازې ژوند نيمگړي او د ډېرو ستونزو سره مل دى، واده د انسان پرده ده، په قرآنكريم كې راغلي دي چې: (... ښځې ستاسو جامه ده او تاسو د خپلو ښځو جامه ياست ...)². اسلام خپل پلويان واده ته هڅوي:

د اسلام سپېڅلى دين په ټولنه كې ناواده او لنډه غر اشخاص نه خوښوي، ځكه چې د داسې اشخاصو شتون په ټولنه كې د اخلاقي، فرهنگي او رواني ناروغيو لامل گرځي، د دغو ناروغيو د علاج او وقايې لپاره الله تعالي په قرآنكريم كې ټولو انسانانو او په ځانگړي ډول مسلمانانو ته داسې مهرباني كوي: ژباړه: «ستاسو په ټولنه كې چې كوم كسان (ښځې او نارينه) بې ودونو پاتې وي، هغوى ته ودونه وكړئ...»³

د الله تعالي د پورتنې فرمان له مخې اخر زمان پيغمبر محمد—د واده او نكاح په اړه داسې ټينگار او لارښوونه كوي:

ژباړه: د عبدالله بن مسعود څخه روايت دى چې رسول الله—ويلي دي: «اى د ځوانانو ټولني! په تاسو كې چې هر څوك د واده توان او شوق لري، هغه دې واده وكړي، ځكه چې دا كار د ده نظر كنترولوي او د فرج (عورت) ساتنه يې كوي او څوك چې د واده د لگښت توان نه لري هغه دې روژه ونيسي، ځكه روژه د ده د شهوت مخه نيسي...»⁴

د پورتنې حديث شريف څخه په ډاگه معلومېږي چې په يوه اسلامي ټولنه كې دې ځوانان بې واده پاتې نه شي او همدا واده دى چې يو ځوان او يوه ځوانه د نامشروعو اړيكو څخه ژغوري، د دوى د عورتونو ساتنه كوي او يو پاك لمنى او با عفته انسان ترې جوړوي.

زموږ په ټولنه كې زيات كسان سره له دې چې د ځوانۍ مراحل يې هم په تېرېدلو دي يا خو د شخصي بې ځايه غوښتنو او يا د سيمه يزو ناوړو دودونو له كبله د واده د لوى نعمت څخه بې برخې پاتې دي، هغه څوك چې د واده كولو سره مينه او توان يې هم ولري بيا هم واده نه كوي، پيغمبر—د داسې كسانو په اړه داسې ويلې دي:

ژباړه: «... واده زما له ستو څخه دى...، هر څوك چې زما له ستو څخه مخه گرځوي له ما څخه نه دى»⁵

۲- د البقرې سورت. ۱۸۷ آيت

۳- د النور سورت ۳۲ ايت.

۴- متفق عليه، مشکوٰۃ المصابيح، كتاب النكاح ص ۲۶۷

۵- بخارى، باب الترغيب فى نكاح ص ۵۰۶۳

سره له دې چې زموږ د هيواد ټول اوسيدونکي مسلمانان دي او د اسلام په نامه د ځان او اولاد قربانۍ ته هم چمتو دي خو بيا هم يا د نابوډۍ او يا د کور او کلي د لرغونې زمانې د نارواو مسلطو دودونو له امله چې زموږ په ټولنه کې يې رېښې غزولې دي او خلک په دغو جالونو کې بند پاتې دي، په زياتو چارو کې د دې پر ځای چې اسلامي شريعت او يا پوهانو ته رجوع وکړي او د قرآن او حديث په رڼا کې خپلې چارې پرمخ بوځي، خپلو ناروا دودونو او کليوالي ناوړو رواجونو ته لومړيتوب ورکوي، خپل کليوالي دود له شريعت څخه نه قربانوني بلکې شريعت له خپل زاړه او ناروا دود څخه قربانوني، خپلې بنادۍ او ماتمونه په بې ځايه سياليو او ناروا رواجونو لمانځي، د همدغو رواجونو د پوره کولو لپاره پېغلې او ځوانان انتظار باسي او همدغه صبر او انتظار دی چې کله يې ځانته پام شي بيا هغه د چا خبره «اوبه له ورځه تېري شوي وي.» د ځوان او ځوانې د ژوند د پسرلي ښکلاگانې د خزان سيليو وهلي وي، بيا پکې هغه خوند او رنگ پاتې نه وي، د ژوند کاروان ډېر مخکې تللی وي، اوس به د دغې خزان وهلي بڼې د ونو پر زېږو څانگو زړې کاغذې او زاړه کارغان خپلې ځالې جوړوي، داځکه چې ځوان او ځوانې يا خو د خپلې ساده گۍ او د بې ځايه اميدونو له کبله د خپل واده پر وړاندې د بنديز ديوالونه جوړ کړي وو او يا مور او پلار يې د خپلې خوښې، سره سم د زوی او د لور د ودونو په مخکې خنډ شوي وو.

د هر مذهب او د هرې ټولنې وگړي د واده بيلابيلې لارې او دودونه لري، خو د اسلام سپيڅلي دين چې د واده کومې لارې چارې ښودلې دي، هغه په راتلونکي کې د مسلمانانو لپاره د يو سوکاله او خوشحاله ژوند ضمانت کوي، په اسلام کې د واده موخه يواځې د جنسي غريزي پوره کول نه، بلکې د دې ترڅنگ لويه موخه د يوې مسلمانې او نيکمرغه کورنۍ جوړول دي، نو ځکه خو يې ځوانانو ته د واده پر کولو ټينگار کړی دی، لکه چې په پورته کرښو کې ورته اشاره وشوه او د دې ترڅنگ يې ځوان او پېغلې ته د خپل پلار، مور او مشرانو د مشورې سره سم د خپلې خوښۍ او انتخاب د شرعي آزادۍ حق ورکړی دی، ترڅو چې په راتلونکي کې دواړه (مېړه او ميرمن) په خپلو کې په بشپړه خوښۍ او خوشحالي ژوند تېر کړي، اوس په لاندنيو کرښو کې لومړی د واده د ځنډولو لاملونه، پرواده ټينگار ځوان ته د ژوند د شرعي ملگري د ټاکلو واک، پېغلې ته د ژوند د شرعي ملگري د ټاکلو واک، او د هغې سره سلا مشوره د نبوي احاديثو په رڼا کې تشرېح کوو او بيا به مخکې ځو.

لومړی: په اسلام کې د ځوانانو لپاره پر واده ټينگار او د ځنډولو زياتونه، په دې اړه په پورته کرښو کې يو څه رڼا وچول شوه او د الله تعالی امر دی چې تاسو په خپله ټولنه کې ځوانان او پېغلې بې واده مه پرېږدئ او هغوی ته ودونه وکړئ.

زموږ په ټولنه کې زيات ځوانان او پېغلې چې عمر ونه يې له شلو څخه نيولې تر دېرشو او يا له دې هم پورته رسېدلې دي خو بيا هم بې واده پاتې دي، د دې ځينې لاملونه په لاندې ډول دي:

۱- د مېړونو او يا د ولورونو بې کچه زياتوالي.

۲- د وليمې په ډوډۍ کې په کورونو او يا په قيمتي هوټلونو کې له توان څخه پورته لگښتونه.

۳- د خسر له خوا پر زوم باندې ملا ماتوونکي شرطونه بارول.

۴- د کوچدې د لومړۍ ورځې څخه د واده تر مهاله په بيلايلو ورځو کې په بيلايلو نومونو جوړې، گانې او د کور بې ضرورته سامانونه رانيول، په بيلايلو وختونو کې ميلمستيا گانې، مېلې او په هغو کې په سيالي سره بې ځايه لگښتونه او داسې نور نا روا بدعتونه دي چې د پېغلې او ځلمي د واده پر وړاندې خنډونه واقع شوي دي.

۵- د پلار له لورې د لور زياتو پيسو ته ساتل.

۶- ځينې وختونه په نجلی پسې مرکې راځي خو د نجلی پلار بيلايلې بهانې او پلمې رامخې ته کوي او په دې ترتيب په پېغله باندې وخت تېرشي، وروسته د دې ټولو همزولو ځوانانو ښځې او ودونه کړي وي چې په پای کې همدغه وتلې پېغله يا خو يو کونډ شخص او يا يو بل زاړه سړي ته اړشي او يا همداسې د پلار په کور کې يې سر سپين او بې مېړه پاتې شي.

برعکس کله کله د يوه ځوان هلک برخليک دې ته د ورته پايلې سره مخ شي. د دې ستونزې سره اوس مهال زياتره هغه پېغلې او ځوانان مخ دي چې لوړې زده کړې لري، ودونه يې نه دي کړي، نو اوس حيران او پريشان يوازې ژوند تېروي. ځکه خو د اسلام محبوب پيغمبر محمد- دې ډول خلکو ته چې د واده په وړاندې بې ځايه پلمې جوړوي داسې ويلي دي:

ژباړه: «د ابو هريره ؓ څخه روايت دی چې، رسول الله- ويلي دي: کله چې تاسو ته د واده خطبه (مرکه) راشي او د دغې شخص (نر وي که ښځه) ديانت او اخلاق ستاسو خوښ شي (يعنې په دين او اخلاقو کې يې عيب نه وي) نو له هغه سره واده وکړئ او که دا کار و نه کړئ نو په ځمکه کې به فتنه او پراخه فساد را منځته شي.»^۶

د جناب رسول- خبره له حکمتونو څخه خالي نه ده، د پورتنۍ حديث شريف متن او محتوا ته که پام وکړو او بيا د خپلې ټولنې اوسني حالت ته وگورو، کټ مټ به مو هغه څه تر سترگو شي چې په حديث کې راغلي دي، د مقالې د زولۍ او دوخت د تنگوالي له کبله دلته قضاوت گرانو لوستونکو ته پرېږدم، اوس خپلې دويمې خبرې ته راځم چې شريعت هر ځوان ته د خپل واده د انتخاب او د نجلی د خوښولو څومره واک ورکړی دی.

دوېم: د نجلی په خوښولو کې د هلک واک:

زموږ د هيواد په زياترو سيمو کې له ډېر پخوا څخه دا دود دی چې د هلک لپاره نجلی د هغه پلار، مور او يا نور مشران خوښوي، د مشرانو چې له هر چا سره د خولې خدا يا د دوستۍ اړيکې جوړې شي د هغه او يا د نورو خپلوانو، لکه: تره، ماما، او يا د داسې نورو خور يا لور د زوی لپاره غواړي خو

هلک دا نشي ویلی چې زه دا نجلۍ کوم او یا یې نه کوم او که کوم هلک د دوی د نظر مخالفت وکړي د مشرانو دیغور او خندا سره مخ کیږي.

برعکس ځینې وختونه ډېر ځوانان هم د خپلو مشرانو سره له مشورې کولو پرته د واده اقدام کوي چې په دواړو صورتونو کې لیدل شوي دي چې ډېر وختونه یې ښې پایلې ندي لرلې، څرنگه چې د واده مسأله یوه عادي او ساده مسأله نده، د واده یا د نکاح مسأله که د خاوند او میرمنې تر منځ د کورنۍ جوړول او د ژوند برخلیک ټاکي خو د دوی خوښۍ او بدۍ یوازې په دې دواړو پورې محدودې نه پاتې کیږي، بلکې دلته په ترڅ کې خبره دوو کورنیو او آن دوو قومونو ته رسیږي، که ښې پایلې ولري خو ډېره ښه ده او الله (ج) دې نه کړی که بدې پایلې ولري نو د دې اور لمبې بیا یوازې په څښتن او ناوې پورې نه بلکې کورنۍ او قومونه په ځان کې را نغاړي، د واده او نکاح په خوښولو کې باید دواړه خواوې د ډېر دقت څخه کار واخلي، یو د بل خوی، عقیده، زغم، دودیز او فرهنګي ارزښتونه ټول باید په نظر کې ونیول شي چې په راتلونکو وختونو کې خوښۍ پرماتمونو بدلې نه شي، ځکه الله (ج) هم په دې اړه د مشورې حکم کړی دی، مشوره همدغه ده چې هره خوا پخپلو کې کښېني او خپل نظرونه څرګند کړي، لکه چې الله تعالی یې په اړه داسې فرمایلي دي: ژباړه: «... او کار د دوی پخپلو منځو کې په مشوره سره وي.»^۷

د مومنانو هر کار چې په مشوره سره تر سره شي د هغې کار پایله ښه راځي، په ځانګړي ډول د هلک یا د هلک د کورنۍ د غړو له خوا د پېغلې لیدل او د هغې اخلاق، عادات، بدني جوړښت او داسې نور ډېر مهم دي، او رسول الله— په دې اړه داسې فرمایلي دي:

ژباړه: «د جابر^۸ څخه روایت دی چې رسول الله— ویلي دي: کله چې په تاسو کې یو څوک وغواړي چې ښځه وکړي، که وکولی شي چې ورته وګوري تر څو د نکاح لامل یې شي نو دا کار دې وکړي.»^۸

دا او دې ته ورته ډېر احادیث شته چې یو زلمي ته اجازه څه، بلکې امر کوي چې خپلې مخطوبې ته وګوري او له پوره غور څخه کار واخلي هسې نه چې په راتلونکي کې پښیمانه او د ستونزو لامل یې نه شي، په دې اړه هم حضرت رسول اکرم— فرمایلي دي: ژباړه: «ځانونه د ډېران (کثافتاتو) له شنې ګیا څخه وساتئ!

اصحابانو^۹ ورڅخه پوښتنه وکړه: ای د الله (ج) رسوله! د ډېران شنه ګیا څه ته وايي؟ رسول الله— ورته وفرمایلي:

هغه ښکلې ښځه ده چې په بده کورنۍ کې را لویه شي.»^۹

د پورتنۍ حديث شريف له مخې ويلای شو چې د نکاح په انتخاب کې يوازې د پېغلې ظاهري ښکلا او حسن په پام کې و نه نيول شي بلکې کورنۍ تربيه او پالنه او د کورنۍ ژوند مطالعه کول ډېر ضروري دي، ځکه ډېرې کورنۍ ليدل شوي دي چې خپلو لورگانو ته د مېړه په کور کې د غوره اخلاقو او ښه چلند پر ځای بد چلندونه ښايي، د دې پر ځای چې د مېړه د کورنۍ د مشرانو او کشرانو پر وړاندې ورته د درناوۍ شفقت او د اتفاق لارښوونې وکړي بلکې له بده مرغه داسې حرکتونه او چارې ورته په غوږونو کې پېچکاري کوي چې په پايله کې يې د يوې درندې، باعفته او سوکاله کورنۍ ژوند د نارامۍ، پريشانۍ او د رسوايي ښکار شي، ورور د ورور، زوی د پلار مور، پلار د زوی او داسې نور د بيلتون او د ښمنۍ په تفر کښنوي، د دې پر ځای چې په خپلو کې خپلولی او دوستۍ وپالي برعکس شريفې کورنۍ په بې ځايه جگړو او شخړو کې ښکېل شي.

دریم: د مېړه په انتخاب کې د نجلی واک:

زمور په هيواد کې نجلی نه مخکې دا توان درلوده چې د مېړه د انتخاب په اړه خپل نظر څرگند کړي او نه يې اوس لري، سره له دې چې ډېر خلک د بشر د حقونو او د ښځو د حقونو جغې وهي خو په عملي ډگر کې خپلې خوښې او لورگانې نه پوښتي چې د مېړه په اړه يې نظر څنگه دی؟ د پېغلې پلار ته چې هر څوک ډېرې پيسې ورکوي زياتره پلرونه بيا د خپلې خور او لور راتلونکې ژوند په پام کې نه نيسي، خو يو ليوڼي، سپين ږيري، چرسي او يا يو بل نا امله شخص ته يې په زور سره واده کوي، ډېر ځله داسې هم شوي دي چې د يوې نجلی يو هلک خوښ وي او وارثان يې د دې د خوښې په خلاف بل کس ته ورکړي، په دې ترڅ کې تاسو پخپله فکر وکړئ چې په دې کور کې يا د دې مېړه سره به د دې نجلی ژوند څرنگه تېر شي آيا دلته به د محبت فضا شتون ولري او که د ښمنۍ؟ ځينې وختونه داسې هم شوي دي چې نجلی د خپلې خوښې د هلک پر ځای بل هلک يا شخص ته ورکوي چې دا کار يا د انتحار لامل گرځي او يا نجلی چې د کوم هلک سره اړيکه لري د هغه سره تېښتې ته اړ کېږي، چې دا کار هم د پښتنو په کلتور کې يو ډېر بد نوم لري، پښتانه داسې نجلی ته چې له نکاح پرته وتېښتې متيزه وايي او هلک ته متيزک وايي او هر چيرته چې دوی دواړه ونيل شي په مرگ يې تمامېږي او يا يې ټول ژوند د ستونزو او شرم سره مل وي او همدا رنگه د کورنيو او قومونو ترمنځ د لويو دښمنيو او شخړو لامل گرځي، خو زه وایم چې د دې اصلي مسئولان هغه کسان دي چې پېغله او هلک له خوښۍ او مشورې پرته په نا مناسب ځای کې ورکوي او د هغوی د خوښې او مشورې پر اساس يې نه ورکوي، لکه څنگه چې يو نارينه دا خوښوي چې ښکېلې، حياداره او سالمه ميرمن ولري، همداسې هيله او ارزو د مسلمانې پېغلې سره هم موجوده وي، ډېر

خلک وايې چې يوه نجلۍ څرنگه د ميره په اړه خپل نظر وړاندې کړی دا خو شرم دی، خو د اسلام د ستر پيغمبر څخه بل هيڅ انسان غيروي نشته هغه فرمايي چې: ژباړه: «کونډه ښځه په نکاح نه ورکول کيږي ترڅو هغه د خپل ځان په اړه حکم و نه کړي (يعنې د ځان په اړه خپل واک لري) او پېغله په نکاح نه شي ورکول کېدلی ترڅو له هغې څخه اذن (اجازه) وغوښتل شي، اصحابانو ورته ووييل: ای د الله رسوله! اذن يې څرنگه دی؟ ده ورته ووييل: دا چې سکوت وکړي او غلې شي.» متفق عليه «سکوت يې ځکه د رضا په معنا دی چې پېغله زياتره حياً کوي او ښکاره موافقه نه کوي.»^{۱۰}

په پورتني حديث کې د کونډې ښځې يادونه هم شوېده چې هغه زموږ د بحث موضوع نده په راتلونکو مقالو کې به انشاءالله چې د ښځې دمهر، ميراث او د کونډې د حقونو او برخليکونو په اړه معلومات وړاندې شي. خو اوس دلته د پاسني حديث په رڼا کې خبره پای ته رسوو.

که چيرته ولي له نجلۍ څخه اجازه وانه خپستله او عقد يې وکړ نو که نجلۍ ورته اجازه ورکړه نکاح يې صحيح ده او که انکار يې وکړ نکاح يې مردوده ده، همدارنگه که نجلۍ هم د ولي له اجازې پرته د کوم کس سره په پټه نکاح وکړي دا نکاح هم غلطه ده، ځکه چې په نکاح کې د ولي اجازه شرط ده، لکه په لاندې حديث کې: ژباړه: «د ابي موسی اشعري څخه روايت دی چې نبی کریم - ويلي دي: د ولي له موجوديت او رضا څخه پرته نکاح نه صحيح کيږي.»^{۱۱}

د واده په اړه د زياتو معلوماتو لپاره د رسول الله - نور احاديث هم شته هيله ده گران لوستونکي د حديثو کتابونو ته مراجعه وکړي او دلته د موضوع د اهميت لپاره يو يو حديث وړاندې شو، څرنگه چې واده د ټولنيز ژوند يو ډېر مهم بنسټ دی له ځان سره ښې او بدې پايلې لري، د ښاغليو والدينو، ځوانانو او ځويندو څخه هيله ده چې د واده په مراسمو او د خپلويو په ټاکنه کې د قرآن کریم، د نبوي حديثونو او يا د ديني عالمانو د لارښوونو څخه گټه واخلو او دغه دوه اصله (قرآن او احاديث) په هره چاره کې د ژوند مشعل وگرځوو چې نړۍ او اخرت مو نیکمرغه وي. د خوشحاله او نیکمرغه ژوند په هيله.

۱۰- مشکوٰۃ المصابيح، باب الولی فی النکاح و استئذان المرأة ص ۲۷۰

۱۱- مشکوٰۃ المصابيح، رواه احمد والترمذی و الودود و ابن ماجه و الدارمي ص ۲۷۰

حمورابی واولین قانون مدون بشری

حمورابی کیست؟

حمورابی ششمین شاه سلسله اول بابل بزرگ است که مدت چهل و دو سال از سال ۱۷۹۲ تا ۱۷۵۰ پیش از میلاد امپراتور این کشور بود. سلسله اول بابل را سومو ابوم جد بزرگ حمورابی تأسیس کرد و این سلسله ۳۰۰ سال بر بابل حاکم بود. حمورابی پس از کناره گیری پدر خود، امپراتور شد و در طی این مدت بابل را تا بین النهرین گسترش داد و بسیاری از همسایه ها را شکست داد.

بابل، یکی از مراکز بزرگ تمدنی در بین النهرین است که بعد از سومر نقش گسترده ای در خلق مراکز باستانی دارد و این منطقه در دوره حمورابی توانست مرکزیت خود را در منطقه تثبیت کند. امپراتورهای پیش از حمورابی، به تحکیم قدرت خود در بین النهرین می پرداختند و در زمان سطلنت خود، شهرهای بوریسیپا، سیپر و کیش را فتح کردند. بنابراین حمورابی پس از به دست آوردن تاج و تخت، خود را امپراتوری کوچک در برابر امپراتوران قبلی بابل می دانست که گرفتار رقابت های منطقه ای بودند.

دهه های اولیه سلطنت حمورابی صلح آمیز بود و او با استفاده از قدرت خود توانست موقعیت داخلی را تقویت کند. او معابد را سازمان داد و دیوارهای شهر را مستحکم کرد.

رقابت بين ايلام و مناطق بين النهرين سبب شد تا حمورابي بتواند به کمک ايلام پادشاهی لارسا را به قلمرو خود ضميمه کند. پس از شکست لارسا، حمورابي به يکی از قدرت‌های بزرگ تبديل شد و کنترل تمامی مناطق جنوبی بين النهرين را در سال ۱۷۶۳ پيش از ميلاد به دست گرفت. حمورابي سپس به فکر تصرف شمال بين النهرين افتاد و انشان را از چنگ ايلام درآورد. و در ادامه ارتش بابل موفق شد، مناطق شمالی بين النهرين از جمله ماری را تصرف کند.

قانون حمورابي

حمورابي يک جنگجوی بزرگ بود که توانست سيطره خود را بر بين النهرين گسترش بدهد اما امروز کسی او را به نام يک جنگجو يا به خاطر جنگ‌هايش نمی‌شناسد. بلکه حمورابي با قانونی شناخته می‌شود که امروز از او به يادگار مانده است و معروف‌ترين بازمانده او، قانون حمورابي است که بر روی يک سنگ نوشته شده و در تاريخ ثبت شده است. اين قانون بر روی يک سنگ ايستاده ۲۰۴ متری حک شده و در سال ۱۹۰۱ م. در ايلام پيدا شده است.

قانون حمورابي، يکی از اولين قانون‌های نوشته شده در جهان است. قانون حمورابي بر روی يک ستون سنگی حک شده و در يک مکان عمومی قرار داده شده بود تا همه بتوانند آن را ببينند. تصور می‌شود که اين قانون توسط چند فرد باسواد نوشته شده باشد. ستون سنگی بعدی کشف شده مربوط به ايلام است که در پایتخت آن شوش گذاشته شده بود و در سال ۱۹۰۱ کشف گرديد و هم اکنون در موزيم لوور پاریس نگهداری می‌شود. قانون حمورابي شامل ۲۸۲ ماده می‌شود و توسط چند نفر در ۱۲ روز نوشته شده است.

قانون حمورابي بر روی سنگ نوشته‌ای به طول دو و نیم، و عرض يک و نیم متر حک شده است که بر فراز آن تصوير مردی است که در حال خضوع، لوحی را از شمس، خداوند آفتاب و عدالت، دریافت می‌کند. اين سنگ‌نوشته که قدیمی‌ترین و کامل‌ترین قوانین بشری بر آن نقش بسته است، به حدود ۴۰۰۰ سال پيش تعلق دارد. تشابه زیادی بين اين روايت و روايت عبرانيان باستان زمان حضرت موسی وجود دارد. البته تفاوت‌های بارزی هم بين اين دو روايت وجود دارد.

پايه قوانین حمورابي، تنها متکی بر مذهب و خواست پادشاه و اميال خواسته‌های نفسانی اين و آن نیست، بلکه بر مبنای رعايت عرف، عادت، سنن جاری و رعايت منافع اجتماع تدوين و مقرر شده است. ويل دورانت، مورخ نامی، درباره اين قانون آورده است:

«روح اين قانون بزرگ مدت پانزده قرن با همه تغييراتی که در کشور پيش آمد نافذ بود، فقط در پاره‌ای از اوضاع و احوال تغييرات جزئی در آن داده شد.»

بخش‌های مختلف قانون حمورابی:

متن قانون نامه، شامل یک مقدمه و یک مؤخره، به صورتی ادبی و مُسَجَّع است. در بین مقدمه و مؤخره، مجموعه قوانین قرار دارد که در ۴۹ ستون عمودی به خط میخی، نگاشته شده است. اصول محاکمات، دزدی و مجازات دزدان، وظایف کارکنان دولت، امور مربوط به زراعت، قوانین تجارت، قراردادهای مسایل خانواده، بحث مجازات و قصاص مجرمان، حقوق حرفه ای طبیبان، معماران، کشاورزان و دهقانان، امور مربوط به اجاره، دستورالعمل برده داری و ... از جمله موضوعاتی است که در این قانون مورد توجه قرار گرفته است.

مطابق این قوانین، شاه و خانواده او مربوط به خدایان بوده و قوانین نمی‌تواند آن‌ها را شامل شود. به همین دلیل در متن قانون حمورابی و در ابتدای آن مواردی آمده است که نشان می‌دهد زندگی مردم مدیون پادشاه است. اوست که به مردم زندگی، آرامش و آسایش بخشیده است. در ادامه قوانین مربوط به مردم می‌شود. در این قانون مردم به سه دسته تقسیم می‌شدند:

اولیوم: نجیب‌زاده یا انسان همیشه آزاد که با دیگران در برخی از امور تفاوت دارد.

مشکنوم: افراد عادی یا آزاده‌شده که تفاوت‌هایی با نجیب‌زاده‌ها دارد.

وردوم: برده که وضعیت این نوع افراد مشخص است.

و طبقات اجتماعی به چهار گروه تقسیم می‌شدند:

روحانیون: روحانیت به عنوان یک طبقه ممتاز در کنار پادشاه دارای منزلت و جایگاه ویژه‌اند. روحانیت در تاریخ بشریت با سیاست ارتباط ویژه دارد و جداسازی سیاست و دیانت در تاریخ محال است.

مستخدمین دولت: مستخدمین دولت ارتباط زیادی با قدرت داشته و می‌توانند در قوانین و نحوه اجرای آن نقش داشته باشند.

مستخدمین ارتش: افراد ارتشی در قوانین از طبقات ممتاز جامعه به حساب می‌آیند.

کسبه و تجار: تاجران حتی اگر وابسته به طبقات ممتاز نباشند به دلیل نقش اقتصادی خود مورد توجه دولت قرار دارند.

مالکیت خصوصی اموال منقول و غیرمنقول امری بود که قانون‌نامه حمورابی آن را به رسمیت می‌شناخت. از اسناد و مدارکی که به دست آمده فهمیده می‌شود که کاهنان به عنوان سر دفتر کار می‌کردند، منشی‌های مزدوری وجود داشتند که برای هرکس می‌خواست از شعر و غزل گرفته تا وصیت‌نامه همه‌چیز را می‌نوشتند.

در قانون بابل نشانه‌هایی از اثبات وجود حق ضروری در برابر حکومت و این‌که افراد بتوانند علیه دولت اقامه کنند دیده نمی‌شود.

مجازات مرگ که صورت‌های مختلفی دارد همانند قوانین سامی در حمورابی نیز به‌شدت رواج دارد و در مواد مختلف انواع گوناگون آن دیده می‌شود.

زنان در قانون حمورابی:

احکام مربوط به زنان بخش مهمی از قانون حمورابی را به خود اختصاص داده و بندهای ۱۲۷ تا ۱۸۴ مربوط به مسایل ازدواج، طلاق، جدایی، خیانت، امور مربوط به فرزندان، جهیزیه، مهریه، ازدواج مجدد، مالکیت و ... مربوط می‌شود که در بندهای مختلف احکام این موارد با توجه به طبقه و شغل افراد صادر شده است.

در این قانون زن یک موجود وابسته است که قبل از ازدواج تحت سیطره پدر قرار دارد و بعد از آن یا تحت سیطره همسر قرار می‌گیرد یا سیطره معبد و خدایان که بخشی از احکام در این ارتباط است. زنان معبد به دو دسته تقسیم می‌شوند که در مواردی حق ازدواج ندارند و باید تارک‌الدنیا باشند و در مواردی فقط نمی‌توانند فرزند داشته باشند.

بررسی ساده و کلی قانون حمورابی آن را با توجه زمان خود به عنوان یک قانون پیشرفته نشان می‌دهد اما زن در این قانون موجود ضعیفی است که تحت تسلط قدرت‌های موجود قرار دارد. این قدرت‌ها از طرفی خدایان، معابد و روحانیان است، از سویی پادشاه، از طرفی پدر خانواده و از سویی دیگر شوهر که زن تا آخر عمر به او وابسته است و نمی‌تواند از او جدا شود.

ازدواج

براساس قانون حمورابی حق اجازه ازدواج دختر، با پدرش است و این در میان سامی‌ها سابقه طولانی دارد: اگر کسی به خانه‌ی پدر زن هدیه آورده است، سپس پدر دختر بگوید: «دخترم را به تو نمی‌دهم» وی دو برابر هرآنچه را که برای او آورده شده مسترد خواهد کرد.

براساس قانون حمورابی ازدواج فقط با قرارداد منعقد می‌شود و اگر قرارداد نباشد، ازدواج مفهومی ندارد. بند ۱۲۸ در این مورد تصریح دارد که بدون قرارداد، زن زوجه محسوب نمی‌شود.

به نظر می‌رسد که تا حدودی ازدواج پسر هم تحت سیطره پدر قرار دارد.

در ازدواج مشخص نیست که دختر حق انتخاب دارد یا خیر؟ بندهای مختلف این قانون برای بیان این مساله صراحت ندارد اما از محتوای کلی بندهای مختلف چون ۱۵۵ و ۱۵۶ می‌توان به این نتیجه رسید که دختر بدون اجازه پدر حق ازدواج و انتخاب همسر نداشته است، اما شاید بتوان گفت که زنان در انتخاب همسر خود (ازدواج مجدد) نقش داشته و می‌توانسته‌اند در این مورد اقدام کنند.

مهریه در ازدواج از جمله خصوصیات مشترک قوانین سامی است که در بند قانون حمورابی می‌درخشد و بدون شک ازدواج بدون مهریه معنی ندارد و رسمیت هم نمی‌یابد.

ارث

مطابق قانون حمورابی میراث مرد به فرزندان پسرش می‌رسید. دختران از ثروت پدر فقط حق جهیزه دارند و همسر وی در صورت قصد ازدواج مجدد در آن حقی نخواهد داشت. اگر پدری برای دخترش که ندیتوی (زنان معابد) ساکن دیر است جهیزه ندهد بعد از مرگ او از اموال خانه پدر سهمی به مانند یک پسر خواهد داشت. اما اگر پدر دخترش را به خدا تقدیم کرده باشد سهم او یک‌سوم اما اگر دختر از طبقه عادی باشد و پدرش او را به شوهر ن داده باشد، برادرانش بنابر ارزش خانه پدری جهیزه به او داده و شوهرش می‌دهند.

مالکیت

هرکس در این سرزمین می‌توانست مالکیت اموال خود را به همسر یا دخترش واگذار کند. زن حق داشت دارایی خود را شخصاً اداره کند و می‌توانست هرگونه تصرفی را در اموال خود به عمل بیاورد، مثلاً می‌توانست اجاره بدهد یا به دیگری ببخشد. اگر زنی که در خانه مردی زندگی کرده با مرد توافق کرده باشد که هیچ بستانکاری نتواند او را بگیرد، اگر مرد پیش از ازدواج قرضی داشته، پس از اینکه زن به خانه وارد شد بستانکار نمی‌تواند او را بگیرد. همچنین اگر زن قرضی داشته باشد، بستانکار نمی‌تواند شوهر او را دستگیر کند. اگر بعد از ورود زن به خانه مرد، دینی به عهده ایشان قرار گیرد، هردو (مرد و زن) در برابر صاحب دین مسئول خواهند بود. اگر مردی به هنگام اهدای یک مزرعه، باغ میوه، خانه یا اجناسی به همسر خود، با او پیمان نامه مهر شده منعقد کرد، فرزندان زن نباید بعد از مرگ شوهر، بر علیه او ادعا کنند، اما زن نمی‌تواند آن‌ها را فروخته و به دیگری واگذارد و بعد از فوت زن اموال به فرزندان منتقل می‌شود.

خیانت

خیانت بحث مهمی است که در قوانین سامی مجازات شدیدی دارد و این خیانت همیشه مردانه بوده است. قوانین بشری از گذشته تا به امروز نسبت به رفتار زنان حساس بوده اما به مردان و روابط آن‌ها توجه نکرده است. شاید تک همسری برای مردان یک نوع محدودیت باشد اما این نمی‌تواند روابط غیر قانونی آن‌ها را محدود کند.

اگر زنی با مرد دیگری رابطه داشته باشد، باید هردو با طناب بسته شوند و به آب انداخته شوند. ولی شوهر می‌تواند زن خود را ببخشد و شاه بردگان خود را. اگر همسر مردی به خاطر مرد دیگر باعث قتل شوهرش شد، آن‌ها آن زن را به میخ می‌کشند.

اگر کسی به اسارت گرفته شود و در خانه او خورد و خوراک باشد همسر او به خانه مرد دیگری وارد نخواهد شد. اگر آن زن ... به خانه مرد دیگری وارد شود ... او را به آب خواهند انداخت.

شوهرداری

شوهرداری وظیفه مهم زنانه است و او باید این وظیفه را به درستی انجام بدهد. قوانین بشری و قوانین دینی به وسایل مختلف به جنبه‌های مهم همسری توجه کرده و خانه را عبادت گاه یا معبد زنان دانسته اند. در قانون حمورابی هم شوهرداری وظیفه مقدسی است و بیزاری از شوهر گناه بزرگ: اگر زنی از شوهرش بیزار است و به او بگوید: «تو مرا نخواهی گرفت» پرونده او در انجمن شهر مورد بررسی قرار خواهد گرفت، اگر وی پرهیزگار است و گناهی ندارد بلکه شوهرش خانه را ترک می‌کند و ... آن زن جهیزیه خود را خواهد گرفت و به خانه پدرش خواهد رفت. اگر زن پرهیزگار نیست، از خانه بیرون می‌رود، خانه اش را خراب می‌کند و شوهرش را خوار و خفیف می‌سازد، ایشان آن زن را به آب خواهند انداخت.

اگر مردی در جنگ اسیر شود و در خانه او وسیله معاش هست ولی زن او خانه را ترک کند و به خانه دیگری برود، آن زن باید به آب انداخته شود. ولی اگر در خانه معاش نیست و زن به خانه دیگری برود، بر زن گناهی نیست:

اگر کسی به اسارت گرفته شود و در خانه او خورد و خوراک باشد همسر او به خانه مرد دیگری وارد نخواهد شد. اگر آن زن ... به خانه مرد دیگری وارد شود ... او را به آب خواهند انداخت.

اگر کسی به اسارت گرفته شود و در خانه او خورد و خوراک نباشد همسر او می‌تواند به خانه مرد دیگری وارد شود، آن زن تقصیری ندارد.

اگر کسی به اسارت گرفته شود ... همسر وی به خانه مرد دیگری وارد شود و فرزندان به دنیا آورد، سپس شوهر وی باز گردد، آن زن به نزد شوهر خود باز می‌گردد. فرزندان به دنبال پدر خود خواهند رفت.

تک همسری

مردم بابل حق نداشتند بیش از یک زن اختیار کنند، اما اگر زن نازا بود، داشتن یک زن (غیر عقدی) مجاز می‌شد، در آن قانون فقط ازدواج قانونی معتبر بود:

اگر کسی با یک ندیتو (از زنان معابد) ازدواج می‌کرد و او کنیزی به شوهرش داد که پسرانی داشته باشد، مرد حق ازدواج ندارد.

اگر کسی با یک ندیتو ازدواج کرد اما وی برای شوهرش پسرانی فراهم نکند، آن مرد می‌تواند ازدواج کند.

طلاق

اگر زنی از شوهرش بیزار است و به او بگوید: «تو مرا نخواهی گرفت» دوسیه او در انجمن شهر مورد بررسی قرار خواهد گرفت، اگر وی پرهیزگار است و گناهی ندارد بلکه شوهرش خانه را ترک می‌کند و ... آن زن جهیزیه خود را خواهد گرفت و به خانه پدرش خواهد رفت. اگر زن پرهیزگار نیست، از خانه بیرون می‌رود، خانه‌اش را خراب می‌کند و شوهرش را خوار و خفیف می‌سازد، ایشان آن زن را به آب خواهند انداخت.

اگر مردی بخواهد از زنی که برای او فرزند آورده است، جدا شود باید علاوه بر جهیزیه او حاصلات مالی زمین، باغ و منقولات را به او بپردازد. زمانی که او بچه‌هایش را بزرگ کرد، بخشی از آن به فرزندان تعلق می‌گیرد، معادل آنچه به یک پسر تعلق می‌گیرد، با او می‌رسد. و او می‌تواند با مرد مورد علاقه اش ازدواج کند.

اگر مردی بخواهد از زنی که از او دارای فرزندی نشده جدا شود باید معادل پول خرید او و همچنین جهیزیه‌ای که از خانه پدرش به همراه آورده را به زن بپردازد و از او جدا شود. اگر برای خرید او قیمتی نپرداخته باید معادل یک مینا طلا به عنوان هدیه بپردازد.

اگر زن، مردی که در خانه او زندگی می‌کند بخواهد که از او جدا شود، یا در قرض فرو رود، یا تلاش کند خانه را ویران کند یا شوهرش را نادیده بگیرد یا از نظر قضایی محکوم باشد، اگر شوهر بخواهد او را آزاد کند لازم نیست که به او مبلغی بپردازد ولی اگر شوهر او را آزاد نکند می‌تواند زن دیگری بگیرد، زن اول باید در خانه شوهر به صورت خدمتکار باقی بماند.

ازدواج مجدد

پس از مرگ شوهر زن اجازه داشت که شوهر دیگری اختیار کند و اگر فرزند، با شوهر کردن مادر مخالفت می‌کردند، محکمه دخالت کرده و حق قانونی زن را به او اعطاء می‌کرد. اگر یک زن بیوه که فرزندان او صغیر هستند تصمیم بگیرد به خانه مرد دیگری وارد شود بدون اجازه قضات وارد نخواهد شد.

اگر زنی با مردی ازدواج کند و به او یک خدمتکار بدهد و برای او فرزند بیاورد، و آن مرد بخواهد زن دومی بگیرد، نمی‌تواند.

اگر مردی زنی بگیرد و از او بچه‌دار نشود و بخواهد زن دومی بگیرد و او را به خانه بیاورد، زن دوم هرگز نباید به جایگاه زن نخست (مرتبه) باشد.

اگر زن مردی بیمار شود و مرد بخواهد زن دیگری اختیار کند، نباید زن نخست را از خانه اخراج کند بلکه باید در خانه‌ای که ساخته نگه دارد و او را تا زمانی که زنده است حمایت کند.

اگر این زن نخواهد در خانه مرد بماند، مرد باید جهیزیه او را بپردازد و او را به خانه پدرش بفرستد.

اگر یک زن که شوهرش فوت کرده و از او اولاد صغیر داشته باشد بخواد ازدواج کند، بدون اجازة محکمه نمی تواند.

تجاوز

اگر شخصی برای پسر خود همسری انتخاب کرد اما خود نیز با آن زن هم آغوش شد، باید آن شخص را بسته و در آب بیندازند.

اما اگر پسرش با او نزدیکی نکرده بود، جریمه ای پرداخت کرده و جهازش را به او خواهد داد و شوهری به انتخاب وی (زن) با او ازدواج خواهد کرد.

اگر کسی با مادر یا پدر خود زنا انجام دهد، هردو فرد سوزانده می شوند.

اگر کسی همسر باکره کس دیگری را که هنوز در خانه پدرش اقامت دارد، ازالہ بکارت کند، و در حال همبستری با زن دستگیر شود آن مرد کشته می شود و آن زن آزاد خواهد شد.

اگر کسی با دخترش نزدیکی کرده است، آن ها آن مرد را از شهر تبعید خواهند کرد.

اتهام

قانون حمورابی آنقدر که به خیانت حساس است به «نسبت دادن اتهام» حساسیت ندارد، زیرا اتهام در بیشتر موارد مربوط به زنان است. البته این سیره قوانین سامی است که سعی می کنند مردان را از انگشت اتهام دور نگه دارند:

اگر کسی باعث شود که انگشت اتهام به سوی همسر کسی بلند شود ولی آن اتهام را ثابت نکند، آنکس را در برابر قصات شلاق خواهند زد و نصف موی او را خواهند تراشید.

اگر شوهر همسر خود را متهم کند اما وی در حال همبستری با مرد دیگری دستگیر نشده باشد وی به خدا سوگند یاد می کند و به خانه اش باز می گردد.

اگر زنی متهم به رابطه نامشروع شود ولی در حال هم خوابگی دستگیر نشده باشد، آن زن باید برای شوهرش در آب دریا بپرد.

نتیجه

قانون حمورابی بدون شک یک قانون پیشتاز بشری است که با همه ضعف های خود، در زمان تدوین آن یک شاهکار به حساب می آمده است. در این قانون انسانیت زن تا حدودی به رسمیت شناخته شده است. حق الارث، حق ازدواج مجدد، حق مالکیت، حق طلاق محدود و خصوصاً تک همسری از موارد مثبت این قانون است و در کنار آن عدم حق انتخاب، مجازات نشدن اتهام زندگان، محدودیت در ارث، محدودیت در حق طلاق، محدودیت مالی، وابستگی به همسر، فرزند و برادر از موارد منفی

این قانون به شمار می‌رود. قانون حمورابی نسبت به محارم، ازدواج دو خواهر با یک مرد، تعلیم و تربیت زنان، حق انتخاب شغل، آزادی‌های فردی زنان، حقوق اطفال، حقوق فردی و اجتماعی زنان و موارد بی‌شمار دیگر ساکت است که می‌تواند با توجه به شرایط جوامع آن روز طبیعی باشد. قانون حمورابی شاید به مثابه یک قانون اساسی مورد استفاده قرار می‌گرفته است و شاید برخی از این موارد جزئی، از محتوای ضمنی این قانون به دست می‌آمده و برخی دیگر تحت سیطره معابد، ریش‌سفیدان و بزرگان قبیله حل و فصل می‌شده است و به این صورت قانون حمورابی در زمان خود یک قانون کامل و مترقی به شمار می‌رفته که روح قوانین سامی (دینی و غیر دینی) را به‌خوبی در آن می‌توان دید.

منابع:

- ۱- کتاب پیش از تاریخ بین‌النهرین دکتر طلایی، انتشارات سمت.
- ۲- کتاب بین‌النهرین، دکتر مجید زاده، ج ۱، انتشارات نشر دانشگاهی.
- ۳- ایران از آغاز تا ظهور اسلام، رومن گریشمن .
- ۴- تاریخ تمدن ویل دورانت.
- ۵- قانون حمورابی، حسین بادامچی.

معاملات

غصب

د بل چا مال په ناحقه او د زور له لارې نیول یو ناروا عمل الله پاک په قرآن کریم کې غندلی دی، د دې ګناه څخه د ځان ساتلو په اړه زیات حدیثونه راغلي. چا چې داسې شی غصب کړ چې مثل یې درلود او په لاس کې یې هلاک شو نو پر هغه د مثل ضمان دی، که شی داسې و چې مثل یې نه درلود نو پر هغه یې د غصب د ورځې قیمت لازم دی. په غاصب باندې د عین مغصوبې بېرته ورکول دي. که یې د هلاکېدو دعوه وکړه حاکم به یې تر هغې بندي کړي چې یقین یې راشي چې که مغصوبه (ورسره) پاتې وای نو ښکاره کړې به یې وه، بیا به ورباندې د بدل ورکولو حکم وکړي.

غصب په هغو مالونو کې (معتبر) دی چې د نقل او لېږدولو وړ وي.

که ځمکه یې غصب کړه او په لاس کې یې هلاکه شوه د امام ابوحنیفه او امام ابویوسف په نظر ضامن نه دی. امام محمد وایي: ضامن یې دی. هغه چې په خپل لاس او اوسېدو یې نیمګړې کړې وي د ټولو امامانو په نظر ضامن دی.

که مغصوبه د غاصب په لاس کې هلاکه شي، که د غاصب په لاس وي او که نه، تاوان به یې (غاصب) ورکوي، که یې په لاس کې نیمګړې شي نو د نقصان تاوان ورباندې دی.

چا چې پردی پسه حلال کړ نو څښتن یې اختیار لري چې قیمت یې ترې واخلي او پسه ورپرېږدي او که د نقصان تاوان ترې اخلي، چا چې پردی جامې لږې وشلولې نو تاوان به یې ورکوي، که دومره ډېرې یې وشلولې چې په عام ډول ګټه نشوه ترې اخیستل کېدای نو څښتن یې کولای شي چې د ټول قیمت تاوان ترې واخلي.

که غصب شوی مال د غاصب په عمل سره دومره تغیر وموند چې پخوانی عمده گټې او پخوانی نوم یې له منځه ولاړ د مغضوب منه له ملکیت څخه وځي او د غاصب ملکیت گرځي او تاوان به یې ورکوي، غاصب ته ورڅخه تر هغې گټه اخیستل روا نه دي چې بدل یې نه وي ورکړی لکه څوک چې پسه غصب کړي، حلال او وړیت یا پوخ یې کړي، یا غنم غصب او ژرنده یې کړي، یا اوسپنه غصب او توره ترې جوړه کړي، زیر غصب او لوخي ترې جوړ کړي.

که سپین یا سره زر غصب کړي او بیا ترې سکې یا کالي جوړ کړي د امام ابوحنیفه په نزد د څښتن له ملکیت څخه نه وځي. چا چې ساحه غصب کړه او ودانۍ یې پکې جوړه کړه د څښتن له ملکیت څخه وځي او پر غاصب یې قیمت ورکول لازم دي.

چا چې ځمکه غصب او ونې یې پکې وکړلې یا یې ودانۍ پکې جوړه کړه نو ورته به وویل شي: ونې او ودانۍ ترې وباسه او څښتن ته یې تشه ورتسلیم کړه! که ځمکه د ونو او ودانۍ په لیرې کولو نیمگړې کېده نو څښتن کولای شي چې د ویستل شویو ونو او ودانۍ په توگه ورته قیمت ورکړي او د ده شي.

چا چې جامې غصب او سور رنګ یې ورکړ یا یې ستوان غصب او له غوړو سره یې گډ کړل نو څښتن یې اختیار لري چې د سپینو جامو قیمت او د خپلو ستوانو په څېر ستوان ورڅخه اخلي او مغضوبه غاصب ته پرېږدي او که خپل مال اخلي او د زیاتي رنګ او غوړو قیمت ورکوي.

چا چې یو عین غصب کړ، ورڅخه ورک شو او څښتن ته یې د هغې قیمت ورکړ د غاصب ملکیت گرځي، په قیمت کې یې د غاصب خبره د قسم سره معتبره ده مگر دا چې څښتن یې د گواهانو په واسطه قیمت زیات ثابت کړي. که عین بېرته راپیدا شي او قیمت یې د ورکړي تاوان څخه زیات وي په داسې حال کې چې غاصب د څښتن په وینا یا د ده په گواهانو او یا هم د غاصب په نکول سره یې قیمت اخیستی وي نو څښتن اختیار نه لري خو که غاصب د قیمت ضمانت د غاصب د وینا یا قسم په بنسټ کړی وي نو څښتن اختیار لري چې پخوانی تاوان قبلوي او که راپیدا شوی عین اخلي او عوض بېرته ورکوي.

د مغضوبې بچی او زیاتوالی او د غصب شوي باغ میوې د غاصب په لاس کې امانت دي، که هلاک شول پر غاصب یې تاوان نشته مگر دا چې تېری پرې وکړي یا یې څښتن وغواړي او دی یې ورنکړي.

که وینزه د غاصب سره په ولادت نیمگړې شي نو تاوان یې پر غاصب دی، که په زیږولي بچي یې تاوان خلاصده نو غاصب له تاوانه خلاص دی. غاصب د مغضوبې د گټو ضامن نه دی مگر دا چې د هغه په کارولو سره نیمگړتیا رامنځته شوې وي نو تاوان به ورکوي.

که مسلمان د ذمی شراب یا خوگ هلاک کړي نو قیمت یې ضامن دی، خو که مسلمان د مسلمان شراب یا خوگ هلاک کړي نو تاوان پرې نشته.

شرح

د غصب تعريف او حرمت: په لغت کې په ظلم او زور د يو شي اخيستلو ته غصب ويل کيږي او په اصطلاح کې د څښتن له اجازې پرته د هغه متقوم مال په داسې ډول اخيستل چې د هغه له ملکيت څخه وځي غصب بلل کيږي.

غصب د قرآني آيتونو او نبوي احاديثو له مخې حرام دی. الله پاک فرمايي: ژباړه: اَي مُؤْمِنَانُو! په خپلو منځو کې يو د بل مالونه په ناروا سره مه خورئ.^(۱)

همدا راز په هغه حديث کې چې بخاري روايت کړی، رسول الله (ﷺ) فرمايي: ژباړه: ستاسو وينې، مالونه او ستاسې ناموس پر تاسو حرام دی.

غاصب سره به څه کيږي؟ که څوک د چا مال غصب کړي او غصب شوی مال ورسره موجود وي نو بېرته به يې د مال څښتن ته ورسپاري. که غاصب د مغضوبې د هلاکت دعوه وکړي قاضي به يې ترهغې بندي کوي چې دا باور راشي چې مال په ريښتيا هلاک شوی. که غصب شوی مال له مثلي مالونو څخه و او ورڅخه هلاک شو نو پر غاصب لازم دي چې مثل يې څښتن ته وسپاري لکه غنم، غوړي، سايکل او نور. که غصب شوی مال له قيمې مالونو څخه و او هلاک شو نو قيمت به يې څښتن ته سپاري لکه غوا، مېښه او داسې نور.

هغه شيان چې د نقلولو وړ نه دي لکه ځمکه، د امام ابوحنيفه او امام ابويوسف په نظر يې غصب ممکن نه دی، له همدې امله که مغضوبه ځمکه د سيلاب په وسيله له منځه ولاړه شي په غاصب يې تاوان نشته خو د امام محمد په نظر غاصب ضامن دی، البته که غاصب قصدا ويجاړه کړي وي نو په اتفاق سره ضامن دی.

که منقول مال د غاصب په لاس کې هلاک شي که په قصدي ډول وي او که په خپله هلاک شوی وي تاوان يې په غاصب دی. که مال ټول نه و هلاک شوی بلکې نيمگړی شوی و د نيمگړتيا تاوان په غاصب دی.

د ضمان قاعده: که چېرې غاصب په مغضوبه کې دومره توپير راوستی و چې په نوموړي تغير سره د مال نوم بدلېده او د مال پخوانی عمده گټې ترې نه اخيستل کېدې نو مغضوب منه حق لري چې له غاصب څخه د خپل مال قيمت واخلي او مال غاصب ته پرېږدي. لکه څوک چې د چا پسه غصب کړي او هغه حلال کړي، په دې صورت کې مغضوب منه کولای شي چې د پسه غوښه غاصب ته پرېږدي او قيمت ورڅخه واخلي او يا يې نقصان ورنه واخلي. په دې حالت کې د پسه غوښه تر هغې غاصب ته حلاله نه ده چې قيمت يې نه وي ورکړی.

که چيري په غصب شوي مال کې دومره توپير نه و راغلی چې نوم يې بدل شي يا عمده گټې له لاسه ورکړي نو مغضوب منه به يوازې د نيمگړتيا تاوان اخلي او ټول مال په غاصب نشي تاوان کولای لکه غاصب چې د غصب شوي موټر اشاره ماته کړي نو مغضوب منه يوازې د اشارې د تاوان اخيستلو حق لري.

که غاصب سره يا سپين زر په سکو بدل کړي نو له سکو پرته تاوان ورباندې ځکه نشته چې د زرو نوم او وزن په خپل حال پاتې دی او همدا راز د تاوان په ورکولو سره سود رامنځته کيږي. که څوک په مغضوبه ځمکه کې ونې وکړي نو څښتن ته د سپارلو په مهال يې په ويستلو مکلف دی، که د ونو ويستلو ځمکې ته زيان رسولو او څښتن يې په ويستلو راضي نه و نو ونې به په ځمکه کې پرېږدي او غاصب ته به د نوموړو ونو قيمت د ويستلو شويو ونو په توگه ورکړي.

که له چا څخه جامې غصب شوې او غاصب رنگ ورکړ يعنې زياتوالی يې په ارزښت کې راغی نو مغضوب منه اختيار لري چې د رنگ قيمت ورکوي او که جامې پر غاصب تاوانوي او قيمت يې ور نه اخلي.

د مغضوبې قيمت ټاکل: د مغضوبې د قيمت په ټاکلو کې د غاصب خبره معتبره ده له قسم سره، يعنې غاصب د مدعي عليه حيثيت لري. که د مغضوبې قيمت له ټاکنې وروسته ادا شي او بيا ورکه مغضوبه راپيدا شي او قيمت يې له اخيستي قيمت څخه زيات وي نو که د مغضوبې قيمت د غاصب د وينا او قسم سره ټاکل شوی و څښتن حق لري که يې خوښه وه زياتوالی به ورته واخلي او که يې خوښه وه اخيستي قيمت به ورته رد کړي او مغضوب به واخلي، خو که د مغضوبې قيمت د غاصب د وينا او قسم سره نه و ټاکل شوی، اختيار نه لري.

د مغضوبې ضمانت: د مغضوبې بچي، زياتوالی او د باغ ميوې د غاصب په لاس کې د امانت بڼه لري يعنې که د غاصب له تيري پرته هلاک شي نو پر غاصب يې تاوان نشته خو که د غاصب په تيري هلاک شي ضامن گڼل کيږي.

که چيري وينزه يا څاروی غصب شي او د غاصب سره بچي وزيږوي، له يوې خوا په بچي زيږولو د وينزې او څاروي قيمت کم شي خو له بل پلوه د بچي قيمت د وينزې د قيمت سره يو زياتوالی دی چې رامنځته کيږي، که چېرې د بچي په زياتوالي د وينزې او څاروي د قيمت کموالی پوره کېده نو غاصب ضامن نه دی خو که د بچي په زياتوالي د وينزې د قيمت کموالی نه جيره کېده غاصب د کموالي ضامن دی.

څرنگه چې شراب او خوگ د ذمي په حق کې متقوم مال دی نو مسلمان يې له هغه څخه د غصب په صورت کې په هلاکولو ضامن گڼل کيږي خو دا چې د مسلمان لپاره متقوم مال نه دی نو که مسلمان له مسلمان څخه شراب غصب او بيا هلاک کړي ضامن نه گڼل کيږي ځکه غصب يوازې په متقوم مال کې معتبر دی.

اخځليکونه

ددې موضوع د ليکلو لپاره له لاندې ماخذونو څخه استفاده شوې ده:

۱. قرآن کریم، تنزيل من الرب العلمین او د هغه ځینې تفاسیر.
۲. د احادیثو کتابونه او ځینې شرحې.
۳. الهدایة شرح البداية، د امام برهان الدین ابوبکر المرغینانی تصنیف.
۴. الأوزان الشرعية، د مفتي محمد شفیع تصنیف.
۵. الفقه الاسلامي و أدلته، د دکتور وهبة زحيلي تصنیف.
۶. فقه الزکاة، د دکتور يوسف القرضاوي تصنیف.
۷. الموسوعة الفقهية الكويتية د کویت د ارشاد، حج او اوقافو د علماوو د ټولگي تصنیف.
۸. فتاوى هندية د لشيخ نظام وجماعة من علماء الهند تصنیف.
۹. مختار الصحاح د محمد بن أبي بکر بن عبدالقادر الرازي تصنیف.
۱۰. الاختيار لتعليل المختار د ابن مودود الموصلي تصنیف.
۱۱. تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق
۱۲. الفقه الميسر د صالح بن غانم السدلان تصنیف.
۱۳. مجلة الأحكام العدلية د عثماني خلافت د دورې د علماوو او فقهاوو څخه د ترکیب شوې ډلې تصنیف.
۱۴. تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق د فخر الدین عثمانی بن علي الزیلعی تصنیف.
۱۵. الفتاوي البزازیة بهامش د محمد ابن البزاز الكردي تصنیف.
۱۶. العناية بشرح الهدایة د محمد بن محمود البابرتي تصنیف.
۱۷. الدر المختار د محمد علاء الدین الحصکفي تصنیف.
۱۸. التعريفات الفقهية د محمد عميم الاحسان المجددي تصنیف.

مؤلف اتوب الله قوياش

نادره بيگم شاعر فرزانه زبان دری و ترکی اوزبکی

بخش دوم:

نادره بیگم با وجودی که به طبقه اشراف جامعه تعلق دارد به مردم خویش خیر خواه و مهربان است از این جهت او از محیطی که بر انسانها تحقیر روا داشته به آنان ظلم می کند. شکایت می کند به طور مثال او از بیوفایی مردم، از مکارگی و فریب گری دنیا داران به شکایت برخاسته چنین فریاد سر می دهد:

عالم ایلیده وفا تاپیلماس

بو گوهر ایروړ جهانده نایاب

جهان مکاره زالی بیوفا دور

وفا بیرله کونگیل نی قیلمه دی شاد

ترجمه

جهان مکار، مانند زال بیوفا است

او دلی را با وفا شاد نمی کند

در اهل زمانه هیچ وفا نیست

این گوهر درجهان نایاب است

نادره بیگم گفته است: بنای عالم بر وهم و گمان استوار است؛ نباید از آن ترسید:

بار دور عالم بناسی وهم و گمان
ای کونگیل وهم ایله گمان دین کیچ

ترجمه

هست بنای عالم به وهم و گمان
بگذر ای دل ز وهم و هم زگمان

نادره بیگم در سروده هایش امیر عمرخان را با مبالغه مدح می کند و در بیت هایی که در پیوند به محبت خود نسبت به او سروده است اینگونه اظهار میدارد:

نادره قیلغاچ محبت نشه سی دین گفتگو
لذت شعر عمر صاحبقران دین بیردی یاد

ترجمه

نادره از نشئه محبت سخن می گوید
لذت شعر عمر صاحبقران به یاد می آورد

این بیت از یکطرف عشق و محبت نادره بیگم را نسبت به عمرخان افاده می کند و از جانب دیگر از آموزش شعر از او نیز معلومات میدهد. در شعر ها و سروده های وی طوری، که دیده میشود باورهای و افکار خلاف جهان بینی امیر عمرخان نیز وجود دارد. نادره بیگم خود طوری که قبلاً گفته آمدیم به طبقه حاکم جامعه منسوب است او ملکه خان قوقند، امیر عمر خان است همه چیز برایش مهیا است و هر چه دلش بخواهد می تواند آنرا به انجام برساند، وقتی اینطور باشد او چرا از زنده گی و زمان خود شکایت می کند؟

علت اساسی این امر در طرز دید، فکر و برخورد جداگانه با زنده گی و حوادث و واقعات آن نهفته است این واضح است که اساس حکمرانی امیر عمرخان بر جبر و ظلم استوار بود او هزاران افراد بیگانه را به قتل می رساند و چون گوسفند قربانی، سر انسان را می برید، امیر عمرخان در سروده هایش از همه اینها چشم پوشی می نماید و درباره آنها هیچ چیز نمی گوید. مگر نادره بیگم اینگونه نمی کند او در میدان های جنگ و در دیگر مواقع با افراد بی شماری که با ضربات شمشیر و خنجر مجروح شده بود، مواجه می شود زمانی که خان به شکار و یا سفر های حربی میرفت؛ چگونه گی اجرای فرامین خان را در قوقند در دربار و در زندان به چشم خود می دید، شاهد حرکات وحشیانه جلادان و کشان-کشان بردن افراد بی گناه به کشتار گاه ها بود، نادره بیگم که به دنیا به چشم عقل و ادراک می نگرست می کوشید ماهیت هر حادثه و واقعه را دریابد، از این جهت او از این مناظر هولناک و دلخراش متحسّس می شد و در برابر این همه جنایت و فاجعه خاموش و بی تفاوت مانده نمی توانست، او به تفکر و اندیشه می پرداخت، حیرت میکرد و از خود می پرسید و برای آنها

جواب جستجو می کرد، با مشکلات مواجه می شد و باور و اندیشه های خود را به تارهای نازک ابریشمین شعر می تنید و می گوید:

حساب ایتماققه چرخ انجم لرین بار احتمال انگا
مینینگ داغ دلیم نی؛ لیک بولمیدی حساب ایله ب
ترجمه:

توان فهمید حساب انجم افلاک را امروز
ولی داغ دل ما را شمردن سخت مشکل بود

نادره بیگم گاهی برای ابراز طبع ناشادش از صبح تا شام در غم و غصه فرو می رفت و به سرایش غزلهای حزن انگیز و غمین می پرداخت و خان را به عدالت و انصاف و اهل در بار را به کارگیری عقل و دانش و رحم و شفقت در کارها فرا می خواند.
وی اگر از یک طرف از زنده گی مُرّقه و امکانات دست داشته فراوان و دولت و ثروت و ناز و نعمت اشرافیت، خود را سعادتمند و خوشبخت احساس می کرد از جانب دیگر زمانی زنده گی با فقر و محتاج به پاره نان و برهنه گان روز گار و عذاب و عقوبت های فراوان آنان را می نگرست و بخاطر بدبختی و سیه روزی های ایشان در غصه می شد و رنج می برد.

بسیاری از غزل های نادره بیگم در موضوع عشق و محبت آفریده شده است او باور های اجتماعی و اخلاقی و احساس نا رضایتی هایش را نسبت به زور گویی و ظلم و استبداد نیز در همین غزل های خویش تبارز می داد.

وی زمانی که باور هایش را درباره محبت اظهار می کرد به وقایع حوادث و حقایق زمانش که با آن ها بر می خورد نیز اشاره می کند او را برای آدمی عطیه بزرگی الهی می پندارد و تجسم احساس مبارک و پاک و گرم و صمیمی عاشق بر معشوق و معشوق بر عاشق می داند که بر اساس خواهش و اراده دو دل بگونه نشان حرمت و صمیمیت نسبت به همدیگر ظاهر می گردد. وی اشخاص بی محبت را از شمار آدمی نمی داند.

محبت سیز کیشی آدم ایمس دور

گر آدم سن محبت اختیار کن

ترجمه: آدم بی محبت، آدم نیست. اگر آدم استی محبت اختیار کن

نادره بیگم گفته است: در وجود هر کس اسراری از محبت باشد حتمی در دل معشوق جای لایق محبت خود را پیدا می کند.

هر کیمدا اگر بار ایسه آثار محبت

ایلر انگا محبوب لر اظهار محبت

ترجمه: در هر دلی که آثار محبت باشد، محبوب ها هم به او محبت می کنند.

نادره بیگم گفته است: اگر خواهان راحت باشی بنای محبت را بخود پناه گاه بساز؛ زیرا سایه دیوار محبت، آسوده ترین جای در دنیا برای توست:

راحت تیلانسانگ، عشق بنای سینی پناه ایت

آسوده ایور، سایه دیوار محبت

ترجمه: اگر راحت می خواهی، بنای عشق را پنا گاه خود ساز؛ زیرا سایه دیوار محبت برای تو بهترین آسایش گاه است.

در سروده های که نادره بیگم به زبان دری دارد؛ نیز همین موضوع را به تکرار کرده است: این طور:

دل غم پرور من کان محبت

مکنونه بود بنده فرمان محبت

به باور او عاشق عقل، هوش، صبر، فهم و خرد خود را باید به شمع رخ جانانه خود پروانه بسازد.

دانش و فهم، خرد، صبر و سکون و عقل و هوش

برچه نی پروانه شمع رخ جانانه توت

ترجمه

دانش و فهم، خرد، صبر و سکون و عقل و هوش

جمله راپروانه شمع رخ جانانه کن

نادره بیگم گفته است: در منزلی که رخسار جانان و یار در جلوه شود، آنجا به جنت، چمن و به بهار مبدل می گردد.

در منزلی که جلوه رخسار یار شد

جنت شد و چمن شد و گل شد و بهار شد

نادره بیگم از سالوس و ریا و تظاهر مکر و فریب، دغا و خدعه بیزار است او آنانی را که دست به این کار می کنند سخت نکوهش کرده است:

ترک عشق ایت دیدی، منگا زاهد

دیمه یدی هیچ تیلبه، مونچه قبیح

یا:

اینانمه لاف محبت دین اورسه زاهد

که بار دور عشق ایله زاهد اړه سی، یوز فرسخ

ترجمه:

اگر لاف محبت می زند زاهد باور مکن

که بین زاهد و عشق صد فرسخ راه است.

يا:

بلی بیر بیرغه عاشق بیرله زاهد
مخالف دور نیچوک کیم، اوت بيله یخ

يا:

ريا و حرص و طمع صوتی دور، ترانه شیخ
ایشیتمه کیم همه افسون ایرور فسانه شیخ
کونگیل لر اولدی ساووق صحبتیدین، افسرده
ایرور چو باد خزان، آه عاشقانه شیخ
بیروور غرور ایله آرایش فش و دستار
که خود نمالغ ایرور زیب کار خانه شیخ
تاپلسه نادره بیر شیخ عارف کامل
باشیم هواسین ایته ی نذر آستانه شیخ
ترجمه:

نواي حرص و ريا و طمع است ترانه شیخ
مکن تو گوش که جمله فسونست فسانه شیخ
شده ز صحبت سرکش دل ها همه افسرده
بود چو باد خزان آه عاشقانه شیخ

دهد ز روی غرور آرایش فش و دستار
که خود نمایی بود زیب کارخانه شیخ
اگر به دهر کنی پیدا شیخ عارف کامل
شود فدا سر من نذر آستانه شیخ

نادره عبادت شیخ و زاهد را خالی از محبت دانسته این چنین استهزای شان می کند :
نادره جام محبت نی لبالب ایچیان
مست لیک بیرله قیله ی عشق نمازینی ادا

نادره بیگم به اساس قاعده مهر و محبت همیشه خواهان وصال معشوق خود است؛ حتی در روزه و در
افطار، در نماز هم دیدار یار را غنیمت می داند.

جان کورمه دی روزه دین حلاوت
افطار ده یار سیز نه لذت
یار ایله سه، یاری بیرله افطار

یوق روزه ده موندین اوزگه دولت

ترجمه:

از روزه نیافت جان حلاوت

بی یار در افطار نیست لذت

گر یار کند با یار افطار

در روزه ازین، که دیده دولت

اشعار دری نادره بیگم:

دیوان های ترکی، اوزبیکي و دری ماهرلر آییم(نادره بیگم) آمده است. سخنانی که در مقدمه دیوان دری نادره بیگم از جانب کاتب نا معلوم در باره خدمات و فضایل ماهرلر آییم درج شده است. به ویژه این گفته های وی (آن تاج سر زنان در نیاب صدف عز و اقبال گوهر بحر کمال) با آنچه که در باره شعر های اوزبیکي و دری که می گوید(اشعار دلنشین و شیرین) نوشته است در اینجا از اهمیت زیاد برخوردار است؛ زیرا اشعاریکه در دیوان آمده است؛ آنچه را که در مقدمه در باره آنها اظهار شده است، بگونه کامل تصدیق می کند. این دیوان که از پنج هزار مصرع بیش تر است (۳۳۳) پارچه شعر را دربر می گیرد. در یکی از غزل های دیوان، نادره بیگم در باره خود چنین ابراز می کند:

قطره آبم گر از گوهر به جیحون می رسم

ذره خاکم گر از رفعت به گردون می رسم

این گفته های نادره بیگم از نهایت تواضع و فروتنی و از بزرگی شخصیت وی دلالت دارد در یکی از موارد در این دیوان که با افکار بزرگ فلسفی رنگین است از آن چنین می خوانیم:

تا بود پای جهد مکنونه

از سر جست و جو نگردم باز

نادره بیگم در یکی از شعر هایش چنین می گوید:

امید هست که صبح امید ما برسد

نهایت شب زندان بلا برسد

به اینگونه نادره بیگم خواهان دیدن روز های بهتر می شود و در برابر ماجرا های فلک و حالاتی که آدمی را به درد و الم و بلا مبتلا می نماید اعتراض می کند او درباره آزادی انسان فکر می کند، خواهان برهم زدن تاریکی ها و طلوع آفتاب اقبال است.

مرگ فاجعه بار نادره بیگم

در بارهٔ مرگ فاجعه بار نادره و خانواده اش در کتاب «بیست و سه ادیبه» چنین آمده است: نظر به نشان داد مؤلفان «تاریخ آسیای میانه یا خود ماوراء النهر» و امبیری، (تاریخ شاهرخ) ملانیاز محمد عاشور محمد و کتاب (تاریخ قاری قندوزی) این شاعره در سال ۱۸۴۲ یا ۱۸۴۳ میلادی بطور فاجعه باری کشته شده است. در کتاب های مذکور چنین نقل می کنند:

وقتی که امیر بخارا نصرالله خان به فرغانه حمله آورده، پایتخت آن خوقند را ضبط می نماید، خان آن جا محمد علیخان با همراهی یکی از خدمتگاران که دیوانهٔ حقگوی نام داشته است. به طرف کاشغر فرار می کند؛ اما او را آدمان نصر الله در مسیر راه دستگیر کرده به نزد امیر خود برده و به زیر پای او سر میزند.

فرمانبر داران نصرالله سر همهٔ اهل دربار محمد علی را صرف نظر از سن و سال، منصب و احوال آنها از دم شمشیر میگذرانند. در آخر نوبت به پسر ۱۴ سالهٔ محمدعلی که محمد امین نام داشته است، میرسد. وقتی که جلادی خانزادهٔ نورس را گرفته به قتل بردنی میشود، در افغان باغ-یکی از باغهای تابستانی خان قوقند را اینطور مینامیدند-گشاده شده، از آن پیره زنی نورانی پابرهنه و گیسو پریشان بر آمده به نصر الله مراجعت نموده با فریاد و فغان میگوید: های امیر! اگر به محمد علی کینه داشتی انه جسد قربان کینه ات در پیش پایت افتاده است، این بچهٔ نارسیده چه گناه دارد؟! بگذار زنده ماند. نصر الله زهر خنده یی میکند و فرمان دیگر میدهد: (این گیسو نابریدهٔ اجل رسیده با پای خود آمد- گیرید با نبیره اش آهسته-آهسته عذاب داده کشید! آن پیره زن نادره بود، جلاد، اول یک گوش محمد امین را برید و بعد یک گوش نادره را... پس از آن موهای سفید شاعره را با شمشیر خون آلود تراشیده و درپیش نظرش یک دست نبیره اش را از تن جدا کرد... شاعره حتی در چنان حالت با زبان شدید جان داده ایستادن شعری گفته است که یک بیتش این است:

بو توپراق لار کوزوم قانی ایله مینگ لاله زار اولسه

بابام دور بو، مامام دور بو، آتام دور بو، آنام دور بو

آنچنان که صاحبان تالیف آن کتاب ها قید نمودند، امیر نصر الله یک هفته برای گورانییدن جسد شاعره اجازت نداده است. و بدین گونه نادره با همه فضیلت هایش با تمام محبوبيتش و با همه کاردانی و لیاقتش به صورت بیرحمانه و غیر انسانی به شهادت رسانیده میشود و دفتر زنده گی او در اول ربیع الاول سال ۱۲۵۸هـ-ق یا ۱۲ ماه می ۱۸۴۲ میلادی برای همیشه بسته می شود.

در مورد نادره، چه در زمان حیات و چه پس از مرگ او شاعران و ادیبان معاصرش شعر ها و حرفهایی سروده و گفته اند و در سروده ها و گفته های خویش او را به نکویی ستوده و متصف به صفات پسندیده دانسته اند...

واقعاً نادره بيگم در شعر و سروده هایش و در طرز افتاده و بیان و اسلوب و آداب سخن ممتاز است، او در راه نیکي، راستي و درستي و تواضع و برده باري و غمخواري و دلسوزي بمردم کوشيده و در شعر ترکي اوزبيکي و دري با آفريده هاي رنگينش در تاريخ ادبيات اين زبانه نام جاويدان از خود بيدگار گذاشته است.

خوشا آن عاقلی بنياد نیکي را کند محکم

رود از دير فانی و بماند نام نیک او

روانش شاد باد!

مأخذ:

۱- نامق، برهالدين، ۱۳۹۲هـ-ش، تاريخ ادبيات ترکي اوزبيکي، جلد چهارم، چاپ دوم، کابل، مطبعه

کاروان،

۲- يارقين، شفيقه، ۱۳۶۸هـ-ش، نادره و شعر هاي او، چاپ اول، اکادمي علوم ج.ا.، مطبعه دولتي.

امام اعظم ابوحنيفه (رح) و کارنامه‌های درخشانش

در مورد حضرت امام ابوحنيفه - رحمه الله عليه - به طو

ر مفصل نمی‌توانیم بحث کنیم، و آنچه در خور شأن و مقام آن امام بزرگوار است نمی‌شود که در در این چند سطور ناقص به آن بپردازیم، اما برای ارج گذاری به این شخصیت علمی در تاریخ فقه اسلامی و برای فهم و آگاهی بیشتر از زندگی پُر بار امام اعظم به طور فشرده بیان می‌داریم تا خوانندگان گرامی شخصیت وی را بیشتر درک نمایند.

امام ابوحنيفه - رحمه الله عليه - نعمان بن ثابت بن زوطی بن ماه در سال ۸۰ هجری در کوفه به دنیا آمد و در سال ۱۵۰ هجری در بغداد در گذشت، ایشان عجمی النسل و از توابع کابل بوده اند. ابوحنيفه از حماد بن ابی سلیمان اشعری فقيه کوفی به مدت ۱۸ سال فقه و حدیث آموخت و از محضر ابراهيم نخعی، علقمه بن قیس، و شعبی هم برای آموختن فقه بهره مند شد. امام نووی در «تهذيب الاسماء و اللغات» می‌گوید: ابوحنيفه از امام عاصم قرائت قرآن را فرا گرفت.

مخالفان به امام ابوحنيفه اعتراض می‌کردند که او، رأی و اجتهاد را در استنباط حکم به کار می‌گیرد و عمل به حدیث را کنار گذاشته است، امام ابوحنيفه در پاسخ گفت: مردمان عجیبی هستند، مرا متهم می‌کنند که فقط به رأی حکم کرده ام، در صورتی که چنین نیست، جز با توجه به سنت هیچ فتوایی نداده ام.

امام ابوحنيفه می‌گوید: برای استنباط احکام، نخست به کتاب الله مراجعه می‌کنم، اگر نتوانستم که از کتاب الله و سنت

پيغمبر p حکمی را استنباط کڼم از گفته‌های صحابه رض بهره گرفته و بقیه را رها می‌کنم. درایت، قوه استنباط، تیزهوشی، احاطه بر معانی و مفاهیم آیات، و پویایی در تشخیص احادیث صحیح، ابوحنیفه را در تمام ادوار فرهنگ فقاہت، شاخص و ممتاز گردانیده است. آبی که از سرچشمه علم امام ابوحنیفه رح جاری شد، شطی ایجاد کرد که به حاصل‌خیزی سرزمین فقه و میانی حقوق اسلامی انجامید و همه طلیعه داران حوزه فروع این دین الهی، یکی پس از دیگری از آن سیراب شدند و بنیه درخت تنومند و شجره طیبه صدور احکام، استحکامی در خور تقدیر پیدا کرد. نبوغ ابوحنیفه زمانی به نهایت رسید که از استادانش پیشی گرفت و توانست نحلّه مستقّلی را پایه گذاری کند، و حوزه فقاہت را در مسیری قرار دهد که با تکیه بر کتاب و سنت، محوریت کلام خدا را در اجتهاد خویش بپذیرد و اجماع و قیاس را در خدمت کتاب و سنت به کار گیرد و تعریف جامعی برای اجتهاد بیابد و جوامع رو به رشد اسلامی را از تشّت آراء و افکار نابسامان و انحرافی نجات دهد.

امام ابوحنیفه - رحمه الله علیه - هیچگاه بدون تحقیق و تفحص، حدیثی را نمی‌پذیرفت و به اندازه‌ی در این زمینه دقت می‌کرد که جای هیچ نوع شک و شبهه را باقی نمی‌گذاشت. می‌گوید: اگر حدیثی از پیغمبر p به ما برسد، آن را به کار می‌بندیم و اگر از صحابه باشد در پذیرفتن آن مختاریم، و اگر از تابعین باشد با آن مقابله می‌کنیم.

امام سپس ادامه می‌دهد که: به خدا قسم هر که بگوید که ما قیاس را بر نص مقدم داشته ایم، صحت ندارد، و در باره این که آیا بعد از نص نیاز به قیاس هست؟ اظهار می‌دارد که: نخست به کتاب خدا عمل می‌کنیم، سپس به سنت. پس از آن به نظریات صحابه که در آن متفق القول باشند، و اگر در قضیه اختلاف کرده باشند، در صورتی که بین دو حکم، علتی یافت شود با استفاده از قیاس، حکمی را بر حکم دیگری ترجیح می‌دهیم تا معنا روشن گردد.

امام ابوحنیفه - رحمه الله علیه - و کسب علم

ابوحنیفه در عصر عبدالملک بن مروان، خلیفه اموی به دنیا آمد و در زمان ولایت حجاج ثقفی، والی عراق به سن رشد رسید، پدرش در کوفه به پارچه فروشی اشتغال داشت. وی در خانواده مسلمان، با تقوا، ثروتمند و سخاوتمند پرورش یافت و چنین به نظر می‌رسد که تنها فرزند پدر و مادرش است و در عهد خلافت خلیفه دادگر (عمر بن عبدالعزیز) نبوغ و استعدادش آشکار گردید. در این زمان، کوفه از لحاظ علمی خیلی پیشرفته بود. طبیعی است که ابوحنیفه در چنان محیطی می‌توانست استعداد خویش را به مرحله آزمایش درآورد. که ابتدا به فراگیری علم نحو پرداخت... چنان دخالت دادن عقل و رأی در نحو زیاد ممکن نبود، ابوحنیفه علم نحو را چندان پیگیری نکرد و در مقابل، توجه خود را به فقه معطوف داشت و در کنار آن به علم کلام هم پرداخت، و رسایی تحت عنوان «الفقه الاکبر» و «الفقه الابطس» و «العالم و المتعلم» و «والرد علی القدریّه» و «الوصیه» به رشته تحریر درآورد.

امام ابوحنيفه ابتدا به علم اصول دين روى آورد و با كسانى كه از راه و عقيدة سلف صالح خارج و گمراه شده بودند؛ به مناقشه پرداخت، به همين خاطر بيست و هفت مرتبه وارد بصره شده تا اتهامات و شبهاتى كه به شريعت اسلام نسبت داده مى‌شد؛ دور نمايد و اسلام حقيقى را براى مردمان بيان كند. با جهم بن صفوان بزرگ گمراهان و با ملحدين و معتزله و خوارج و ... به مناقشه پرداخت و آنها را محكوم كرد.

استادان امام ابوحنيفه - رحمة الله عليه-

روزي ابوحنيفه به ديدار منصور خليفه عباسى رفت. عيسى بن موسى در حضور او بود، عيسى در باره ابوحنيفه مى‌گويد: اين دانشمند جهان امروز است، نگاه منصور خطاب به ابوحنيفه مى‌گويد: اى نعمان علم را از كه آموختى؟ ابوحنيفه در جواب مى‌گويد: از اصحاب عمر، و آنها هم از عمر، و از اصحاب على و آنها هم از على، و از ياران عبدالله بن عباس و آنها نيز از عبدالله كه در زمان خودش كسى از او عالم تر نبود. منصور با شنيدن جواب ابوحنيفه برايش گفته است: آفرين بر تو درست مى‌گوئى، درود خدا بر استادان پاك و مبارك تو باد.

مشهور ترين استادان ابوحنيفه، حماد بن ابى سليمان اشعري، فقيه كوفى است، كه ابوحنيفه در باره اش چنين مى‌گويد: در معدن علم و فقه قرار گرفتم با اهل آن همنشينى كردم و فقيهى از فقهاى آن را برگزيدم.

وى در مدت هژده سال نزد «حماد» به تحصيل فقه و حديث اشتغال داشت و از محضر ابراهيم نخعى و شعبى هم براى فراگيرى فقه استفاده نمود، تا اين كه بعد از چهل سالگى مستقلاً توانايى تدريس در مسجد كوفه را پيدا كرد.

در كتاب «تهذيب الاسماء واللغات» نَوَوَى به اسامى افرادى بر مى‌خوريم كه ابوحنيفه از آنها كسب فيض نموده و آنها را بهرمنند ساخته است، كه يكى از آنها «امام عاصم» يكى از قراء هفتگانه مى‌باشد كه قرائت قرآن را به ابوحنيفه ياد داده است.

امام ابوحنيفه چون عصر صحابه را درك كرده است جزء تابعين به شمار مى‌رود، وى از چند نفر از صحابه كه مى‌توان آنها را استادان وى ناميد نقل حديث كرده است از جمله: انس بن مالك، عبدالله بن انس الجهنى، عبدالله بن الحارث بن جزء زبيدى، جابر بن عبدالله، عبدالله بن ابى اوفى، وائله بن الاسقع، معقل بن يسار، ابوطويل، عامر بن وائله، عائشه بنت عجرد، سهل بن سعد، ثابت بن خلد بن سويد، ثابت بن يزيد بن سعيد، عبدالله بن بصره، محمود بن الربيع، و عبدالله بن جعفر ابوامامه.

تدريس امام ابوحنيفه - رحمة الله عليه-

امام ابوحنيفه تا مرگ استادش «حماد» او را تنها نگذاشت و از وفا داريش نسبت به او كم نشد، مى‌گويد تصميم داشتم كه مستقلاً جلسه تدريس را تشكيل دهم، شىءى براى اين كار از خانه خارج شدم، ولى به محض اين كه با استاد برخورد نمودم، شرمم آمد و از اين كار منصرف شدم. بعدها

شرایطی به وجود آمد که ابوحنیفه برای نخستین بار جلسه تدریس تشکیل دهد و آن هم چنین بود که برای «حماد» مسافرتی پیش آمد و از ابوحنیفه خواست تا بازگشت وی از مسافرت، حلقهٔ درسی اش را اداره نماید، ابوحنیفه خواهش استاد را پذیرفت. در مدت تدریس، شصت سوال از ابوحنیفه شد که به همهٔ آنها جواب داد و همهٔ این پاسخ‌ها را نزد خود یادداشت کرد، و چون «حماد» از مسافرت برگشت همه جواب‌های ابوحنیفه را ملاحظه کرد، «حماد» از مجموع شصت پاسخ ابوحنیفه چهل فقره را تصدیق نمود و بیست پاسخ دیگر را با ذکر دلایل رد کرد، این رویداد باعث شد که ابوحنیفه بیشتر از پیش در کار خود دقت نماید.

پس از وفات «حماد» ابوحنیفه به تدریس فقه پرداخت، بیشتر شاگردانش افراد پخته بودند که می‌توان آنها را «شاگردان کبار» نامید.

روزی یک نفر در مجلس «وکیع بن الجراح» فقیه مشهور، خطایی را به ابوحنیفه نسبت داد، «وکیع» گفت: چگونه ممکن است ابوحنیفه با داشتن یارانی چون «ابویوسف» و «زُفَر» در قیاس و «یحیی بن ابی زائده» و «حفص بن غیاث» و «حبان و مندل» در به خاطر سپردن حدیث، و «قاسم بن معن» در آگاهی به زبان عرب، و نیز داود طایی و فضیل عیاض در وارستگی، مرتکب خطا شود؟ بدیهی است کسی که چنین همشینیانی داشته باشد خطا نمی‌کند، و اگر خطایی هم مرتکب شود او را از خطا باز داشته و متوجه خطایش می‌سازند.

گفته وکیع می‌رساند که همشینیان ابوحنیفه، افرادی بصیر و آگاه به علوم مختلف بوده‌اند که توانسته‌اند اشتباهات احتمالی اش را تصحیح نمایند. و همچنین دلالت دارد بر این که ابوحنیفه از علم و دقت فراوانی برخوردار بوده که چنان شاگردانی در مجلس درس و افتایش حضور یافته‌اند.

شاگردان برجستهٔ امام ابوحنیفه - رحمه الله علیه-

در کتاب چهار امام اهل سنت و جماعت به نقل از «الفهرست» و «الأئمة الاربعة» و «وفیات الاعیان» ابن خلکان و «الاعلام» زرکلی در باره شاگردان ابوحنیفه مطالبی آمده است که خلاصهٔ از آنها را نقل می‌کنیم:

شاگردان برجستهٔ ابوحنیفه که در گسترش فقه و مذهب وی بر دیگران برتری دارند و عبارتند از:

۱- ابویوسف: وی در سال ۱۱۳ هجری به دنیا آمد و در سال ۱۸۲ وفات نموده است... ابویوسف نخست به مدت هفت سال شاگرد «ابن ابی لیلی» بود. سپس به خدمت ابوحنیفه شتافت و در نتیجه از او کسب فیض کرد، و به صورت فقیهی دانشمند درآمد و توسط مهدی و هادی و رشید خلفای بنی عباس به سمت قاضی انتخاب شد.

او در کار قضاوت از آگاهی و تجربه و توانایی خود بر طبق احکام سود برده و رأی خود را بر مبنای حدیث پایه گذاری کرد و کتاب‌های زیادی را در عبادات، معاملات و حدود نوشته است که مشهور ترین آنها کتاب «الخراج» می‌باشد... .

کتاب‌های دیگری هم از قبیل «الآثار» و «الرد علی سیر الاوزاعی فیما خالف فیہ ابا حنیفہ» دارد. همچنان ابن ندیم هم کتاب‌های دیگری را به ابویوسف نسبت داده است که عبارتند از: «کتاب الصلوة، کتاب الزکاة، کتاب الصیام، کتاب الفرائض، کتاب البیوع، کتاب الحدود و...» می‌باشد.

۲- ابوعبدالله محمد بن حسن شیبانی (۱۳۲-۱۸۷): شیبانی مدت زیادی شاگرد ابوحنیفه بود، پس از وی نزد ابویوسف، سفیان ثوری و اوزاعی به شاگردی پرداخت و نیز از امام مالک بن انس، فقه الحدیث و روایت را آموخت. شیبانی مردی بود خوشستن دار، کریم و دارای عزت نفس، در حدود شصت کتاب نوشته است... که «المبسوط» از همه آنها مشهور تر است.

۳- زُفر بن الهذیل (۱۱۰-۱۵۸ هـ): وی پیش از ابویوسف و محمد بن حسن شیبانی نزد ابوحنیفه درس خوانده است و در قیاس کار کرده است؛ و نظریات استادش را شفاهاً انتشار داده ولی کتاب ننوشته است.

۴- حسن بن زیاد لؤلؤیی کوفی: ابوعلی بن زیاد لؤلؤیی کوفی متوفی در سال ۲۰۴ هم از شاگردان و یاران ابوحنیفه به شمار میرود. شهرتش بیشتر به کسب روایت حدیث می‌باشد. در کوفه سیمت قضاوت را داشته و این کتاب‌ها از اوست: «أدب القاضی، الخصال، معانی الادیان، النفقات، الخراج، الفرائض، الوصایا، المجرّد و الأمانی...».

باید دانست که ابوحنیفه برای مذهبش کتابی تألیف نکرده، ولی شاگردانش مخصوصاً ابویوسف، و محمد در مذهب او به تألیف کتاب‌هایی پرداخته اند و با توجه به احادیث نبوی بین فقه حنفی و فقه اهل مدینه که بر مبنای سنت پایه گذاری شده بود، رابطه برقرار ساخته و مذهب استاد خویش را استحکام بخشیدند.

سایر شاگردان ابوحنیفه، عبارتند از: هلال الرأی، خصاف، صاحب کتاب «الحیل» و کتاب «الواقف» و ابوجعفر طحاوی صاحب کتاب «جامع» و ابوالحسن کرخی و ابو عبدالله گرگانی و علی بن محمد بزودی مؤلف کتاب «الأصول» و ابوبکر کاشانی مؤلف «بدایع الصنایع فی ترتیب الشرائع» و مرغینانی مؤلف «الهدایة».

کتاب هدایه از معتبر ترین کتب فقهی حنفی است که چهار جزء تشکیل یافته و شرح‌ها و حاشیه‌های فراوان دارد.

امام ابوحنیفه و سیاست - رحمة الله علیه-

ابوحنیفه فقیه آگاه و مسؤول و آزاده بود، هیچگاه او در برابر سلطه و قدرت امویان و عباسیان سر تسلیم فرود نیاورد و از قبول کردن مسند قضاء در عهد مروان اموی و منصور عباسی سرباز زد و یکصد و ده تازیانه «یزید بن عمرو بن هبیره» کارگزار امویان در عراق را به جان خرید و عاقبت از ستم و جور امویان به مکه گریخت و حدوشش سال در مکه به تدریس فقه و حدیث پرداخت، و با روی کار آمدن عباسیان به بغداد برگشت و به علت خودداری از پذیرفتن مسند قضاء چندین بار زندانی شد.

در کتاب چهار امام اهل سنت و جماعت در باره چنین آمده است:

«یزید بن عمرو بن هبیره در زمان امویان از طرف مروان، والی عراق بود، وی از ابوحنیفه خواست تا قضاوت کوفه را به عهده گیرد، اما امام ابوحنیفه این پیشنهاد را نپذیرفت. یزید به خاطر این سرپیچی؛ امام ابوحنیفه را در مدت یازده روز یکصد و ده ضربه شلاق زد، ولی ابوحنیفه از نظر خویش برنگشت، و یزید را ناگزیر ساخت تا از تقاضایش دست بردارد. به روایتی دیگر، یزید تقاضایش را تکرار نمود و در جای آن از ابوحنیفه خواست تا تولیت بیت المال را به دوش گیرد، که امام آن را هم قبول نکرد.

همین که قدرت به دست عباسیان رسید امام امیدوار بود که تا اوضاع بهبود یابد، روی همین ملحوظ با ایشان بیعت کرد؛ ابوجعفر منصور اول، خلیفه عباسی متوجه شد که ابوحنیفه با وی موافق نیست، خواست تا به تدریج از ماهیت قلبی وی آگاهی یابد ولی ابوحنیفه با حاشیه رفتن در خلال درس‌ها و گاهی انتقاد از کارهای قضا، و عدم همکاری با دولت، عقیده و نظر خود را آشکار می‌ساخت. این رفتار ابوحنیفه؛ سبب تنفر و کینه در دل منصور شد و در صدد برآمد که بر وی دست یابد، و این کار وقتی قابل اجرا شد که ابوحنیفه پیشنهاد منصور را نیز برای مسند قضاء نپذیرفت. منصور هم قسم خورد که قضاوت را بر وی بقبولاند، و ابوحنیفه هم سوگند یاد کرد که قبول نکند. در آن جلسه «ربیع حاجب» نیز حضور داشت و به ابوحنیفه گفت: آیا متوجه هستی که در مقابل قسم منصور؛ سوگند یاد می‌کنی؟

... ابوحنیفه در در پاسخ گفت: امیر المؤمنین در پرداخت کفاره قسم از من توانا تر است. خودداری وی از پذیرفتن شغل قضاوت باعث شد تا منصور برای مدتی او را به زندان بیندازد. منصور بار دیگر خواستش را تجدید نمود و ابوحنیفه ضمن رد پیشنهاد منصور، به او گفت: من برای قضاوت شما صلاحیت ندارم. منصور گفت: دروغ می‌گویی... ابوحنیفه گفت: با نسبت دادن دروغ به من، حکم عدم صلاحیت را برای احراز قضاوت صادر کردی، چون اگر دروغگو باشم شایسته این کار نمی‌باشم؛ زیرا دروغگو نمی‌تواند قاضی باشد، و اگر راستگو هستم امیر المؤمنین را گفته‌ام که صلاحیت قضاوت را ندارم.

چون منصور از جواب به ابوحنیفه بازماند، دوباره او را به زندان فرستاد، بعد از آن که چند بار او را زندانی و آزاد می‌کرد، مجدداً با تهدید می‌خواست که شغل قضاوت را بپذیرد. این بود که ابوحنیفه به خلیفه گفت: این منصور از خدا بترس؛ کسی را به کار بگمار که از خدای تعالی بترسد، به خدا من در حالت آرامش قابل اعتماد نیستم، پس چگونه در خشم مورد اعتماد هستم؟ روایت می‌کنند که ابوحنیفه همچنان در زندان بماند تا وفات نمود.

امام ابوحنیفه - رحمه الله علیه - از دیدگاه علماء

امام شافعی می‌فرماید: «مردم در فقه تحت سرپرستی و عیال ابوحنیفه هستند». عبدالله ابن مبارک می‌گوید: «اگر در فهم حدیث به رأی نیاز باشد، باید به رأی مالک، سفیان ثوری و ابوحنیفه مراجعه گردد».

امام يحيى بن سعيد القطان به خدا سوگند ياد می کند که:

«هیچ رأی و نظر را نسبت به رأی امام ابوحنیفه بهتر ندیدم و من بیشتر اقوال آن را اقتباس نموده ام».

امام ثوری فرموده است:

«کسی که با ابوحنیفه مخالفت می ورزد باید نسبت به وی در منزلت و علم بالا تر باشد، و بسیار بعید است که چنین شخص سراغ شود».

ابن خلدون در مقدمه خویش چنین می نگارد:

«پیشوای عراقیان نعمان بن ثابت است که مذهب ایشان به وسیله او ثابت شده، و در فقه مقام والایی دارد که کسی به آن نمی رسد و همه اهل و عشیره او به ویژه مالک و شافعی به بلندی جایگاه او در فقه گواهی داده اند».

نضر بن شمیل اینگونه از وی یاد می کند: «مردمان در علم فقه خوابیده بودند تا آنکه ابوحنیفه آنان را بیدار کرد».

وقیل: «اگر علم امام ابوحنیفه را با علم اهل زمان وی می سنجیدند؛ علم و دانش وی از همه ی آنان بیشتر می بود».

یزید بن هارون درباره ی ایشان می گوید: «کسی را بر دبارتر از ابوحنیفه ندیده ام».

فضیل بن عیاض نیز چنین او را می ستود: «ابوحنیفه مرد فقیهی بود که در فقه شهرت داشت، شخصی توانگر که به بخشیدن مال به آنانی که نزد او می رفتند معروف بود و بر دبار بود در آموختن شبانه روزی علم، شب را نیکو می داشت و آن را به نماز شب می پرداخت (این موضوع در مورد ایشان معروف است)، بسیار سکوت می نمود، کم سخن بود مگر آنکه مسأله ای را در مورد حلال یا حرام پاسخ می گفت».

عبدالله بن مبارک عالم بزرگ و تابعی جلیل القدر می گوید: «ابوحنیفه لب و هسته علم بود که من از وی جوهره و اصل علم را می آموختم. همچنین از وی نقل می شود که گفته است: کسی را در علم فقه مانند ابوحنیفه ندیده ام».

امام زفر نیز می گوید: «بیش از بیست سال با ابوحنیفه هم نشینی داشتم، در این مدت هیچ کس را مانند وی برای مردم خیرخواه تر و دلسوزتر از وی ندیده ام. در راه خداوند متعال از وجود خود گذشته بود و بیشتر روزها را سرگرم علم و مسائل و تعلیم آن ها و آنچه در مورد وقایع و مشکلات از وی می پرسیدند و پاسخ دادن به آن ها بود، وقتی هم از مجلس خود بر می خاست به عیادت مریض، یا به تشییع جنازه، دستگیری از مستمندان، صله رحم با دوست و برادری یا تلاش در برآوردن حاجت کسی می رفت و شب که می رسید آن را اختصاص می داد به عبادت و نماز و قرائت قرآن. همین شیوه وی بود تا آنکه از دنیا رفت. خدایش از وی راضی باد.

همه علمای هم عصر وی بر این نکته متفق القول بودند که کس دیگری در آن زمان فراست، درک مستقیم و روشن بینی، دانش و توانایی استنتاج را یکجا و با هم ندارد.

امام ابوحنيفه يک روز به ديدار استاد خویش اعمش رفته بود (اعمش از بزرگان محدثين بود). مردی نزد اعمش آمد و درباره ی مسأله ای علمی از وی سؤال پرسيد. اعمش به ابوحنيفه گفت: تو پاسخش را بده. ابوحنيفه نيز پاسخ داد. اعمش به وی گفت: تو اين پاسخ را از کجا آوردی؟ گفت: از حديثی که برايم روايت نموده بودی و چنين و چنان بود. اعمش گفت: کافی است که تو آنچه از احاديث را که در عرض یکسال برايت گفته ام را در يک لحظه بازمی گویی. شما طبيب هستيد و ما داروسازان.

تمجيد علامه ابن تيميه از امام ابوحنيفه - رحمة الله عليه -

ابن تيميه - رحمة الله عليه - امام ابوحنيفه - رحمة الله عليه - و دو شاگردش ابويوسف و محمد بن حسن را در شمار علمایی قرار داده است که شب و روز در جستجوی علم بودند و نسبت به هيچ کس تعصب نداشتند؛ بلکه بعضی وقتها قول يک صحابی را گرفته و بعضی اوقات هم با ادله شرعی، قول صحابی ديگر را ترجيح می دادند.

و در جایی ديگر صراحتاً چنين فرموده است: ابوحنيفه و شاگردانش جزء علمایی هستند که در بين امت اسلامي به صدق و درستی مشهور هستند.

وی امام ابوحنيفه و دو شاگردش را در زمرة علمای کبار ميشمارد و آنها را يک مرتبه به «ائمه و مقتدا» و گاهی به «پيشوايان اسلام که به امامت در دين معروفند» و گاهی به «امامان حديث، تفسير و فقه» و گاهی به «بزرگترين صاحب نظران در علم و کشف حقايق، که هر کس پاکی و ذکاوت آنها را می شناسند» و گاهی به «کسانی هستند که شب و روز در جستجوی علم هستند» می ستايد.

منابع :

- ۱- سپهری، فريدون. (۱۳۸۶). پژوهشی در باره امامان اهل سنت. سنندج : انتشارات کردستان.
- ۲- نعمانی، عبدالرشيد. (۱۳۹۰). مقام والای امام ابوحنيفه در علم حديث، مترجم علی بیجارزهی. تربت جام: انتشارات خواجه عبدالله انصاری.
- ۳- عبدالوکیل، مولوی. (۱۳۹۵). احکام فقهی از عيادت تا زيارت. کابل: انتشارات کتب بيهقی.
- ۴- عباسی، جلال الدين. (۱۳۹۴). فضل ائمه اربعة اهل سنت. (نسخه الکترونیکی).
- ۵- سایت جامع فتاوی اهل سنت و جماعت (www.islampp.com)

منارجام

در کنار هریرود و در ۶۲ کیلومتری شمال شرق ولسوالی شهرک ولایت غور، در دره افتاده و در دل کوه‌های خشک و بلند بنا با شکوه با معماری خیره کننده، قامت آراسته است، که این آبنده تاریخی منارجام نام دارد. منارجام دومین منار بلند جهان به شمار می‌رود که توسط سلطان غیاث‌الدین بن محمد بن سام در بین سال‌های ۱۲۰۲-۱۱۹۳م اعمار گردیده است.

بر بدنه این مناره ۶۵ متری آیاتی از کلام الله مجید از سوره مریم، تزئینات آجری منقوش، گچ‌بری و کاشی کاری‌های لعابدار و خط نوشته‌ای کوفی و مجموعه‌ای از هنرهای عصر تیموریان را به تصویر می‌کشد. این برج که ابتداءً روی تهداب هشت ضلعی پی ریزی شده، سه ردیف مدور استوانه‌ای را تشکیل می‌دهد. در خطوط منار از مریم، میلاد مقدس، حضرت ابراهیم (ع)، اسحق (ع)، یعقوب (ع)، موسی (ع)، هارون (ع)، اسماعیل (ع)، یونس (ع)، آدم و نوح (ع) تذکر به عمل آمده است.

منارجام با ارتفاع ۶۵ متر، بنا زیبا و بلندی است، که قدامت تاریخی آن به قرن دوازدهم میلادی بر می‌گردد. این بنا با نمای مرکب از جنس آجر و کتیبه از سفال آبی رنگ در خور توجه می‌باشد. از لحاظ عظمت معماری تزئینات عالی و نوشته‌های کوفی خود بعد از قطب منار دهلی که دارای ۷۳ متر ارتفاع بوده و در زمره عجایب جهان محسوب می‌گردد.

منارجام دارای هشت ضلع بوده، اضلاع آن در مجموع صفحه‌یی را تشکیل می‌دهد، که در آن نوشته کوفی به نظر می‌رسد. مثلاً، در هشت ضلع روی پائین منار نوشته طویل مشاهده

می‌گردد، که متن نوشته به شکل مدور با کاشی آغاز می‌گردد. نوشته در ۱-۲ به وضاحت تشخیص نمی‌شود، اما در صفحه ۳ و ۵ آغاز متن به نظر می‌رسد. این متن از جزء نهم قرآن کریم از سورة حضرت مریم انتخاب گردیده و مجموعاً ۹۷۶ کلمه را تشکیل می‌دهد. حک و ثبت آیات قرآن کریم به روی کتیبه‌ها بسته‌گی با هدف انگیزه ساختمان دارد. کتیبه اول: متن این کتیبه از بالا به پائین با کلمه طیبه و شهادت آغاز می‌گردد.

اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمد رسول الله

کتیبه دوم: در این کتیبه آیه از قرآن کریم نصر من الله و فتح قریب، بشر المومنین، یا ایها الذین آمنو.

کتیبه سوم که به خط کوفی در قسمت نیمه علیای آن ثبت شده عبارت از السلطان اعظم غیاث الدینا والدین الوالفتح محمد بن سام است. نوشته مرکزی کتیبه از کاشی است و در آن همان القاب و عناوین حک و ثبت گردیده، که رسماً به آن مخاطب بود. نوشته زیر بنا به حدی افتاده‌گی دارد، که تنها دو کلمه آن خوانا می‌باشد. آن نوشته به سبک زیبایی هنر خطاطی کوفی بافت خورده و از نوع خط بر جسته است. در سال ۲۰۰۲ م مکز حفظ میراث‌های جهانی یونسکو خواستار ثبت این منار در فهرست میراث‌های فرهنگی جهان شد. منار کهن و تاریخی جام در حال فرسایش است. فرانچسکو بندارین، مدیر این مرکز در باره منار جام گفته است: که این منار احتمالاً یکی از ساختمان‌های خارق العاده معماری و کهنسال ترین برج آجری باقی مانده در جهان باشد.

دانشمندان مربوط به یونسکو می‌گویند به دلیل جریان آب در رودخانه‌یی که در نزدیک منار جام قرار دارد این منار بزرگ در حال فرسایش است. منار جام سنت معماری کهن و سبک هنری قدیم در منطقه را در آخرین حد کمال و زیبایی آن نمایده‌گی می‌کند.

مشخصه‌های جغرافیایی منار جام

منار جام در ولایت کوهستانی غور در مرکز افغانستان موقعیت دارد. این ساحه در فاصله تقریبی ۷۰ کیلومتری از مرکز ولایت - (چخچران) و ۲۱۵ کیلومتری شرق هرات (۸ تا ۱۲ ساعت مسیر با موتر) در دره‌ای عمیق - ۱۹۰۰ متر بالاتر از سطح دریا- در میان کوه‌های مرتفع - ۳۰۰۰ متر بالاتر از سطح دریا- قرار دارد. این محیط خشن دارای زمستان بسیار سرد و تابستانی بسیار گرم و خشک‌هادهای است - در این مناطق وسعت زمین‌های هموار برای کشاورزی کم بوده و چراگاه‌های که در سرتاسر منطقه پراکنده است برای چرانیدن حیوانات اهلی مورد استعمال قرار می‌گیرد. جام پایتخت تابستانی سلسله غوریان بوده که

در فاصله ۱۴ فرسخی (تقریباً ۲۰۰ کیلومتر) از جنوب شرقی پایتخت زمستانی آنان قرار داشته است.

منارجام ما بین تقاطع دو دریای هری رود و جم رود قرار دارد. دریای بزرگتر یا همان هری رود از شرق به غرب در امتداد شکستگی که از ایران تا به افغانستان امتداد دارد جریان دارد. این شکستگی مشخص ترین مرز فلات آسیا محسوب می شود. با وجود این شکست و تعداد زیاد زلزله ها، پا برجا ماندن این منار خود بسیار تعجب انگیز می باشد.

دیگر عامل مهم جغرافیایی که این منار را تهدید می کند فرسایش ایجاد شده توسط فوران آب های دریاهای پیرامون منار می باشد که جهت جلوگیری از آن با همکاری اسپچ و یونسکو گابین های (جالی های مملو از سنگ و ریگ که در کناره های رودخانه برای جلوگیری از فرسایش ساحل دریاها استفاده می شود) در اطراف منار داده شده است که این گابین ها خود نیاز به ترمیم و بازسازی سالانه دارد.

در دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ تعداد محدودی از توریستان از ساحه دیدن می کردند که با شروع تهاجم شوروی و دوردست بودن ساحه از این حجم کم بازدیدکنندگان نیز کاسته شد. همزمان با این مناقشات غارت های پراگنده ای در ساحه به وقوع پیوست. در این اواخر با تحولات پدید آمده آهسته، آهسته به تعداد توریست های که از ساحه دیدن می کنند، افزوده می شود.

داخل منارجام چه می گذرد؟

درون منارجام دارای زینۀ مارپیچ است که از پایه ۸ ضلعی منار تا بالای بنا ادامه می یابد، این زینه ها درست شکلی شبیه یک DNA دارد. این زینه ها را به دو بخش تقسیم می کنند، یکی از ابتدا تا میانه ی منار که به پنجره ای کوچک می رسد و از آن پنجره می توان دریا را دید و قسمت دوم از میانه ی منار تا فراز آن یعنی یک سقف است که دید خوبی دارد.

از این زینه ها هرچه بالاتر بروید، داخل منار تنگ تر و تنگ تر می شود. بالا رفتن از منار لذت خاصی دارد فکر می کنید روی تاریخ قدم می زنید؛ خشت های زینه ها با مسالۀ کار گرفته شده که سنگ پخته شده به هم متصل شده اند و پس از گذشت بیش از ۸۰۰ سال از ساخت این اثر، هنوز هم مستحکم هستند.

همانطور که اشاره کردم بر فراز این منار دو پنجره کوچک وجود دارد که محل دید باز دید بوده است و یک ناقوس (زنگ بزرگ) در این پنجره ها قرار گرفته که در مواقع اقامه ی

نماز و مراسم خاص ناقوس یعنی همو زنگ به صدا در می‌آمد اما امروزه بی صدا باقی مانده است.

دسترسی به منارجام افغانستان

برای دیدن منارجام باید به ولایت غور در افغانستان بروید، منطقه‌ای کاملاً کوهستانی که در اکثر مواقع سال آب و هوایی سرد دارد. در این ولایت دریای‌ای به نام هاری (Hari River) وجود دارد، باید این رود را دنبال کنید تا به منارجام برسید. اما توجه داشته باشید که هیچ وسیله نقلیه عمومی برای رسیدن به این منار زیبا وجود ندارد و به دلیل عدم وجود راه ماشین رو تنها به وسیله جیپ و اتومبیل‌های شاسی بلند می‌توان به منارجام رسید.

برای این منظور تنها راه یافتن به منار کمک گرفتن از راهنمایان محلی است و متأسفانه هیچ امکانات رفاهی خاصی برای گردشگران این ناحیه وجود ندارد.

رابطه منار جام با فرهنگ اسلامی

یکی از نمادهای اسلامی و ویژگی عمده در ساختمان‌هایی که از فرهنگ اسلامی نمایندگی می‌کند مناره است.

مناره در مسجد بنا می‌شود و در گذشته از آن برای اهداف نظامی نیز استفاده می‌شد و از مناره به عنوان محل مراقبت در تأمین امنیت شهرها و کاروان‌ها استفاده می‌شود. همچنین مناره‌ها برای نشان دادن عظمت و قدرت امپراطوران و پادشاهان ساخته می‌شد. به عنوان نمونه منارجام بر اساس اظهارات برخی محققان در کنار مسجد فیروزکوه بنا شده بود همچنین عده دیگری معتقدند که این مناره نشان‌دهنده قدرت و عظمت سلاطین غوری است.

تحقیق در منارجام

بعد از سقوط غوریان، شهر فیروزه کوه و کلیه آثار آن برای سالیان دراز از چشم دنیای بیرون پنهان ماند تا اینکه در سال ۱۸۸۶ فردی به نام هولدیچ (Holdich) در یک ماموریت برای شناختن مرزهای افغانستان به منارجام برخورد.

در سال ۱۹۴۳ این منار توسط عبدالله ملکیار خیل به عبارتی دوباره کشف گردید و در سال ۱۹۵۷ طی یک ماموریتی که از جانب کشور فرانسه به رهبری ماریک ویت (Maricq

Wiet and) انجام پذیرفت دوباره به منظر جهانیان نمودار گردید. در اوائل دهه ۱۹۶۰ تحقیقات بیشتری توسط لی بر (Le Berre) - منتشر شده توسط ساردل - تومین در (۲۰۰۴) بر روی منارجام صورت گرفت و در سال ۱۹۷۰ دیگر ماموریت‌های باستانشناسی به شمول هربرگ و داوری (Herberg and Davary) که به صورت کوتاه مدت بودن، انجام پذیرفت. تحقیقات پوهنتونی نیز در سال‌های ۱۹۵۹ از جانب پوهنتون کمبریج در سال‌های ۱۹۶۴ از جانب آکسفورد صورت گرفت که محصول آن سفر محققانی نظیر فریا ایتارکف (Freya Stark) و روری استوارت (Rory Stewart) که قسمتی از سفرهایشان را به صورت کتاب‌های راهنما نیز چاپ نمودند. مسأله حفاظت و بازسازی منارجام از اهم موارد در (حیطه باستان‌شناسی افغانستان) در این ۴۰ سال اخیر بوده است که در این راستا افرادی نظیر اندرو برنو (Andrea Bruno) و موسساتی نظیر یونسکو (UNESCO) و اسپچ (SPACH) (فعالیت‌های بسیاری نموده اند. کلیه توجهات فعلی به سمت جلوگیری از خمیده شدن بیشتر منار که بسیار خطرناک می‌باشد جلب شده است.

با وجود همه این کارهای انجام شده روی منارجام، به عقیده ما ساحة اطراف این منار تا قبل از پروژه باستان‌شناسی منار حجم کمتری از توجه را بخود جلب کرده بوده است.

منابع و مأخذ

- ۱ - ماریک - اندره، منارجام، ترجمه: شاه علی اکبر شهرستانی، مجله ادب، ش اول، س ۱۳۵۴ هـ ش، ص ۹۷ - ۹۹.
- ۲ - پژواک - عتیق الله، غوریان، کابل، ۳۴۵، ص ۱۱. همچنان رک: شهرهای اریانا، مجله اریانا، ش ۹، سال سوم و هکذا: سالنامه افغانستان، سال اول، ۱۳۱۲ هـ ش، مقاله: غوریان از نعیمی.
- ۳ - جوینده - میراحمد، مترجم: باستان شناسی افغانستان، تالیف: الجین و هموند، مجله هرات باستان، ش ۲، کابل، ۱۳۶۱ هـ ش، ص ۲۴.
- ۴ - سنگوپتا - آر، قطب منار «قطب منار، آیا درساختمان قطب منار تاثیر افغانی موجود بود؟» دی تایمز آف اندیا، ۳۰ جولای ۱۹۷۸، مترجم استاد شاه محمود محمود، مجله باستان شناسی افغانستان، کابل، ش ۲، س ۱۳۵۸ هـ ش.